aglasem.com

FOR KARNATAKA CLASS 10 PREPARATION

Karnataka SSLC Question Bank 2027 Social Science (Marathi Medium)

EXAM	YEAR	TYPE	SUBJECT
Karnataka Class 10	2027	Question Bank	Social Science

GOVERNMENT OF KARNATAKA

Department Of School Education and Literacy

Govt. College Of Teacher Education (CTE) Belagavi

LEARNING OUTCOMES BASED ASSESSMENT QUESTION BANK (LBA)

REVISED EDITION 2026-27

CLASS :10th Standard

SUBJECT : SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF STATE EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING BANASHANKARI 3rd STAGE BENGALURU-5600085

aglasem.com For more Question Papers, Sample Papers, Notes & Syllabus visit aglasem.com

<table>
<tr><td colspan="3">Concept and Vision</td></tr>
<tr><td colspan="3">Smt Rashmi Mahesh
Additional Chief Secretary to Government
Department of School Education and Literacy, Bengaluru</td></tr>
<tr><td colspan="2">Dr. K. Vidyakumari, IAS
State Project Director,
Karnataka Samagra Shikshana, Bengaluru</td><td>Shri K G Rangayya
Director,
D. S. E. R. T. Bengaluru</td></tr>
<tr><td colspan="3">DIET Co-Operation</td></tr>
<tr><td colspan="2">Shri. Z M Khazi,
Principal, DIET, Haveri</td><td>Shri. Shekar Hanchinamani
Lecturer, DIET, Haveri</td></tr>
<tr><td colspan="3">Co-Ordination</td></tr>
<tr><td colspan="3">Smt. Radha P.
Senior Assistant Director , D.S.E.R.T. Bengaluru</td></tr>
<tr><td colspan="3">Lesson Based Assessment [LBA] Resource Person Team</td></tr>
<tr><td>Shankar Lamanai
GHS Bisalahalli
Tq: Byadagi</td><td>Sunita Kalakeri
GHS Nelogal
Tq: Haveri</td><td>Shanmukha G H
GHS Kaduru
Tq: Hirekerur</td></tr>
<tr><td>Vasantkumar Shagoti
GHS Ichchangi,
GHS ,Tq: Savanur</td><td>Shivaraj Adarakatti
Benakanakonda
GHS Hireanaji</td><td>Shankar Chakrasali
GHS Hireanaji
Tq: Byadagi</td></tr>
<tr><td>Ningappa Katenehalli
GHS Bannur
Tq: Shiggaon</td><td>Shrinivas Kalal
KPS Adur
Tq: Hanagal</td><td>Subhas Kurubar
GHS Hirenamakatti
Tq: Shiggaon</td></tr>
<tr><td>Girish Savanur
GHS Kunur
Tq: Shiggaon</td><td>Nagaraj Asjambli
KPS Arellamapur
Tq. Ranebennur</td><td>CT Pujar
GHS Kalasur
Tq. Savanur</td></tr>
<tr><td colspan="3">Mentors and Reviewers</td></tr>
<tr><td colspan="2">Shri. Banu Kumar
Deputy Director
K.T.B.S. Bengaluru</td><td>Shri. Sudhkar Reddy H. Asst Teacher ,GHS Kadalaveni, Tq: Gowribidanuru
Chikkaballapur Dist</td></tr>
<tr><td colspan="3">Learning objective Based Assessment [LBA] Resource Revision Team 2026-27</td></tr>
<tr><td>Shri. Yuvaraj K
Grasim Sirganad Vidyalaya
Kavalettu, Tq: Ranebennur</td><td>Shri. Govindaraj Kadakol
Sai Chandra Gurukula
Yattinahalli, Haveri</td><td>Miss. Sahana Tumminakatti
St. Paul School Guttal
Tq: Haveri</td></tr>
<tr><td>Shri. Vasantkumar Shagoti ,
GHS Ichchangi,
Tq: Savanur</td><td>Shri. Gireesh Savanur,
GHS Kannur,
Tq. Shiggavi</td><td>Shri. Srinivasa Kalala,
GHS Aduru,
Tq. Hanagal</td></tr>
<tr><td colspan="3">Mentors and Reviewers</td></tr>
<tr><td colspan="2">Shri Dr Hariprasad G V
Deputy Director
DSERT Bengaluru</td><td>Shri. Kaginakar P M (Santosh)
Asst Teacher Girls Government Junior College, Sira Town,
Madhugiri Education District</td></tr>
</table>

GUIDANCE	
Shri Pari Basavraja, Principal/Joint Director,CTE, Belagavi	
Smt Beena. D. Karadge, Nodal officer, lecturer, CTE Belgavi	
CTE Co-operation	
Smt Sujata S. Balekundri, lecturer, CTE Belgavi	Smt Jyoti K. Chimmalagi, Lecturer, CTE Belagavi
LESSON BASED ASSESSMENT LBA TRANSLATER TEAM 2025-26	
Vasant B. Patil M. A., B. Ed SLVK High School Tq/D Belgavi	Gajanan S. dhamnekar M. A., B. Ed MGHS Gaudawad, Tq/D Belgavi
Smt Shashikala Patil, GMHS Kallehol, Tq-Belgavi M.A.,M.Ed.,NET GMHS Kallehol, Tq-Belgavi	Smt Sujata L. Navagekar M.A.,B. Ed. AM, Kalmeshwar High School Mannur Tq-Belgavi
Ujwala Hattikar B. A., B. Ed Bhavkeshwari Madhyamik Vidhyaly, Yallur, Tq/D Belgavi	Jotiba S. Kumbhar, B. A., B. Ed. Swami Vivekanand High School, Uchagao, Tq/D Belgavi
Tukaram D. Kurade, M. A., B. Ed. New English School, Mutga	A.B. Patil, M. A., B. Ed Dr. B. R. Ambedkar Vidhyaly, Kednur Tq/D Belgavi
Learning Objective Based Assessment LBA Resource Revision Team 2026-27	
Smt Sujata L. Navagekar, AM, Kalmeshwar High School Mannur Tq-Belgavi	Smt Shashikala Patil, AM, GMHS Kallehol, Tq-Belgavi
Reviewer	
Smt Shashikala Patil,M.A.,M.Ed.,NET GMHS Kallehol, Tq-Belgavi	

Preface ಮುನ್ನುಡಿ

ಕಲಿಕೆಯ ಪಯಣಕ್ಕೆ ದಾರಿದೀಪ - ಕಲಿಕಾಫಲ ಆಧಾರಿತ ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಪ್ರಶ್ನೆಕೋಠಿ (LBA)

ಪ್ರೀತಿಯ ಶಿಕ್ಷಕರೇ,

ಶಿಕ್ಷಣವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿರದೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಚಿಂತನೆ ಗ್ರಹಿಕೆ, ವಿಶ್ಲೇಷಣಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಹಾಗೂ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಸೃಜನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಕಲಿಕೆಯ ಪಯಣದಲ್ಲಿ ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಮತ್ತು ಮೌಲ್ಯಮಾಪನವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯ ಕಲಿಕೆಯ ಅವರ ಗುರುತಿಸುವ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿದ್ದು, ಅನಾವರಣಗೊಳಿಸುವ ಪ್ರೇರಕ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ ಈ ಮಹತ್ವದ ಆಶಯವನ್ನು ಮನಗಂಡು 2025-26ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಪಾಠಾಧಾರಿತ ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಪ್ರಶ್ನೆಕೋಠಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಕಲಿಕೆಯನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರೂಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು ಶಿಕ್ಷಕರಿಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ಸಿದ್ದಗೊಂಡ ಈ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ದೊರೆತ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಸ್ಪಂದನೆ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂತೋಷ ಮತ್ತು ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ

2026-27ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಸ್ನೇಹಿಯಾಗಿ, ಸರಳವಾಗಿ, ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನ ವಿಷಯದ ಕಲಿಕಾ ಫಲಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಉನ್ನತೀಕರಿಸಿ, ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ **'ಕಲಿಕಾಫಲ ಆಧಾರಿತ ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಪ್ರಶ್ನೆಕೋಠಿ** ಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಕೋಠಿಯಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಲಿಕಾ ಫಲಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ವಿನ್ಯಾಸಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷಯದ ಆಳವಾದ ಗ್ರಹಿಕೆ, ವಿಶ್ಲೇಷಣಾತ್ಮಕ ಚಿಂತನೆ ಅನ್ವಯಿಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಮಸ್ಯೆ ಪರಿಹಾರ ಕೌಶಲಗಳು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತವೆ ಶಿಕ್ಷಕರು ಕಲಿಕಾ ಫಲಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ತರಗತಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತವೆ

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಕೋಠಿಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಕರು ತರಗತಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಮತ್ತು ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಹಂತ-ಹಂತವಾಗಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ (CCE) ಬಳಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನ ವಿಷಯದ ಕುರಿತು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಕಲಿಕೆಯ ಗುಣಮಟ್ಟವನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ವೃದ್ಧಿಸಲಿ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ ಹಾರೈಕೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಮಹತ್ವದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ, ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಸಹಕಾರ ನೀಡಿದ ಶಿಕ್ಷಣ ಇಲಾಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಸಂಪನ್ಮೂಲ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು, ಪರಿಶೀಲಕರು, ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಿಗೆ ಇಲಾಖೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೀತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೇ,

ಜ್ಞಾನವೇ ನಿಮ್ಮ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯ ಸಂಪತ್ತು ನಿರಂತರ ಅಧ್ಯಯನ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ, ಶಿಸ್ತು ಮತ್ತು ಪರಿಶ್ರಮವೇ ಯಶಸ್ಸಿನ ಭದ್ರ ಅಡಿಪಾಯಗಳು ಈ ಕಲಿಕಾಫಲ ಆಧಾರಿತ ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಪ್ರಶ್ನೆಕೋಠಿ ನಿಮ್ಮ ಕಲಿಕೆಯ ಪಯಣದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದ ಗೆಳೆಯನಾಗಿ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಲಿಕಾ ಫಲವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ತಲುವಲು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗಲಿ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ

aglasem.com For more Question Papers, Sample Papers, Notes & Syllabus visit aglasem.com

ಆಶಯ ನಿಮ್ಮ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಪಯಣವು ಸದಾ ಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸಲಿ. ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹೃತೂರ್ವಕ ಶುಭಾಶಯಗಳು

ಉತ್ತಮ ಕಲಿಕೆ ಉಜ್ವಲ ಭವಿಷ್ಯ ನಿಮ್ಮದಾಗಲಿ.

ನಿರ್ದೇಶಕರು

ಡಿ. ಎಸ್. ಆರ್.ಟಿ.ಬೆಂಗಳೂರು

Guidelines for Teachers

1. The questions on each chapter are designed based on specific learning outcomes Teachers should clearly understand the learning outcomes.

2. The questions are designed to develop students' critical thinking and application skills, rather than just memorization, and teachers should use them according to the needs of their classroom.

3. All parts of Social Science i.e. History, Political Science, Geography, Sociology, Economics and Business Studies should be given equal priority based on learning outcomes.

4. More practice should be given to map recognition, diagram and time-based questions of Geography and History.

5. This question bank should be used continuously in the classroom process, including annual examinations, LBA based assessment, formative assessment, summative assessment, CCE activities etc.

6. Categorise and provide Easy, Average and Difficult level questions according to the different learning abilities of the students in the class.

7. Make provision for group discussion and peer assessment by selecting questions from the question bank to enhance the thinking ability of the students.

8. Identify the learning outcomes that the students are lagging behind in achieving after the exams and conduct appropriate planned, structural remedial teaching.

9. Select high order thinking [HOT's] questions from the question bank while giving daily homework and assigned tasks.

10. Model the correct method of writing main points for difficult questions in the class using key answers.

11. Use the question bank, smart class, and supplementary digital resources to achieve the learning outcomes applicable to the skill.

SSLC SOCIAL SCIENCE LEARNING OUTCOMES			
CGs	**Competencies**	**Learning Outcomes**	**Lesson Names**
CG-1 भारतीय इतिहासातील महत्त्वाचे टप्पे समजून घेऊन त्यांचे विश्लेषण करते आणि त्यातून आकलन होण्यासाठी अंतर्दृष्टी मिळवते.	C1.1 भारतीय इतिहासातील विशिष्ट उदाहरणांसह, विविध प्रकारच्या स्रोतांचा वापर करून ऐतिहासिक घटना आणि प्रक्रियेचे वर्णन करतील.		
	C-1.2 भारतीय उपखंडातील मानवी जीवनाचा, प्रागैतिहासिक काळापासून ते त्याच्या सभ्यतेच्या सुरुवातीपर्यंत आणि त्यापुढील काळाचा कालानुक्रम स्पष्ट करतो आणि त्याचे विश्लेषण करतो, तसेच मेसोपोटेमिया, ग्रीस, मध्य आशिया, चीन, आग्नेय आशिया, अरबस्तान आणि पूर्व आफ्रिका यांसारख्या इतर सभ्यतांशी कालांतराने असलेल्या त्याच्या संबंधांचेही विश्लेषण करतो.		

	1.3 भारतीय उपखंडातील इतिहासाच्या विविध टप्प्यांमधील सातत्य आणि बदलाच्या पैलूंचा मागोवा घेते (ज्यात सांस्कृतिक प्रवाह, सामाजिक आणि धार्मिक प्रवाह व सुधारणा आणि आर्थिक व राजकीय स्थित्यंतरे यांचा समावेश आहे).	1 सामाजिक आणि धार्मिक समस्या, सुधारकांनी उचललेले तर्कसंगत उपाय आणि त्यांच्या योगदानाचे महत्त्व समजून घेतो.	5 सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणा चळवळी
	1.4 भारतभर गणित, तत्त्वज्ञान, विज्ञान आणि तंत्रज्ञान, वैद्यकशास्त्र, वास्तुकला, कृषी, साहित्य आणि कला, आणि सामाजिक विज्ञान यांसारख्या क्षेत्रांमध्ये (जसे की शून्य आणि भारतीय संख्या पद्धती, अहिंसा, भारतीय तत्त्वज्ञानाच्या सहा प्रणाली, आयुर्वेद, योग, भारतीय संगीताच्या २२ श्रुती, उद्यानविद्या, औषधी वनस्पती आणि मसाल्यांचा वापर, व्युत्पत्तिशास्त्र, छंद आणि व्याकरण) विकसित झालेल्या नवीन स्वदेशी कल्पनांचा विकास कसा झाला		

	आणि त्यांनी भारतीय व जागतिक इतिहासाच्या प्रवाहावर कसा परिणाम केला, हे स्पष्ट करते.		
CG-2 जागतिक इतिहासातील महत्त्वाच्या टप्प्यांचे विश्लेषण करते आणि वर्तमान जग समजून घेण्यासाठी अंतर्दृष्टी प्रदान करते	2.1 जागतिक इतिहासातील विशिष्ट उदाहरणांसह, विविध प्रकारच्या स्रोतांच्या साहाय्याने ऐतिहासिक घटना		
	2.2 मानवी जीवनाच्या सुरुवातीपासून ते भटक्या जमाती आणि स्थिर जीवनापर्यंतच्या कालक्रमानुसार तसेच मानवी संस्कृतीचे विश्लेषण करतील.		
	2.3 जागतिक इतिहासाच्या विविध टप्प्यांमधील सातत्य आणि बदलाच्या पैलूंचा मागोवा घेते (ज्यात सांस्कृतिक प्रवाह, सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणा, तसेच आर्थिक आणि राजकीय स्थित्यंतरे यांचा समावेश आहे.		

	2.4 जगभरातील नवीन कल्पना आणि प्रथांचा विकास (ज्यात मानवतावाद, व्यापारीवाद, औद्योगिकीकरण, वैज्ञानिक विकास आणि शोध, साम्राज्यशाही, वसाहतवाद, जगभरातील नवीन राष्ट्र-राज्यांचा उदय आणि अगदी अद्ययावत तंत्रज्ञानासह विविध तंत्रज्ञान यांचा समावेश आहे) आणि त्यांनी जागतिक इतिहासाच्या प्रवाहावर कसा परिणाम केला, हे स्पष्ट करते.	2. युरोपियन लोकांचे आगमन, त्यांचे हितसंबंधांचे प्रयत्न (ब्रिटिशांसहित), लढलेली युद्धे आणि त्यांच्या योजना समजून घेणे व स्पष्ट करणे.	1 भारतात युरोपियनांचे आगमन 2 ब्रिटिश राजवटीचा विस्तार 4 कर्नाटकातील ब्रिटिश राजवटीला विरोध: वडेयर, म्हैसूर
		भारताच्या सामाजिक, शैक्षणिक, आर्थिक आणि राजकीय प्रशासकीय क्षेत्रांवर ब्रिटिश प्रशासनाच्या प्रभावाचे स्पष्टीकरण देते.	3भारतातील ब्रिटिश राजवटीचा प्रभाव
	2.5 मध्ये नमूद केलेल्या आणि नंतर निंदनीय ठरलेल्या विविध प्रथांची		

	(जसे की वंशवाद, गुलामगिरी, वसाहतवादी आक्रमणे, विजय आणि लूटमार, नरसंहार, लोकशाही आणि इतर संस्थांमधून स्त्रियांचे वगळणे). या सर्वांनी जागतिक इतिहासाच्या प्रवाहावर परिणाम केला आहे. याचा अभ्यास करतील.		
CG-3 राष्ट्राची संकल्पना आणि आधुनिक भारतीय राष्ट्राचा उदय समजून घेणे	3.1 राष्ट्र या संकल्पनेचा अर्थ आणि जगभरात व विशेषतः भारताच्या संदर्भात ती काळाच्या ओघात कशी विकसित झाली, तसेच भारतीय उपखंडाच्या समृद्ध सांस्कृतिक इतिहासातील तिच्या मुळांचे विश्लेषण करते.	स्वातंत्र्यानंतर भारताला आलेल्या आव्हानांचे आणि त्यावर मात करण्यासाठी केलेल्या प्रयत्नांचे	
	3.2 ब्रिटिश वसाहतवादी राजवटीविरुद्धच्या भारतीय राष्ट्रीय स्वातंत्र्य लढ्याच्या महत्त्वाच्या टप्प्यांची ओळख करून त्यांचे विश्लेषण करणे,	भारताची आव्हाने, उपाययोजना, सरकारी नियम आणि योजना समजून घेणे आणि त्यांच्या अंमलबजावणीमध्ये	7 भारतापुढील आव्हाने आणि उपाययोजना 6 सार्वजनिक प्रशासन: एक परिचय

	विशेषतः महात्मा गांधी आणि इतर महत्त्वाच्या व्यक्तींच्या नेतृत्वाखालील	स्वतःच्या भूमिकेचे गंभीरपणे मूल्यांकन करणे	
	तसेच स्वातंत्र्य मिळवून देणाऱ्या चळवळीच्या संदर्भासह	सामाजिक, शैक्षणिक, आर्थिक, राजकीय आणि प्रशासकीय	3भारतातील ब्रिटिश राजवटीचा
	स्वातंत्र्य मिळवण्यात भूमिका बजावलेल्या विशिष्ट भारतीय	क्षेत्रांवर ब्रिटिश प्रशासनाचा झालेला परिणाम स्पष्ट करते.	प्रभाव
	संकल्पना, मूल्ये आणि पद्धती (जसे की स्वराज्य, स्वदेशी, अहिंसक प्रतिकार, धर्मासाठी लढा, आत्मत्याग, अहिंसा) समजून घेणे		
CG-4 मानव आणि त्यांचे	4.1पृथ्वीगोल/नकाशावर भारताचे प्राकृतिक प्रदेश आणि जगातील हवामान विभाग दर्शवते.	स्थान, भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये, नैसर्गिक संसाधने, हवामान, वाहतूक आणि राष्ट्रीय विकासासाठीच्या संसाधनांचे वर्णन करते.	१०. भारत- भौगोलिक स्थान आणि भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये 1. भारत- हवामान

भौतिक पर्यावरण यांच्यातील परस्परसंबंधांची आणि त्याचा प्रदेशातील उपजीविका, संस्कृती व जैवविविधतेवर कसा प्रभाव पडतो, याची समज विकसित करते.			12. भारताची मृदा 13. भारतातील वनसंपदा 14. भारत - जलसंपदा 26 भारत - खनिज आणि ऊर्जा संसाधने 27 भारत - वाहतूक आणि दळणवळण 25 भारत- भूमी वापर आणि शेती 28 भारत - प्रमुख उद्योग
	४.२ एखाद्या प्रदेशातील महत्त्वाच्या भौगोलिक संकल्पना, प्रमुख भूरूपांची वैशिष्ट्ये, त्यांची उत्पत्ती आणि इतर भौतिक		

	4.3 भौतिक पर्यावरणाच्या विविध घटकांमध्ये, जसे की हवामान आणि भूरचना, हवामान आणि यांच्यातील परस्परसंबंध स्पष्ट करते.	भारतातील नैसर्गिक आपत्तींची कारणे आणि परिणाम समजून घेणे आणि प्रतिबंधात्मक उपाय सुचवणे.	29 भारत - नैसर्गिक आपत्ती
	वनस्पती, वन्यजीव आणि त्यांच्यातील परस्परसंबंधांची समज विकसित करते.		
	C 4.4 विविध प्रदेशांमधील मानव आणि नैसर्गिक पर्यावरण, तसेच मानव आणि त्यांच्या संस्कृती यांच्यातील परस्परसंबंधांचे विश्लेषण आणि मूल्यांकन करते आणि भारताच्या बाबतीत, निसर्ग संवर्धनाच्या पद्धतींना जन्म देणाऱ्या विशेष पर्यावरणीय नीतिमत्तेचे आणि त्याचा कसा प्रभाव पडतो याचे विश्लेषण करते.		
	C-4.5 हवामान बदल, प्रदूषण, नैसर्गिक		

	संसाधनांची (विशेषतः पाण्याची) कमतरता आणि जैवविविधतेचा ऱ्हास यांसह, Tercera पर्यावरणावरील मानवी हस्तक्षेपांच्या परिणामांचे चिकित्सक मूल्यांकन करते; या पर्यावरणीय संकटांना कारणीभूत ठरलेल्या प्रथा आणि ती उलटवण्यासाठी आवश्यक असलेल्या उपाययोजना ओळखते		
	सी-४.६ (व्यक्ती, समाज आणि राष्ट्रांद्वारे) नैसर्गिक संसाधनांच्या विवेकपूर्ण वापराविषयी संवेदनशीलता विकसित करते आणि त्यांच्या संवर्धनासाठी उपाययोजना सुचवते.		
CG-5 भारतीय राज्यघटना समजून घेणे	C-5.1 हे समजते की भारतीय संविधान हे भारतीय राष्ट्राच्या महान सांस्कृतिक वारसा आणि सामायिक आकांक्षांमधून		

आणि भारतीय लोकशाहीचे सार व लोकशाही सरकारची वैशिष्ट्ये यांचा शोध घेणे.	प्रेरणा घेते, आणि भारताच्या लोकशाहीच्या सुरुवातीच्या प्रयोगांची आठवण करून देते (महाजनपदांमधील सभा, राज्ये आणि साम्राज्ये, समाजाच्या विविध स्तरांवरील संस्था, संघ आणि गण, ग्राम परिषदा आणि समित्या, उत्तरामेरूर शिलालेख)		
	C 5.2 मूलभूत घटनात्मक मूल्यांचे कौतुक करते आणि भारतीय राष्ट्राच्या समृद्धीसाठी त्यांचे महत्त्व ओळखते - भारतीय संविधान समजून घेते आणि शोध घेते	भारतापुढील आव्हाने, त्यावरील उपाययोजना, सरकारी नियम आणि योजना समजून घ्या आणि त्यांच्या अंमलबजावणीमधील स्वतःच्या भूमिकेचे चिकित्सकपणे मूल्यांकन करा.	7 भारतापुढील आव्हाने आणि त्यावरील उपाय. एस 6 सार्वजनिक प्रशासन:एक परिचय
		भारताच्या अर्थव्यवस्थेच्या विकासातील आपली भूमिका स्पष्ट करते, तसेच विविध स्तरांवर	16 अर्थव्यवस्था आणि सरकार 30 ग्रामीण

		विकासामध्ये सरकारांची भूमिका मांडते.	विकास
	5. 3 स्पष्ट करते की मूलभूत हक्क हे सर्वात मूलभूत मानवी हक्क आहेत आणि जेव्हा लोक आपली मूलभूत कर्तव्ये देखील पार पाडतात.		
	5.4 लोकशाहीची मूलभूत वैशिष्ट्ये, लोकशाही शासन आणि भारतातील व जगभरातील त्याचा इतिहास यांचे विश्लेषण करते - आणि या शासनप्रणालीची इतर शासनप्रणालींशी तुलना करते.		
	C 5.5 लोकशाही सरकार आणि समाजाच्या कार्यप्रणालीमध्ये, प्रसारमाध्यमे, नागरी समाज, सामाजिक-धार्मिक संस्था आणि सामुदायिक संस्था यांसारख्या गैर-राज्य	ग्राहक संरक्षण कायदे आणि ग्राहक हक्कांचे संरक्षण समजते. विविध ग्राहक मंचांची यादी देते.	३३. ग्राहक शिक्षण आणि संरक्षण

	आणि गैर-बाजारपेठीय घटकांच्या महत्त्वपूर्ण भूमिकेचे विश्लेषण करते		
6 भारतातील सामाजिक, सांस्कृतिक आणि राजकीय जीवनाचा काळाच्या ओघात अभ्यास व विश्लेषण करणे - तसेच त्यामागील ऐतिहासिक भारतीय नीतिमत्ता आणि विविधतेतील एकतेचे तत्त्वज्ञान समजून घेणे व, भूतकाळात आणि	6.1 भारतीय नीतिमत्ता आणि भारतभरातील सांस्कृतिक एकीकरणाने एकसमानता साधण्याचा प्रयत्न न करता, भारतीय समाजातील समृद्ध विविधतेचा आदर केला आणि तिला प्रोत्साहन दिले; तसेच सर्व संस्कृतींप्रति असलेल्या ऐतिहासिक आदरासह, या सुसंवादाने आणि विविधतेतील एकतेने, महिलांनी शांततापूर्ण सहअस्तित्वाला प्रोत्साहन देऊन भारताच्या महान सामर्थ्यांपैकी एक म्हणून कशी गणना केली आहे, हे समजून घेणे	भारतापुढील आव्हाने, त्यावरील उपाययोजना, सरकारी नियम आणि योजना समजून घ्या आणि त्यांच्या अंमलबजावणीमधील स्वतःच्या भूमिकेचे चिकित्सकपणे मूल्यांकन करा.	7 भारतापुढील आव्हाने आणि त्यावरील उपाययोजना ६. सार्वजनिक प्रशासन परिचय
वर्तमानात या क्षेत्रांमध्ये आलेल्या आव्हानांना	C- 6.2 हे समजते की, असूनही, समाजाच्या विविध स्तरांवर वेगवेगळ्या वेळी		

आणि त्यावर उपाययोजना करण्यासाठी केल्या जात असलेल्या प्रयत्नांना ओळखणे.	असमानता, अन्याय आणि भेदभावाचे प्रकार घडले आहेत (वसाहतवादासारख्या अंतर्गत तसेच बाह्य शक्तींमुळे), ज्यामुळे समानता, सर्वसमावेशकता, न्याय आणि सलोख्यासाठी विविध स्तरांवर राजकीय, सामाजिक आणि सांस्कृतिक प्रयत्न, संघर्ष, चळवळी आणि यंत्रणा उदयास आल्या, ज्यांचे परिणाम आणि यशाची पातळी वेगवेगळी होती.		
	6.3 सामाजिक-सांस्कृतिक पार्श्वभूमी, प्रदेश, बोलली जाणारी भाषा यांसारख्या बाबींच्या आधारावर भारतीय समाजात अस्तित्वात असलेल्या भेदभावाच्या किंवा विषम वागणुकीच्या पैलूंचे विश्लेषण करते आणि अशी विषम	सामाजिक समस्यांवर मात करण्यासाठी स्वतःचे उपाय आणि सुधारणात्मक उपाययोजना मांडतो/मांडते.	8 सामाजिक स्तरीकरण 9.काम आणि आर्थिक जीवन 23 सामूहिक वर्तन आणि आंदोलने 24 सामाजिक आव्हाने

	वागणूक दूर करण्यासाठी व्यक्ती व समाज काय करू शकतात हे तपासते		
	6.4 हे समजते की भारतासारखा प्रगतिशील समाज आणि राष्ट्र तेच आहे, जे केवळ आपल्या सांस्कृतिक सामर्थ्यालाच नव्हे, तर आपल्या सामाजिक-आर्थिक, सांस्कृतिक आणि राजकीय आव्हानांनाही ओळखते आणि अधिकाधिक समृद्ध, सर्वसमावेशक, न्यायपूर्ण व सुसंवादी बनण्यासाठी त्या आव्हानांना सामोरे जाण्याकरिता सातत्याने प्रयत्न करते.	परराष्ट्र धोरणाच्या पार्श्वभूमीवर, जागतिक समस्या, जागतिक शांतता प्रस्थापित करण्यामधील भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि कल्याणासाठी जागतिक संघटनांचे प्रयत्न यांचे चिकित्सक विश्लेषण करते.	20 जागतिक युद्धे आणि भारताची भूमिका 21 भारतीय परराष्ट्र धोरण आणि जागतिक आव्हाने 22 जागतिक संघटना
7 भारताच्या विशिष्ट संदर्भासह राष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेची	7.1 अर्थव्यवस्थेची प्रमुख वैशिष्ट्ये जसे की उत्पादन, वितरण, मागणी, पुरवठा, व्यापार आणि वाणिज्य, आणि या बाबींवर प्रभाव टाकणारे	पैशाचे प्रकार, वित्तीय संस्था आणि विकासातील वित्ताची भूमिका स्पष्ट करते; तसेच स्वतः सहभागी होण्यासही मदत करते	31 सार्वजनिक वित्त आणि अर्थसंकल्प 16 बँक व्यवहार

समज विकसित करते.	घटक (तंत्रज्ञानासह) यांची व्याख्या करते.	(उदा., बँक खाते उघडणे, इत्यादी).	
	7.2 कोणत्याही देशाच्या अर्थव्यवस्थेमध्ये, विशेषतः भारतामध्ये, उत्पादनाच्या तीन क्षेत्रांचे (प्राथमिक, द्वितीयक आणि तृतीयक) महत्त्व तपासते	रोजगाराच्या संधी स्वतः समजून घेणे आणि देशाच्या विकासात उद्योजकतेची भूमिका स्पष्ट करणे	32 उद्योजक हिप
	7. 3 अर्थव्यवस्थेतील 'असंघटित' आणि 'संघटित' क्षेत्रांमधील फरक आणि लहान, मध्यम व मोठ्या उत्पादन केंद्रांमध्ये (उद्योगांमध्ये) स्थानिक बाजारपेठेसाठीच्या उत्पादनातील त्यांची भूमिका स्पष्ट करते, तसेच भारतीय अर्थव्यवस्थेतील तथाकथित 'असंघटित' क्षेत्राचे विशेष महत्त्व आणि भारतीय समाजाच्या स्वयं-संघटनात्मक वैशिष्ट्यांशी		

	असलेले त्याचे संबंध ओळखते.		
	7.4 एका देशातून दुसऱ्या देशात होणाऱ्या मोठ्या प्रमाणावरील व्यापार आणि वाणिज्य (ई-कॉमर्ससह) याची सुरुवात आणि महत्त्व यांचा मागोवा घेते - सुरुवातीच्या काळातील व्यापाराच्या प्रमुख बाबी आणि वेळोवेळी झालेले बदल.		
8 एखाद्या देशाच्या आर्थिक विकासाचे, तेथील लोकांच्या जीवनावर आणि निसर्गावर होणाऱ्या परिणामांच्या संदर्भात मूल्यांकन करते.	8.1 आपल्या स्थानिक परिसरात, प्रदेशात आणि राष्ट्रीय स्तरावर उत्पन्न, भांडवल, गरिबी आणि रोजगार यांच्याशी संबंधित माहिती गोळा करणे, समजून घेणे आणि तिचे विश्लेषण करणे.		
	8.2 मुक्त बाजारपेठेपासून ते पूर्णपणे शासन-नियंत्रित बाजारपेठांपर्यंतच्या विविध आर्थिक		

	प्रणालींच्या संकल्पना आणि कार्यपद्धती समजून घेणे व त्यांचे विश्लेषण करणे.		
	8.3प्राचीन भारताच्या संदर्भात ही वैशिष्ट्ये समजून घेणे, ज्यामध्ये भरभराटीला आलेला अंतर्गत आणि बाह्य व्यापार, तसेच सुस्थापित व्यापारी पद्धती आणि जाळे, व्यावसायिक संकेत आणि विविध उद्योग यांचा समावेश आहे; या सर्वांमुळेच भारत वसाहतवादी काळापर्यंत जगातील प्रमुख अर्थव्यवस्थांपैकी एक बनला होता.		
	8.4 भारताचा जगातील तीन सर्वात मोठ्या अर्थव्यवस्थांपैकी एक बनण्याच्या दिशेने असलेला अलीकडील प्रवास आणि या आर्थिक प्रगतीमध्ये व्यक्ती कसे		

	योगदान देऊ शकतात याचे वर्णन करते.		
	8.5 आर्थिक विकास आणि पर्यावरण यांच्यातील संबंधांचे, तसेच जीडीपी वाढ आणि उत्पन्नाच्या पलीकडील सामाजिक कल्याणाच्या व्यापक निर्देशकांचे महत्त्व जाणतो.		
9 सामाजिक शास्त्राच्या सर्वांगीण क्षेत्राला आणि त्यामध्ये समाविष्ट असलेल्या शाखांना, भारताने ऐतिहासिक आणि वर्तमान काळात दिलेल्या योगदानाला समजून घेतो आणि त्याचे कौतुक करतो.	9.1 अभ्यासक्रमांतर्गत अभ्यासल्या जाणाऱ्या सर्व बाबींमध्ये (संकल्पना, स्पष्टीकरणे, पद्धती) भारताच्या महत्त्वपूर्ण योगदानाची एकात्मिक पद्धतीने माहिती असणे आणि त्याचे स्पष्टीकरण देणे.		

अनुक्रमणिका

प्रकरण नं	प्रकरण	पृष्ठ नं	उत्तरे
Histoty			
1	युरोपियनांचे भारतात आगमन	1	78
2	ब्रिटिश सत्तेचा विस्तार	2	79
3	भारतावरील ब्रिटिश सत्तेचे परिणाम	4	81
4	म्हैसूरचे वडेयर आणि ब्रिटिश सत्तेला कर्नाटकातून झालेला विरोध	6	84
5	सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणांच्या चळवळ	9	90
17	भारताचे पहिले युद्ध स्वातंत्र्य युद्ध 1857	11	95
18	स्वातंत्र्याची चळवळ	12	98
19	स्वातंत्र्योत्तर भारत	15	105
20	जागतिक युद्धे आणि भारताची भूमिका	17	108
Political Science			
6	सार्वजनिक प्रशासन- एक परिचय	19	112
7	भारतासमोरील आव्हाने आणि त्यावरील उपाययोजना	21	116
21	भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि जागतिक आव्हाने	23	122

22	जागतिक संघटना	25	126
Sociology			
8	सामाजिक स्तर	28	131
9	श्रम आणि आर्थिक जीवन	29	133
23	सामूहिक वर्तन आणि प्रतिरोध	31	137
24	सामाजिक समस्या	33	140
Geography			
10	भारत- भौगोलिक स्थान आणि प्राकृतिक वैशिष्ट्ये	36	145
11	भारताचे हवामान	39	148
12	भारतातील माती	42	151
13	भारतातील अरण्य संपत्ती	45	155
14	भारतातील जलसाधन संपत्ती	48	160
25	भारतातील उपयुक्त जमीनीचा वापर आणि शेती व्यवसाय	51	163
26	भारतातील खनिजे आणि शक्तिसाधने	54	169
27	भारतातील वाहतूक आणि दळणवळण	56	172
28	भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे	58	176
29	भारतातील नैसर्गिक आपत्ती(प्रकोप)	61	180
Economics			

aglasem.com For more Question Papers, Sample Papers, Notes & Syllabus visit aglasem.com

15	अर्थव्यवस्था आणि सरकार	54	185
30	ग्रामीण विकास	66	189
31	सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाजपत्रक	69	191
Bussiness Study			
16	बँकेचे व्यवहार	72	195
32	उद्योजकता	74	198
33	ग्राहक शिक्षण आणि संरक्षण	76	201

प्रकरण - 1

युरोपियनांचे भारतात आगमन

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
2	युरोपियनांचे आगमन त्यांचे प्रयत्न, लढलेली युद्धे आणि त्यांच्या योजना (ब्रिटिशांसहित) समजून घेईल व त्याचे विवरण करील	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	6	10	8	24

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर लिहा

1 युरोपीयन व्यापाराचे प्रवेशद्वार (साधारण) होते

A रोम B कॉन्स्टँटिनोपल C पॅरिस D व्हेनिस

2 भारतासाठी नवीन सागरी मार्ग शोधणारा खलाशी (जून-2022) (सोपे)

A वास्को द गामा B डुप्ले C आल्मेडा D अल्बुकर्क

3 पोर्तुगीज व्हाईसरॉय ज्याने निळ्या पाण्याचे धोरण अंमलबजावणी केली (कठीण)

A वास्को द गामा B फ्रान्सिस्को- द-अल्मेडा C अल्फोन्सो- डी- अल्बुकर्क D डुप्ले

4 पहिले कर्नाटक युद्ध (च्या) तहाने समाप्त झाले.(अवघड)

A वॉंदिवॉश B पाँडिचेरी C एक्स-ला-चॅपेल D पॅरिस

5 ज्या मुघल सम्राटाने ब्रिटिशांना बंगालमध्ये मुक्तपणे व्यापार करण्याची परवानगी दिली कोणी सुरू केले? (जून-2020) (सोपा)

A जहांगीर B दुसरा शहा आलम C बहादूर शहा D फारुख सियार

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

6. दुहेरी राज्यव्यवस्था कोणी अमलात आणली? (जून 2020)(सोपा)

7 निळ्या पाण्याचे धोरण म्हणजे काय? (साधारण)(जून-2020)

8 1453 मध्ये कॉन्स्टँटिनोपल कोणी जिंकले?

9 भारतातील पोर्तुगीज साम्राज्याचा खरा संस्थापक कोण होता? (कठीण)

10 कोणत्या तहाने तिसरे कर्नाटक युद्ध संपुष्टात आले? (साधारण)

11 भारतातील फ्रेंच साम्राज्याची राजधानी कोणती होती? (सोपे)

12 वास्को द गामा भारतात कोठे उतरला? (सोपा प्रश्न)

13 मार्तंड वर्माने राज्य केलेले संस्थान कोणते होते? (साधारण)

14 1741 मध्ये डचांनी भारताच्या कोणत्या प्रांतावर हल्ला केला? (कठीण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे दोन ते चार वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये द्या.

15 भारताकडे जाणाऱ्या नवीन सागरी मार्गाच्या शोधास कारणीभूत ठरलेल्या घटकांचे स्पष्टीकरण द्या. (सप्टेंबर-2020) (साधारण)

16 दुहेरी राज्यव्यवस्था स्पष्ट करा. / दुहेरी राज्यव्यवस्था शासनप्रणाली बंगालच्या नवाबासाठी फायदेशीर नव्हती. समर्थन करणे (अवघड)

17 दुसऱ्या कर्नाटक युद्धाचे परिणाम काय होते?/दुसऱ्या कर्नाटक युद्धाचे स्पष्टीकरण द्या. (कठीण)

18 तिसऱ्या कर्नाटक युद्धाचे परिणाम काय होते? (मार्च-2020) (साधारण)

19 बक्सारच्या लढाईची कारणे सांगा. (एप्रिल-2025) (साधारण)

20 मध्ययुगात भारत आणि युरोप यांच्यात व्यापार कसा होत असे? (कठीण)

21 भारतात आलेल्या युरोपियन लोकांची नावे लिहा. (सोपे)

IV खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा / आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांत लिहा. (3/4गुण)

22 बक्सरच्या लढाईमुळे ब्रिटिशांना बंगालवर नियंत्रण मिळवण्यास मदत झाली. याचे समर्थन करा. / बक्सरची लढाईचे परिणाम सांगा.(सप्टेंबर-2022 एप्रिल-2023, एप्रिल-2023)(साधारण)

23 प्लासीच्या लढाईची कारणे आणि परिणाम काय होते? (जून-2023, जून-2023) (साधारण)

24 मार्तंड वर्माने डचांवर नियंत्रण कसे मिळवले? मार्तंड वर्माच्या डचांविरुद्धच्या संघर्षाचे स्पष्टीकरण द्या.

प्रकरण -2

ब्रिटिश सत्तेचा विस्तार

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
2	युरोपियनांचे आगमन त्यांचे प्रयत्न, लढलेली युद्धे आणि त्यांच्या योजना(ब्रिटिशांसहित) समजून घेईल व त्याचे विवरण करील	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**6**	**9**	**6**	**21**

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1 पहिले इंग्रज-मराठा युद्ध (सप्टेंबर-2020) च्या तहाने संपले (साधारण)

A बेसिन B सालबाई C लाहोर D पुणा

2 सहाय्यक आघाडीची प्रणाली (सप्टेंबर-2022) द्वारे सुरू करण्यात आली (सोपे)

A डलहौसी B वेलस्ली C विल्यम बेंटिक D कॉर्नवॉलिस

3 सहाय्यक सैन्य पद्धत स्वीकारणारे पहिले संस्थान(एप्रिल-2023) (सोपे)

A हैदराबाद B म्हैसूर C मराठा D पंजाब

4 तिसऱ्या इंग्रज-मराठा युद्धानंतर, ब्रिटिशांनी साताऱ्यात नेमलेला पारंपरिक नेता (कठीण)

A संभाजी B शिवाजी C शहाजी D प्रताप सिंह

5 या गव्हर्नर जनरलने दत्तक वारस नामंजूर धोरणाची अंमलबजावणी केली (सोपे)

A डलहौसी B वेलस्ली C विल्यम बेंटिक D कॉर्नवॉलिस

6 ज्या गव्हर्नर जनरलने पंजाब ब्रिटिश साम्राज्याला जोडले (एप्रिल-2024)(साधारण)

A वेलस्ली B कॉर्नवॉलिस C कॅनिंग D कॉर्नवॉलिस

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा

7 शिखांना यशस्वीपणे कोणी संघटित केले? (सोपे)

8 सहाय्यक सैन्य पद्धती म्हणजे काय? (मध्यम)

9 वेलस्लीने आपल्या पदाचा राजीनामा देऊन ब्रिटनला परत का आले?(जून-2022) (कठीण)

10 1839 मध्ये पंजाबमधील राजकीय अराजकतेचे कारण काय होते? (कठीण)

11 पहिल्या इंग्रज-मराठा युद्धानंतर पेशवा कोण झाले? (मध्यम)

12 सहाय्यक सैन्य धोरणामुळे ब्रिटिशांना सैन्याचा सांभाळ करणे सोपे झाले.कसे? (कठीण)

13 तिसऱ्या इंग्रज-मराठा युद्धानंतर ब्रिटिशांनी मराठ्यांचा प्रतिकार कसा दडपला? (कठीण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या. (2/3 गुणांचे प्रश्न)

14 भारतात आपल्या साम्राज्याचा विस्तार करण्यासाठी ब्रिटिशांनी कोणती धोरणे अवलंबली? (सोपा)

15 पहिल्या इंग्रज-मराठा युद्धाची कारणे काय होती? (साधारण)

16 तिसऱ्या इंग्रज-मराठा युद्धाची कारणे काय होती? (साधारण)

17 तिसऱ्या इंग्रज-मराठा युद्धाचे परिणाम काय होते?तिसऱ्या अँग्लो-मराठा युद्धामुळे मराठ्यांचे पतन कसे झाले. समर्थन करा. (कठीण)

18 दत्तक वारस नामंजूर या कायद्यामुळे ब्रिटिशांना भारतात आपली सत्ता विस्तारण्यास मदत झाली,याचे समर्थन करा./भारतात आपल्या साम्राज्याचा विस्तार करण्यासाठी शस्त्र म्हणून दत्तक वारस नामंजूर धोरणाचा वापर ब्रिटिशांनी केला याचे समर्थन करा. (साधारण)

19 दुसऱ्या अँग्लो शिख युद्धामध्ये कोणत्या नेत्यांनी ब्रिटिशांविरुद्ध बंड पुकारले?

IV खालील प्रश्नांची उत्तरे सहा ते आठ वाक्यात लिहा तीन चार अंकाचे प्रश्न

20 दत्तक वारस नामंजूर कायद्यांतर्गत खालसा झालेली संस्थाने कोणती? (सोपा)

21 सहाय्यक सैन्य पद्धतीतील अटी कोणत्या?(जून 2020, जून 2022 जून 2023, जून 2024, एप्रिल 2025, जून 2025) सहाय्यक सैन्य पद्धतीने स्थानिक राजकर्त्यांना कमकुवत केले कसे?/ सहाय्यक सैन्य पद्धती बद्दल लिहा. (साधारण)

प्रकरण -3

भारतावरील ब्रिटिश सत्तेचे परिणाम

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
3	भारतामध्ये ब्रिटिश राजवटी दरम्यान सामाजिक,शैक्षणिक, आर्थिक,राजकीय, आणि प्रशासकीय पद्धतीवर झालेले परिणाम	सर्व प्रश्न
6	भारतामध्ये ब्रिटिश राजवटी दरम्यान सामाजिक,शैक्षणिक, आर्थिक,राजकीय, आणि प्रशासकीय पद्धतीवर झालेले परिणाम	

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	5	13	11	29

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1 कलकत्ता येथे सर्वोच्च न्यायालयाच्या स्थापनेची तरतूद करणारा कायदा (साधारण)

A 1773 चा नियामक कायदा B 1833 चा सनद कायदा

C भारत सरकार अधिनियम,1935 C 1909 चा भारतीय परिषद कायदा

2 पोलीस अधीक्षक हे पद यांनी निर्माण केले.

A वॉरन हेस्टिंग्ज B कॉर्नवॉलिस C वेलस्ली D डलहौसी

3 कलकत्ता, मुंबई आणि मद्रास येथे नवीन विद्यापीठे स्थापन करणारे ब्रिटिश गव्हर्नर (2021)(कठीण)

A विल्यम बेंटिक B वॉरन हेस्टिंग्ज C डलहौसी D थॉमस मन्रो

4 मुस्लिमांसाठी स्वतंत्र मतदारसंघांची तरतूद करणारा कायदा (एप्रिल 2019) (कठीण)

A 1909 चा भारतीय परिषद कायदा B भारत सरकार अधिनियम, 1919

C भारत सरकार अधिनियम, 1935 D 1892चा भारतीय परिषद कायदा

5 भारत सरकार अधिनियम,1935 हा स्वतंत्र भारताचा एक महत्त्वाचा दस्तऐवज आहे कारण (2025) (साधारण)

A याने प्रांतांमध्ये द्विशासन पद्धतीची सुरुवात केली.

B त्याने एक मंडळ स्थापन केले

C याने जातीच्या आधारावर स्वतंत्र निवडणूक मतदारसंघ सुरू केले.

D त्यामुळे संघराज्य प्रणाली निर्माण झाली

6 कायमधारा(स्थायी) जमीनदारी पद्धत (जून 2024) द्वारे सुरू करण्यात आली (सोपे)

A वॉरन हेस्टिंग्ज B कॉर्नवॉलिस C वेलस्ली D डलहौसी

7 भारतातील इंग्रजी शिक्षणाचा आधार बनलेला अहवाल (कठीण) यांनी तयार केला होता.

A अलेक्झांडर रीड B मॅकॉले C चार्ल्स वुड D पिल

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

8 भारतात आधुनिक शिक्षणाला प्रोत्साहन देणारे पहिले ब्रिटिश गव्हर्नर जनरल कोण होते? (साधारण)

9 महालवारी पद्धत कोणी लागू केली? (सरासरी)

10 महाल म्हणजे काय? (सोपे)

11 आक्रमक धोरण म्हणेज काय ? (मार्च 2019) (कठीण)

12 दिवाणी अदालत म्हणजे काय? (सरासरी)

13 1857 मध्ये भारताचे पहिले व्हाईसरॉय कोण झाले? (साधारण)

14 चार्टर कायद्यांचा प्रमुख उद्देश काय होता? (कठीण)

15 ब्रिटिश सैन्यात भारतीयांसाठी उपलब्ध असलेले सर्वोच्च पद कोणते होते? (साधारण)

16 "भारतीय शेतकरी कर्जात जन्मले, कर्जात जगले आणि कर्जातच मेले" असे कोणी म्हटले? (कठीण)

17 कोणत्या कायद्यांतर्गत रिझर्व बँक ऑफ इंडियाची स्थापना झाली?(सोपे)

18 दिवाणी न्यायालय 'दिवाणी अदालत' कोणी स्थापन केले? (साधारण)

19 ईस्ट इंडिया कंपनीकडून ब्रिटिशांना मिळणाऱ्या गुन्हेगारी करावर टीका करणाऱ्या ब्रिटिश संसदेच्या सदस्याचे नाव सांगा?(कठीण)

20 रेग्युलेटिंग ॲक्ट कोणत्या वर्षी लागू करण्यात आला? (सोपे)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी 3 ते 4 वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या.

21 ब्रिटिशांनी भारतीयांना विभाजित करून राज्य करण्यासाठी 1909 च्या इंडियन कौन्सिल ॲक्टचा वापर कसा केला? (कठीण)

22 ब्रिटिश राजवटीत लष्कर हे प्रशासनाचा आधार होते. समर्थन करा. (कठीण)

23 रेग्युलटिंग ॲक्ट कायद्याचे मुख्य पैलू/वैशिष्ट्ये कोणती होती?(एप्रिल 2021) (साधारण)

IV खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा/आठ वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

24 रयतवारी पद्धतीची वैशिष्ट्ये कोणती होती? रयतवारी पद्धतीबद्दल सविस्तर सांगा. (साधारण)

25 भारतीय शिक्षण पद्धतीत बदल घडवून आणण्यात ब्रिटिश शिक्षण प्रणालीने महत्वाची भूमिका बजावली. याचे समर्थन करा. भारतातील ब्रिटिश शिक्षण प्रणालीचे काय परिणाम झाले? (साधारण)

26 ब्रिटिशांनी लागू केलेल्या जमीन कर प्रणालीने भारतीय शेतकऱ्यांचे शोषण केले. याचे समर्थन करा. त्याचे परिणाम काय होते?

27 1919 च्या मॉन्टेग्यू-चेम्सफोर्ड कायद्याद्वारे कोणत्या तरतुदी करण्यात आल्या होत्या? / मॉन्टेग्यू-चेम्सफोर्ड कायद्याचे स्पष्टीकरण द्या. ब्रिटिश जमीन कर प्रणालीचे? (साधारण)

28 1935 चा भारत सरकार अधिनियम हा भारताच्या संविधानाचा आधार बनला. समर्थन करा (2025) 1919 चा चेम्सफोर्ड अधिनियम. (कठीण)

29 ब्रिटिश राजवटीत न्यायव्यवस्थेत कोणते बदल करण्यात आले?(साधारण)

प्रकरण - 4

म्हैसूरचे वडेयर आणि ब्रिटिश सत्तेला कर्नाटकातून झालेला विरोध

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
2	युरोपियनांचे आगमन त्यांचे प्रयत्न, लढलेली युद्धे आणि त्यांच्या योजना(ब्रिटिशांसहित) समजून घेईल व त्याचे विवरण करील	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**11**	**14**	**11**	**36**

I. प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. योग्य तो पर्याय निवडा

1 म्हैसूरचे राज्यगीत, 'कायो श्री गौरी' हे (साधारण) यांनी रचले होते.

A सांची होन्नम्मा B श्यामा शास्त्री C बसप्प शास्त्री D तिरुमलार्या

2 पहिले अँग्लो-म्हैसूर युद्ध समाप्त करणारा तह (एप्रिल 2019) (सोपे)

A मंगळूरचा तह B सालबाईचा तह C श्रीरंगपट्टणचा तह D मद्रासचा तह

3 सुरपुर हे जिल्ह्यात वसलेले आहे.(साधारण)

A कलबुर्गी B बेल्लारी C रायचूर D यादगीर

4 ज्या ठिकाणी संगोळी रायण्णा यांना फाशी देण्यात आली ते ठिकाण (सोपे)

A कित्तूर B नंदगड C बेळगावी D संपगावी

5 पोर्तो नोव्हाच्या लढाईचा निकाल (कठीण)

A हैदर अली ब्रिटिशांकडून पराभूत झाला. B टिपू सुलतानचा ब्रिटिशांकडून पराभव झाला.

C कित्तूरचा ब्रिटिशांकडून पराभव झाला. D धोंडिया वाघ शहीद झाले.

6 बंगळूर- म्हैसूर रेल्वे मार्गाची उभारणी करणारे म्हैसूरचे राजे (जून 2023) (कठीण)

A जयचामराज वोडेयार B कृष्णराज वोडेयार चौथे

C चामराजेंद्र वडेयार दहावे D राजा वोडेयार

7 म्हैसूरचे राजे ज्यांना महात्मा गांधी राजश्री म्हणत असत (जून 2020) (साधारण)

A जयचामराज वोडेयर B चौथा कृष्णराज वोडेयर

C चामराजेंद्र वडेयर दहावे D राजा वोडेयर

8 म्हैसूरचा नवरात्री उत्सव (दसरा) श्रीरंगपट्टण येथे (सोपे) यांनी सुरू केला.

A जयचामराज वोडेयर B कृष्णराज वोडेयर चौथे

C चामराजेंद्र वडेयर दहावे D राजा वोडेयर

9 म्हैसूर संस्थानाचे राष्ट्रगीत (सोपे) होते.

A कायो श्री गौरी B उदयावगली नम्म चेलुव कन्नड नाडू

C पलिसेम्मानु चामुंडेश्वरी D जय भारता जननीय तनुजाते

10 पलेयापट्टू येथील हदिनाडूच्या राणीने आपली मुलगी यदुरायाशी विवाह करून दिली कारण (कठीण)

A मारनायकाने राणीला तसे करण्याचा आदेश दिला.

B यदुराय देखणा होता आणि राजकुमारी त्याच्या प्रेमात पडली.

C चामराजाने राणीला तिची मुलगी यदुरायाशी विवाह करून देण्याची विनंती केली.

D यदुरायाने मारनायकाला ठार मारले आणि राणीला मदत केली.

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात लिहा

11 भारताच्या इतिहासात 18 व्या शतकाचा उल्लेख काय म्हणून केला जातो? (कठीण)

12 राणी चेन्नम्मा यांना बायलाहोंगला येथून कुसुगल तुरुंगात हलवण्याचे कारण काय होते? (कठीण)

13 कोणत्या तहाने दुसरे इंग्रज-म्हैसूर युद्ध संपुष्टात आले? (सोपे)

14 हलगलीच्या बेडांनी ब्रिटिशांविरुद्ध केलेल्या बंडाचे कारण काय होते? (मार्च 2019) (साधारण)

15 मेलुकोटे चेलुवा नारायण स्वामी यांना राजामुडीचा मुकुट कोणी अर्पण केला? (सोपे)

16 म्हैसूरच्या कोणत्या राजाने स्वामी विवेकानंदांना जागतिक धर्म संसदेत उपस्थित राहण्यासाठी पाठिंबा दिला?

17 पहिले अँग्लो -म्हैसूर युद्ध कोणामध्ये लढले गेले? (सोपे)

18 राजा वडेयरची राजधानी कोणती होती? (साधारण)

19 कित्तूर राणी चेन्नम्मा यांनी दत्तक घेतलेल्या मुलाचे नाव सांगा. (सोपे)

20 कित्तूरूचा शूर योद्धा रायान्ना याचे मूळ गाव कोणते होते? (सोपे)

21 अमरसुळ्याचे बंड हे मूलतः कोणत्या प्रकारचे बंड होते? (कठीण)

22 के. शेषाद्री अय्यर यांनी म्हैसूर नागरी सेवा परीक्षा का सुरू केल्या? (कठीण प्रश्न)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन/चार/सहा वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या.(2/3 गुण)

23 राजा वडेयर यांची कामगिरी काय होती? (साधारण)

24 के. शेषाद्री अय्यर यांनी म्हैसूरच्या विकासात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली. स्पष्ट करा (मार्च-2024)(कठीण)

25 श्रीरंगपट्टण कराराच्या अटी काय होत्या?/श्रीरंगपट्टण करार टिपूसाठी अपमानकारक होता. समर्थन करा. (मार्च 2020 /जून 2015/जून 2018) (सोपे)

26 दुसऱ्या अँग्लो -म्हैसूर युद्धाचे परिणाम काय होते? (साधारण)

27 "चौथ्या अँग्लो -म्हैसूर युद्धामुळे म्हैसूरमध्ये ब्रिटिशांचे स्थान बळकट झाले" याचे समर्थन करा. / चौथ्या अँग्लो-म्हैसूर युद्धाचे परिणाम? (साधारण)

IV खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा/आठ वाक्यांत उत्तरे द्या.(3/4 गुणांचे प्रश्न)

28 सुरपुराच्या व्यंकटप्पा नायकाच्या बंडाचे स्पष्टीकरण द्या./सुरपुराच्या बंडाबद्दल थोडक्यात सांगा. (साधारण)

29 चौथा कृष्णराज वडेयर यांच्या कामगिरीचे स्पष्टीकरण द्या. / चौथा कृष्णराज वडेकर यांच्या कार्यकर्दीत मैसूर एक आदर्श राज्य कसे बनले स्पष्ट करा (एप्रिल 2023 जुलै 2023 P2-2024/A2025)

30 भारतातील 18 व्या शतकाला राजकीय समस्यांचे शतक का म्हटले जाते? (कठीण)

31 कित्तूरच्या स्वातंत्र्य लढ्यात संगोल्ली रायण्णा यांच्या भूमिकेचे स्पष्टीकरण द्या. (मार्च 3019) (साधारण)

32 अमरासुळ्याच्या बंडाला शेतकऱ्यांचे बंड का म्हटले जाते? / अमरासुळ्याच्या बंडाचे स्पष्टीकरण द्या.(कठीण)

33 चिक्कदेवराज वोडेयार यांच्या कामगिरीचे स्पष्टीकरण द्या. (साधारण)

34 हैदर अली सत्तेवर कसा आला? (साधारण)

35 ब्रिटिश सत्तेविरुद्ध डोंडिया वाघांच्या प्रतिकाराची पद्धत स्पष्ट करा. (साधारण)

36 "ब्रिटिश राजवटीविरुद्ध हलगली बेरडचा निषेध हे एक महत्त्वाचे सशस्त्र बंड होते."कसे?(कठीण)

प्रकरण - 5

सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणांच्या चळवळी

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
1	सामाजिक आणि धार्मिक समस्या, सोडविण्यामध्ये समाज सुधारकांची महत्त्वाची भूमिकां व त्यांचे महत्त्व समजून घेतो	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**6**	**20**	**8**	**34**

I. प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1 मानवतेच्या सेवेच्या तत्त्वावर आधारित सामाजिक सुधारणा संघटना हीच ईश्वरसेवा आहे,असे या समाजाने म्हटले (साधारण)

A सत्यशोधक समाज B प्रार्थना समाज C. आर्य समाज D रामकृष्ण मिशन.

2 राम मोहन रॉय यांनी बंगालीमध्ये सुरू केलेले वृत्तपत्र (सोपे)

A संवाद कौमुदी B मुक नायका C यंग इंडिया D कॉमन व्हील

3 'शुद्धीकरण विधी' ही मुख्य क्रिया होती.(साधारण)

A प्रार्थना समाज B ब्राह्मो समाज C सत्यशोधक समाज D आर्य समाज

4 थिओसॉफिकल सोसायटी यांनी स्थापन केली?(साधारण)

A राम मोहन रॉय B दयानंद सरस्वती C ॲनी बेझंट D कर्नल एच एस ऑलकोट आणि मादाम ब्लाव्हाटस्की

5 'न्यू इंडिया' हे वृत्तपत्र यांनी सुरू केले.(साधारण)

A राजाराम मोहन रॉय B. महात्मा गांधी C ॲनी बेझंट D दयानंद सरस्वती

6 'वेदांकडे परत जा' हे आवाहन यांनी केले(सोपा)

A दयानंद सरस्वती B आत्माराम पांडुरंग C स्वामी विवेकानंद D राजा राम मोहन राय

7समाजात सुधारणा घडवून आणण्यासाठी मोफत आणि सक्तीच्या शिक्षणाचे समर्थन करणारी समाज (साधारण)

A प्रार्थना समाज B ब्राह्मो समाज C सत्यशोधक समाज D आर्य समाज

II एका वाक्यात उत्तरे लिहा

8 भारतीय इतिहासात 19 व्या शतकाला काय म्हटले जाते? (साधारण)

9 स्वाभिमान चळवळ कोणी सुरू केली? (सोपा प्रश्न)

10 प्रार्थना समईचे संस्थापक कोण होते? (सोपा प्रश्न)

11 स्वातंत्र्य ही प्रत्येक मानवाची पहिली गरज आहे, असे कोणी प्रतिपादन केले? (साधारण)

12 स्वामी विवेकानंदांचे गुरु कोण होते? (सोपा प्रश्न)

13 तरुण बंगाल चळवळ कोणी सुरू केली? (साधारण)

14 रामकृष्ण मिशनची स्थापना करण्याचा उद्देश काय होता? (सप्टेंबर-2020) (कठीण)

15 'मानवजातीची एकच जात, एकच धर्म आणि एकच देव आहे' असे कोणी म्हटले? (कठीण)

16 'स्लेव्हरी'/'गुलामगिरी' हे पुस्तक कोणी लिहिले आहे? (साधारण)

17 प्रार्थना समाजाला लोकप्रिय करणाऱ्या समाजसुधारकाचे नाव सांगा. (साधारण)

18 अँग्लो ओरिएंटल कॉलेज कोणी सुरू केले? (साधारण)

19 कोणत्या संस्थेच्या माध्यमातून हेन्री व्हिव्हियन डिरोजिओ यांनी मुक्त विचारांच्या चर्चेने खळबळ निर्माण केली? (साधारण)

20 विल्यम बेंटिंक यांनी राजा राममोहन रॉय यांच्या सती प्रथेविरुद्धच्या लढ्याला कसे समर्थन दिले? (कठीण)

21सत्यार्थ प्रकाश हे पुस्तक कोणी लिहिले आहे? (जून-2024) (सोपा)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा/आठ वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

22 19 व्या शतकाला 'भारतीय प्रबोधनाचे शतक'/समाज सुधारणांचे शतक म्हटले जाते. का? / 19 व्या शतकाला भारतीय प्रबोधनाचा काळ म्हणण्याची कारणे कोणती आहेत? (राज्य पूर्वपरीक्षा 2026) (कठीण)

23 राजा राममोहन रॉय यांनी पुरस्कारलेल्या सुधारणांचा उल्लेख करा. / राजा राममोहन रॉय यांना 'भारतीय प्रबोधनाचे जनक' म्हटले जाते. स्पष्ट करा. (जून-2025) (साधारण)

24 सत्यशोधक समाजाने कोणत्या सुधारणा घडवून आणल्या? (साधारण)

25 ब्राह्मो समाजाची शिकवण काय होती? (साधारण)

26 दयानंद सरस्वतींच्या सुधारणा सांगा / आर्य समाजाची उद्दिष्ट्ये सांगा. / भारतीय समाजात सुधारणा घडवून आणण्यात दयानंद सरस्वतींची भूमिका सदैव स्मरणात राहील. समर्थन करा. (जून-2020 जून-2022, मार्च 2026) (साधारण)

27 प्रार्थना समाजाच्या सुधारणा/उद्दिष्टे सांगा. (एप्रिल-2023, जून-2023) (सरासरी)

28 स्वामी विवेकानंदांचे योगदान काय होते? (साधारण)

29 ॲनी बेझंट यांनी कोणत्या सुधारणा घडवून आणल्या? / भारतीय सामाजिक सुधारणा आणि स्वातंत्र्य चळवळीत ॲनी बेझंट यांच्या भूमिकेचे स्पष्टीकरण द्या (सप्टेंबर-2020, एप्रिल-2024 ऑगस्ट-2024) (साधारण)

30. श्री नारायण गुरु धर्म परिपालन योगममधील सुधारणा सांगा. (कठीण)

31 पेरियार चळवळीची प्रमुख वैशिष्ट्ये सांगा. / ई. व्ही. रामस्वामी नायकर यांचे योगदान काय आहे? (कठीण)

32 अलीगढ आंदोलनाच्या उद्दिष्टांचे विश्लेषण करा. (अवघड)

33 रामकृष्ण मिशनची दूरदृष्टी स्पष्ट करा. (साधारण)

34 डिरोजिओने कोणत्या तत्त्वांचा पुरस्कार केला? (कठीण)

प्रकरण 17

भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध (1857)

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
7	भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्याच्या विविध टप्प्यांमधील प्रयत्नांना आणि त्यागांना ओळखते व त्यांचे कौतुक करते	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	1	9	4	14

I 1 कानपूरमध्ये ब्रिटिशांविरुद्ध बंड करणारा नेता (साधारण)

A मंगल पांडे B धोंडिया वाघ C नानासाहेब D बहादुर शहा दुसरा

2 पहिल्या स्वातंत्र्य युद्धाच्या अपयशामागील कारणांपैकी एक

A ते देशभरात पसरले होते. B ते एक सुसंघटित बंड होते.

C त्याला खंबीर नेता नव्हता. Dअनेक भारतीय राजे ब्रिटिशांशी बेईमान होते.

3 पहिल्या स्वातंत्र्य युद्धादरम्यान शिपायांनी सामान्य लोकांचा विश्वास गमावण्याचे कारण होते (कठीण)

A स्थानिक राजांकडून पाठिंब्याचा अभाव

B योग्य मार्गदर्शनाचा अभाव

C स्वहित आणि वैयक्तिक हक्कांसाठीचा संघर्ष

D सैनिकांकडून होणारी लूटमार आणि दरोडे

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात लिहा.

4 भारतीय इतिहासकारांनी 1857 च्या संघर्षाला काय म्हटले? (सोपे)

5 1857 मध्ये बराकपूर येथे ब्रिटिश अधिकाऱ्याला कोणी ठार मारले? (साधारण)

6 1858 साली ब्रिटनच्या राणीने भारतात जारी केलेल्या घोषणेचे नाव काय होते? (कठीण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या. (2/3 गुणांचे प्रश्न)

7 1857 च्या उठावाची राजकीय कारणे कोणती होती? (एप्रिल-2023) (साधारण)

8 1857 च्या उठावाची आर्थिक कारणे कोणती होती? (सप्टेंबर-2020, एप्रिल-2023) (साधारण)

9 1857 च्या उठावाची प्रशासकीय कारणे कोणती होती? (सप्टेंबर-2020) (साधारण)

10 1857च्या उठावाची लष्करी कारणे कोणती होती? (साधारण)

IV खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर प्रत्येकी सहा/आठ वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये लिहा. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

11 1857 च्या उठावाच्या अपयशाची कारणे काय होती?/1857 चे पहिले स्वातंत्र्ययुद्ध विविध कारणांमुळे अयशस्वी झाल्याचे सिद्ध करा. (2020,2022,2024, जून-2024,ऑगस्ट-2024, (साधारण)

12 1857 च्या उठावाचे परिणाम काय होते? (एप्रिल-2023) (साधारण)

13 1857 च्या उठावाला कारणीभूत ठरलेल्या आर्थिक आणि लष्करी पैलूंचे स्पष्टीकरण द्या? (कठीण)

14 1857 च्या उठावाला कारणीभूत ठरलेल्या राजकीय आणि प्रशासकीय बाबी स्पष्ट करा? (कठीण)

प्रकरण 18

स्वातंत्र्याची चळवळ

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1 भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसचे संस्थापक होते (सोपे)

A महात्मा गांधीजी B ए.ओ. ह्यूम C बाल गंगाधर टिळक D गोपालकृष्ण गोखले

2 'मराठा' वृत्तपत्र (मार्च-2019 ते सप्टेंबर-2021) यांनी सुरू केले. (सोपे)

A जवाहरलाल नेहरू B रास बिहारी बोस C बाळ गंगाधर टिळक D गोपालकृष्ण गोखले

3 स्वराज्य पक्षाची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली? (कठीण)

A 1924 B 1923 C1929 D1906

4 भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसच्या हरिपुर अधिवेशनाचे अध्यक्षस्थान यांनी भूषवले होते.(साधारण)

A जवाहरलाल नेहरू B डॉ. बी. आर. आंबेडकर C लाल लाजपत राय D सुभाषचंद्र बोस

5 ड्रेन सिद्धांत (आर्थिक नि:सारणाचा सिद्धांत) मध्ये प्रसारित करण्यात आला (सोपे)(जून 2022)

A दादा भाई नवरोजी B अरविंदो घोष C लाल लाजपत रॉय D सुभाषचंद्र बोस

6 भारताचे पहिले पंतप्रधान होते (सोपे)

A जवाहरलाल नेहरू B डॉ. बी. आर. आंबेडकर C लाल लाजपत रॉय D सुभाषचंद्र बोस

7 खालीलपैकी प्रमुख मध्यममार्गी नेता (सप्टेंबर-2021) (अवघड)

A बिपिन चंद्र पाल B लाला लाजपत रॉय

C गोपालकृष्ण गोखले D बाळ गंगाधर टिळक

8 1905 मध्ये बंगालच्या फाळणीचे कारण होते (मार्च-2015) (अवघड).

A हिंदू मुस्लिम यांना एकत्रित आणणे B बंगालमधील व्यापाराला चालना देणे

C बंगाल प्रदेशाचा विकास करणे D ब्रिटिशांविरुद्धचा संघर्ष दडपून टाकणे

9 भारत छोडो आंदोलनाने काँग्रेस-व्यतिरिक्त नेत्यांना नेतृत्व दिले. त्यांच्यापैकी प्रमुख आहेत...(कठीण)

A कस्तुरबा गांधी B डॉ. बी. आर. आंबेडकर

C जयप्रकाश नारायण D मौलाना अब्दुल कलाम आझाद

10 गांधीजींनी चंपारण आंदोलन सुरू केले (जून-2021) (साधारण)

A नीळ उत्पादक शेतकऱ्यांना पाठिंबा द्या

B कापूस उत्पादक शेतकऱ्यांना आधार द्या

C वाइन पाम लागवड करणाऱ्यांना पाठिंबा द्या

D चहाच्या मळ्यातील कामगारांना पाठिंबा द्या

11अली बंधूंच्या नेतृत्वाखालील चळवळ होती (एप्रिल-2022) (सोपे)

A बारडोली चळवळ B खिलाफत चळवळ

Cसविनय कायदेभंग चळवळ D भारत छोडो आंदोलन

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी एका वाक्यात/शब्दात द्या.

12 स्थानिक वर्तमान पत्रावर बंदी घालणाऱ्या कायद्याची अंमलबजावणी कोणी केली? (साधारण)

13 भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसची स्थापना केव्हा झाली? (सोपा प्रश्न)

14 'गीता रहस्य' कोणी रचले? (सोपे)

15 भारतातील स्वातंत्र्य चळवळीच्या काळात कोणत्या गुप्त संघटना अस्तित्वात होत्या? (सरासरी)

16 भारतातील खिलाफत चळवळीचे नेतृत्व कोणी केले? (साधारण)

17 काँग्रेसच्या लाहोर अधिवेशनाचे अध्यक्ष कोण होते? (साधारण)

18 भारत छोडो आंदोलन कोणत्या वर्षी झाले? (साधारण)

19 फॉरवर्ड ब्लॉक पार्टीचे संस्थापक कोण होते? (साधारण)

20. जनता आणि मूकनायक ही वर्तमानपत्रे कोणी प्रकाशित केली? (साधारण)

21 अलिप्ततावादी चळवळीचे नेतृत्व कोणी केले? (साधारण)

22 भारताचे शेवटचे व्हाईसरॉय कोण होते? (कठीण)

23 कोणत्या आयोगाने भारत आणि पाकिस्तान यांच्यातील सीमा निश्चित केली? (कठीण)

24 मुस्लिमांसाठी स्वतंत्र राष्ट्राची मागणी कोणी केली? (साधारण)

25 "स्वराज्य हा माझा जन्मसिद्ध हक्क आहे आणि ते मी मिळवणारच," असे कोणी घोषित केले? (सोपे)

26 महाड तलाव आणि काळाराम मंदिर आंदोलन कोणी आयोजित केले? (साधारण)

27 भारतीय राष्ट्रीय सेनेच्या झाशी रेजिमेंटचे प्रमुख कोण होते? (कठीण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा/आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

28 भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यात मवाळांची भूमिका स्पष्ट करा. किंवा मवाळ कोण आहेत? त्यांच्या संघर्षाची पद्धत स्पष्ट करा. (साधारण) (एप्रिल-2017,2021,सप्टेंबर-2020,मार्च-2022)

29 संपत्तीच्या ऱ्हासाचा सिद्धांत स्पष्ट करा / नौरोजींच्या संपत्तीच्या ऱ्हासाच्या सिद्धांताने भारतीयांना कसे जागृत केले?(साधारण)

30 भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यात बाळ गंगाधर टिळकांच्या भूमिकेचे स्पष्टीकरण द्या. / अतिरेक्यांच्या भूमिकेचे स्पष्टीकरण द्या. (2017) (साधारण)

31 क्रांतिकारकांच्या संघर्षाची पद्धत स्पष्ट करा. (मार्च-2024) (साधारण)

32 भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यात असहकार चळवळीच्या भूमिकेचे स्पष्टीकरण द्या.(2020,2021,2022 (साधारण)

33 सविनय कायदेभंग चळवळीचे स्पष्टीकरण द्या. (साधारण)

34 भारत छोडो आंदोलनाचे स्पष्टीकरण द्या. (साधारण)

35 भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यादरम्यान शेतकरी आणि कामगारांनी केलेल्या आंदोलनांचे स्पष्टीकरण द्या. (कठीण)

36 भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यादरम्यान झालेल्या आदिवासी बंडांचे स्पष्टीकरण द्या. संथालांचे बंड हे भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील एक प्रमुख बंड म्हणून ओळखले जाते. का?(जून-2022)/ 21,2026(कठीण)

37 भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील सुभाषचंद्र बोस यांच्या कामगिरीचा वृत्तांत द्या. /"सुभाषचंद्र बोस यांची भूमिका ही भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील एक मैलाचा दगड आहे". समर्थन करा. (सोपे)

38 डॉ. बी. आर. आंबेडकरांचा अस्पृश्यतेविरुद्धचा संघर्ष स्पष्ट करा. / डॉ. बी. आर. आंबेडकरांनी भारतीय समाजात सुधारणा घडवून आणण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावली.स्पष्ट करा.(2016,2020,2022,2023 2024,2026) (साधारण)

39 भारताचे पहिले पंतप्रधान म्हणून जवाहरलाल नेहरूंची कामगिरी काय होती? (मार्च-2015,2016,2018,2021) (साधारण)

40 भारतात झालेल्या खिलाफत चळवळीचे स्पष्टीकरण द्या. (कठीण)

प्रकरण 19

स्वातंत्र्योत्तर भारत

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
4	भारत स्वातंत्र्यानंतर भारतामधल्या समस्या आणि त्या सोडविण्यासाठी करण्यात आलेले प्रयत्न याचे विवरण करतील.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**6**	**11**	**5**	**22**

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा लिहा

1 ज्या अहवालामुळे भारत आणि पाकिस्तान या दोन स्वतंत्र राष्ट्रांचा उदय झाला (कठीण)

A मॅकॉले अहवाल B माउंट बॅटन रिपोर्ट

C पील रिपोर्ट D चार्ल्स वुड अहवाल

2 42 व्या घटनादुरुस्ती अंतर्गत आपल्या संविधानात समाविष्ट केलेले दोन घटक (मार्च -2019) (साधारण)

A समाजवादी आणि रिपब्लिकन B समाजवादी आणि सार्वभौम

C समाजवादी आणि लोकशाही D धर्मनिरपेक्ष आणि समाजवादी

3 भारताचे लोहपुरुष/भारताचे पहिले गृहमंत्री (मार्च-२०२१) (सोपे)

Aमहात्मा गांधीजी B लाल बहादूर शास्त्री

C सरदार वल्लभभाई पटेल D बाळ गंगाधर टिळक

4 म्हैसूर राज्याचे नाव बदलून कर्नाटक असे ठेवण्यात आले (सोपे)

A 1963 B 1983 C1953 D 1973

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

5 भारताचे पहिले राष्ट्रपती कोण होते? (सोपे)

6 भारताचे संविधान केव्हा अंमलात आले? (सोपा प्रश्न)

7 गोवा राज्य केव्हा बनले? (साधारण)

8 राज्य पुनर्रचना आयोगाचे अध्यक्ष कोण होते? (साधारण)

9 भाषांच्या आधारावर स्थापन झालेले पहिले राज्य कोणते होते? (साधारण)

10कोणत्या वर्षी पाँडिचेरीचे नाव बदलून पुदुचेरी ठेवण्यात आले? (कठीण)

11पाँडिचेरीला कोणत्या वर्षी केंद्रशासित प्रदेश म्हणून घोषित करण्यात आले? (कठीण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी चार/सहा वाक्यांत उत्तरे द्या. (2 आणि 3 गुण)

12 स्वातंत्र्यानंतर भारताला कोणत्या समस्यांना तोंड द्यावे लागले? (जून-2021) (सोपा)

13 पाँडिचेरी फ्रेंचांपासून कसे मुक्त झाले?(साधारण)

14 हैदराबाद संस्थानाचे भारतीय संघराज्यात विलीनीकरण कसे झाले? (एप्रिल-2022) (साधारण)

15 संस्थानांच्या एकीकरणात सरदार वल्लभभाई पटेलांच्या भूमिकेचे स्पष्टीकरण द्या. (सोपे)

16 जुनागढ संस्थानाचे भारतीय संघराज्यात विलीनीकरण कसे झाले? (साधारण)

17 गोव्याचे भारतात विलीनीकरण कसे झाले? (एप्रिल -2019,2021 2022) (साधारण)

18 स्वातंत्र्यानंतर भारताने निर्वासितांच्या समस्येचा सामना कसा केला? (कठीण)

19भारत सरकारने 1957 साली राज्य पुनर्रचना आयोग का स्थापन केला? (कठीण)

20कर्नाटकच्या एकीकरण चळवळीचे थोडक्यात स्पष्टीकरण द्या.(2026) (साधारण)

21 राज्य पुनर्रचना आयोगाच्या अध्यक्षांची आणि सदस्यांची नावे सांगा. (मॉडेल 2026) (साधारण)

22 जम्मू आणि काश्मीरचे भारतासोबतचे एकीकरण इतर प्रांतांच्या तुलनेत अद्वितीय आहे. कसे? (मार्च 2023) (साधारण)

प्रकरण 20

जागतिक युद्धे आणि भारताची भूमिका

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
15	भारतीय परराष्ट्र धोरणाच्या पार्श्वभूमीवर जागतिक समस्या, जागतिक शांतता प्रस्थापित करण्यामधील भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि कल्याणासाठी जागतिक संघटनांनी केलेले प्रयत्न यांचे चिकित्सक विश्लेषण करते.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	5	21	7	33

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा लिहा

1 जगातील कोणत्याही सत्ता गटात सामील न होण्याच्या धोरणाला (साधारण) म्हणतात.

A निळ्या पाण्याचे धोरण B अलिप्तता धोरण C वर्णभेद धोरण D दुहेरी राज्यव्यवस्था

2 ट्रिपल अलायन्समध्ये सामील असलेल्या देशांचा योग्य गट (कठीण)

A ब्रिटन, फ्रान्स, रशिया B इटली, फ्रान्स, रशिया

C जर्मनी, ऑस्ट्रिया, हंगेरी-इटली D जर्मनी, ऑस्ट्रेलिया, हंगेरी, फ्रान्स

3 हिरोशिमा आणि नागासकी शहरे (साधारण)

A अमेरिकेच्या संयुक्त संस्थानांमध्ये B जर्मनी मध्ये C जपानमध्ये D पोलंड मध्ये

4 पहिले महायुद्ध समाप्त करणारा तह (साधारण)

A व्हर्सायचा तह B जिनिव्हाचा तह C पॅरिसचा तह D ताश्कंदचा तह

5 शीतयुद्धात सहभागी झालेल्या दोन देशांचा योग्य गट (जून 2019) (साधारण)

A संयुक्त राज्य अमेरिका आणि चीन B संयुक्त राज्य अमेरिका आणि जपान

C चीन आणि सोव्हिएत रशिया D संयुक्त राज्य अमेरिका आणि सोव्हिएत रशिया

6 खालीलपैकी एक इतरांपेक्षा वेगळे आहे (एप्रिल 2024) (साधारण)

A अक्ष B मित्रपक्ष C युती D ब्राऊन शर्ट

7 दुसरे महायुद्ध या वर्षी संपले (सोपे)

A 1939 B 1945 C1943 D 1941

8 'ट्रिपल एन्टेन्ट' तयार करणाऱ्या राष्ट्रांची योग्य जोडी (अवघड).

A ब्रिटन-फ्रान्स-रशिया B इटली-फ्रान्स-रशिया

C जर्मनी, ऑस्ट्रिया-हंगेरी, फ्रान्स Dजर्मनी, ऑस्ट्रेलिया- हंगेरी, इटली

9 1942 च्या स्टालिनग्राड युद्धात जर्मन सैन्याचा पराभव करणारा देश (कठीण)

A रशिया B जपान C ब्रिटन D फ्रान्स

10 1917 मध्ये समाजवादी क्रांती झालेला देश (सोपे)

A रशिया B जपान C ब्रिटन D फ्रान्स

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

11 ॲडॉल्फ हिटलरने 'ब्राऊन शर्ट्स'ची स्थापना का केली? (साधारण)

12 हिटलरने गोबेल्स नावाच्या विशेष मंत्र्याची नियुक्ती का केली? (साधारण)

13 इटलीच्या फॅसिस्ट हुकूमशहाचे नाव सांगा. (साधारण)

14 तीन मूर्ती भवन कोठे आहे? (एप्रिल-2024 (सोपे)

15 राष्ट्रसंघाची स्थापना का करण्यात आली? (मध्यम)

16 होलोकॉस्ट म्हणजे काय? (साधारण)

17 पहिल्या महायुद्धाचे तात्कालिक कारण काय होते? (एप्रिल-2024) (साधारण)

18 पहिल्या महायुद्धानंतर जर्मनीने कोणता अपमानजनक तह केला होता? (साधारण)

19 रशियन क्रांती केव्हा झाली? (साधारण)

20 नाझी पक्षाचा संस्थापक कोण होता? (सोपा प्रश्न)

21 पहिले महायुद्ध कोणत्या वर्षी संपले? (साधारण)

22 दुसरे महायुद्ध कोणत्या वर्षी सुरू झाले? (साधारण)

23 रशियाने जर्मनीसोबत युद्ध करार का केला नाही? (कठीण प्रश्न)

24 मुसोलिनीने स्थापन केलेल्या राजकीय पक्षाचे नाव सांगा. (सोपे)

25 दुसऱ्या महायुद्धाने शीतयुद्धाच्या प्रारंभाचा मार्ग मोकळा केला. कसा? (अवघड)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे चार/सहा वाक्यांत किंवा मुद्द्यांत लिहा. (२/३ गुण)

26 फॅसिझमची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत? (एप्रिल2017,2019) (साधारण)

प्रकरण 6

सार्वजनिक प्रशासन एक परिचय

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
5	भारतापुढील आव्हाने, त्यावरील उपाययोजना, सरकारी नियम आणि योजना समजून घ्या आणि त्यांच्या अंमलबजावणीमधील स्वतःच्या भूमिकेचे चिकित्सकपणे मूल्यांकन करा.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**9**	**14**	**10**	**33**

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1 खालीलपैकी सार्वजनिक प्रशासनाचे जनक कोण आहेत (मार्च-2025) (सोपे)

A वुड्रो विल्सन B पिफनर C ल्यूथर गिलिक D एफ. एम. मार्क्स

2 सार्वजनिक प्रशासन ही संज्ञा यासाठी वापरली गेल (साधारण)

A वुड्रो विल्सन B एफ. एम. मार्क्स

C अलेक्झांडर हॅमिल्टन D ल्यूथर गिलिक

3 आपल्या संविधानातील ते कलम जे राज्य लोकसेवा आयोग / केंद्र सरकारची तरतूद करते सार्वजनिक सेवा आयोग (अवघड)

A कलम 356 B कलम 326 C कलम 315 D कलम 314

4 POSDCORB ची संकल्पना (साधारण) यांनी दिली.

A एल. डी. व्हाईट B ल्यूथर गिलिक C हर्बर्ट ए सायमन D ओ ग्लेन स्टाल

5 ज्या विद्वानाने "भरती ही प्रशासकीय संरचनेचा आधारस्तंभ आहे" अशी व्याख्या केली(कठीण)

A ल्यूथर गिलिक B ओ ग्लेन स्टाल C अलेक्झांडर हॅमिल्टन D एफ.एम. मार्क्स

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

6 सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय? (सोपे)

7 वुड्रो विल्सन यांच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय? (एप्रिल-2025) (कठीण)

8 पिफनरच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय? (कठीण)

9 लुथर गिलिक यांच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय? (कठीण)

10 एफ. एम. मार्क्स यांच्या मते सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे काय? (कठीण)

11 लोकप्रशासनाच्या संकुचित दृष्टिकोनाचे पुरस्कर्ते कोण होते? (कठीण)

12 केंद्रीय लोकसेवा आयोगच्या(UPSC) अध्यक्षांची/सदस्यांची नियुक्ती किंवा पदच्युती कोण करते? (सोपे)

13 केंद्रीय लोकसेवा आयोगाच्या(UPSC) अध्यक्षांना/सदस्यांना कोणत्या आधारावर त्यांच्या पदावरून दूर केले जाऊ शकते? (सोपे)

14 केंद्रीय लोकसेवा आयोगाचे (UPSC) मुख्यालय कोठे आहे? (सोपा)

15 कर्नाटक लोकसेवा आयोगाच्या (KPSC) अध्यक्षांची आणि सदस्यांची नियुक्ती व पदच्युती कोण करते? (सोपे)

16 भरती म्हणजे काय? (सोपे)

17 कर्नाटक लोकसेवा आयोगाचे (KPSC) मुख्यालय कोठे आहे? (सोपा)

18 आपल्या संविधानाच्या कोणत्या कलमात UPSC च्या कार्यांचा उल्लेख आहे? (साधारण)

19 आपल्या संविधानाच्या कोणत्या कलमानुसार राष्ट्रपती आणीबाणी जाहीर करू शकतात? (अवघड)

20 गृह मंत्रालयाचे प्रशासकीय प्रमुख कोण आहेत? (साधारण)

21 सार्वजनिक प्रशासनाच्या व्यापक दृष्टिकोनाचा पुरस्कार कोणी केला? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे दोन ते चार वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये द्या.

22 "सार्वजनिक प्रशासन व्यक्तीच्या जन्मापासून ते मृत्यूपर्यंत कार्यरत असते". समर्थन करा (साधारण)

23 प्रत्यक्ष भरती अप्रत्यक्ष भरतीपेक्षा कशी वेगळी आहे? (मार्च-4-25) (साधारण)

24 केंद्रीय लोकसेवा आयोगाची कार्ये स्पष्ट करा. (मार्च-4-25) (साधारण)

25 राज्य लोकसेवा आयोगाची कार्ये स्पष्ट करा. (साधारण)

26 नागरी सेवा परीक्षांचे तीन टप्पे कोणते आहेत? (सोपे)

27 केंद्रीय गृह मंत्रालयाच्या अखत्यारीतील सार्वजनिक सुरक्षा पुरवणाऱ्या सशस्त्र दलांची यादी करा. (मार्च-2025) (साधारण)

28 भरतीचे प्रकार कोणते आहेत? (सोपे)

29 केंद्रीय लोकसेवा आयोगाची (UPSC) रचना स्पष्ट करा. (मध्यम)

IV खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा/आठ वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये द्या. (3/4 गुण)

30 सारवानगी प्रशासनाचे महत्त्व स्पष्ट करा. (साधारण)

31 लूथर गिलिक यांच्या POSDCORB संकल्पनेनुसार सार्वजनिक प्रशासनाची व्याप्ती स्पष्ट करा (साधारण).

32 कायदा व सुव्यवस्था राखण्यात राज्य सरकारची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे. स्पष्ट करा. (मार्च-3-2025)(कठीण)

33 सार्वजनिक प्रशासन सामाजिक सुरक्षेला बळकट करते. या विधानाचे समर्थन करा. (अवघड)

प्रकरण 7

भारतासमोरील आव्हाने आणि त्यावरील उपाय योजना

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
2	भारतापुढील आव्हाने, त्यावरील उपाययोजना, सरकारी नियम आणि योजना समजून घ्या आणि त्यांच्या अंमलबजावणीमधील स्वतःच्या भूमिकेचे चिकित्सकपणे मूल्यांकन करा.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	5	20	8	33

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर नीवडा

1 माहिती अधिकार कायदा लागू झाल्याचे वर्ष (सोपे)

A 2010 B 2008 C 2018 D 2005

२. भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या पहिल्या महिला न्यायाधीश (साधारण)

A प्रभादेवी सिंग पाटील B फातिमा बीवी C व्ही. एस. रमादेवी D सरोजिनी नायडू

3 2011 च्या जनगणनेनुसार भारताचा साक्षरता दर (अवघड)

A 66.04% B 74.04% C 76.04% D 25.97%

4 आपल्या संविधानाचे कलम 21A हे (सुलभ) शी संबंधित आहे.

A धार्मिक स्वातंत्र्याचा अधिकार B शोषणाविरुद्धचा हक्क

C घटनात्मक उपायांचा अधिकार D शिक्षणाचा अधिकार

5. डॉ. डी.एम. नंजुंडप्पा समिती या उद्देशाने तयार केली गेली

A जातीयवाद थांबवा B प्रादेशिकता नियंत्रित करा

C निरक्षरतेचे निर्मूलन करा D भ्रष्टाचाराला आळा घालणे

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

6 उप-प्रादेशिकता म्हणजे काय? (सोपे) (2025 पेपर-1) (कठीण)

7 तस्करी म्हणजे काय? (साधारण)

8 लैंगिक अल्पसंख्याक कोण आहेत? (साधारण)

9 भारतात भ्रष्टाचार रोखण्यासाठी कोणत्या संस्था स्थापन करण्यात आल्या आहेत? (साधारण)

10 प्रादेशिकतावाद म्हणजे काय? (साधारण)

11 जातीयवाद म्हणजे काय? (साधारण)

12 भ्रष्टाचार म्हणजे काय? (साधारण)

13 गरिबी म्हणजे काय? (सोपे)

14 लोकसंख्याशास्त्रीय लाभांश म्हणजे काय? (कठीण)

15 नफेखोरी म्हणजे काय? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे चार/सहा वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या. (2/3 गुणांचे प्रश्न)

16 "तस्करी राष्ट्रीय हितासाठी हानिकारक आहे". कसे? (साधारण साधारण)

17 प्रादेशिकतावाद राष्ट्राच्या एकतेला आणि अखंडतेला हानिकारक आहे. कसा? (अवघड)

IV प्रत्येकी सहा वाक्यांत किंवा मुद्द्यांत/ किंवा आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांत उत्तर द्या. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

18 गरिबी निर्मूलनासाठी राबविण्यात आलेल्या उपाययोजनांची यादी करा. (साधारण)

19 "नफेखोरीमुळे अनेक दुष्परिणाम उद्भवतात" समर्थन करा. (साधारण) हे घटक आहेत.

20 भ्रष्टाचाराच्या जाळ्यात काय काय समाविष्ट असते? (साधारण) 21 21 भ्रष्टाचारामुळे होणारे दुष्परिणाम सांगा. (साधारण)

22 भ्रष्टाचार नियंत्रणासाठी उचललेल्या उपाययोजनांचे विश्लेषण करा (मार्च 2020) (कठीण)

23 आर्थिक विषमता दूर करण्यातील समस्या स्पष्ट करा. (मध्यम)

24 लोकसंख्या विस्फोटामुळे कोणत्या समस्या निर्माण होतात? (कठीण)

25 नफेबाजीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठीचे उपाय सांगा. (साधारण)

26 जातीयवाद नियंत्रणात आणण्यासाठी तुमच्या सूचना काय आहेत?

जातीयवाद? (साधारण)

27 तस्करी नियंत्रणात आणण्यासाठी तुमच्या सूचना काय आहेत? / तस्करी रोखण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना कराव्यात? (साधारण)

28 अलीकडे भारतात महिलांचा दर्जा सुधारत आहे. स्पष्ट करा. / महिलांचा दर्जा सुधारण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना करण्यात आल्या आहेत? / लैंगिक भेदभाव दूर करण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना करण्यात आल्या आहेत? (2019,2024) (कठीण)

29 निरक्षरता दूर करण्यासाठी कोणते उपाय योजले आहेत? (मार्च 2025)/भारतातील साक्षरता दर वाढवण्यासाठी सरकार सातत्याने प्रयत्न करत आहे. समर्थन करा (एप्रिल 2026) (सोपे)

30 लोकसंख्या वाढीमुळे निर्माण होणाऱ्या समस्या सोडवण्याचे उपाय कोणते आहेत? (सोपे)

31 लैंगिक अल्पसंख्याकांवरील भेदभाव दूर करण्यासाठी कोणते उपक्रम हाती घेण्यात आले आहेत? / भारतातील लैंगिक अल्पसंख्याकांना सक्षम करण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना करण्यात आल्या आहेत? (मार्च-एप्रिल 2025) (साधारण)

32 जातीयवाद आपल्या राष्ट्राची एकता आणि अखंडता बिघडवतो. चर्चा करा. (कठीण)

33 भ्रष्टाचाराची कारणे कोणती आहेत? (साधारण)

प्रकरण 21

भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि जागतिक आव्हाने

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
2	भारतीय परराष्ट्र धोरणाच्या पार्श्वभूमीवर जागतिक समस्या, जागतिक शांतता प्रस्थापित करण्यामधील भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि कल्याणासाठी जागतिक संघटनांनी केलेले प्रयत्न यांचे चिकित्सक विश्लेषण करते.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	6	14	6	26

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1 "भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचे जनक" / भारतीय परराष्ट्र धोरणाचे शिल्पकार (सहा) स्वामीनाथन. D सर एम. विश्वेश्वरैया

2 संयुक्त राष्ट्रांनी (एप्रिल2016/एप्रिल) रोजी मानवाधिकारांची सार्वत्रिक घोषणा केली.(2018/मार्च 2020/2019/2021/2024) (सोपे)

A 10 डिसेंबर 1950 B 15 मार्च 1948 C 10 डिसेंबर 1948 D 10 डिसेंबर 1945

3 "तिसरे जग" ही संज्ञा होती प्रथमच वापरले द्वारे (कठीण)

A फ्रँकलिन डी. रुझवेल्ट B विन्स्टन चर्चिल C जोसेफ स्टॅलिन D आल्फ्रेड सॉवी

4 अमेरिका आणि रशियाच्या नेतृत्वाखालील कोणत्याही शक्ती गटांमध्ये सामील न होता तटस्थ राहण्याचे भारताचे धोरण (2022)(साधारण)

A युद्धाचे धोरण B निःशस्त्रीकरण धोरण C अलिप्तता धोरण D वर्णभेद धोरण

5 ज्या देशाने अलिप्ततेचे धोरण आपले परराष्ट्र धोरण म्हणून स्वीकारले (जून2022) (साधारण)

A अमेरिका B रशिया C चीन D भारत

6 जागतिक मानवाधिकार दिन (जून 2020/जून 2023) रोजी साजरा केला जातो (सोपे)

A 10 डिसेंबर B 15 मार्च C 5 जून D 11 जुलै

7 1789 च्या फ्रेंच क्रांतीचे मुख्य उद्दिष्ट (सप्टेंबर 2020) (साधारण)

A संयुक्त राष्ट्रांची स्थापना B मानवी हक्कांचे संरक्षण

C परकीय आक्रमणास प्रतिबंध D राष्ट्रसंघाची स्थापना

8 भारत निःशस्त्रीकरणाला प्रोत्साहन देतो. कारण (मार्च 2020) (अवघड)

A भारताकडे अण्वस्त्रे आहेत B भारताकडे सर्वात मोठी लष्करी ताकद आहे

C) भारत एक शांतताप्रिय देश D भारत हा एक विकसनशील देश आहे

9 1954 मध्ये राष्ट्राने भारतासोबत पंचशीला तत्वांवर स्वाक्षरी केली (सप्टेंबर 2021) (साधारण)

A चीन B इंडोनेशिया C पाकिस्तान D श्रीलंका

10 परराष्ट्र धोरणाची व्याख्या करा. (सोपे)

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

11 निःशस्त्रीकरण म्हणजे काय? (एप्रिल 2019/आठवडा 1-2024 आठवडा 2-2024)(साधारण)

12 मानवाधिकार म्हणजे काय? (साधारण)

13 दहशतवाद म्हणजे काय? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या. (2/3 गुणांचे प्रश्न)

14 भारताचे परराष्ट्र धोरण ठरवणारे सामान्य घटक सांगा (साधारण)

15 भारताच्या परराष्ट्र धोरणाच्या विकासाचे टप्पे लिहा. (साधारण)

16 जगभरात मानवाधिकारांच्या संरक्षणासाठी झालेल्या संघर्षांचा उल्लेख करा. (जून 2019 (सोपे)

17 निःशस्त्रीकरण साध्य करण्याच्या दिशेने कोणते जागतिक करार स्वाक्षरित करण्यात आले आहेत? (कठीण)

18 दुसऱ्या महायुद्धानंतर कोणत्या प्रमुख समस्यांना तोंड द्यावे लागले? (जून 2022) (साधारण)

19 वसाहतवादी राजवटीखालील आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या देशांची मुख्य वैशिष्ट्ये कोणती आहेत? (2023) (कठीण)

20 दहशतवादाचे परिणाम स्पष्ट करा. "दहशतवाद ही जागतिक सुरक्षेसाठी एक चिंतेची बाब आहे." कसे? (एप्रिल 2015/2017/जून 2017जून 2018, एप्रिल 2026(साधारण)

21 राष्ट्रांमधील आर्थिक विषमता दूर करण्यासाठी भारताने उचललेल्या उपाययोजना स्पष्ट करा. (साधारण)

IV खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा किंवा आठ वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये लिहा. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

22 भारताच्या परराष्ट्र धोरणाची मूलभूत तत्त्वे कोणती आहेत? (सोपा प्रश्न)

23 मानवाधिकारांच्या संरक्षणासाठी भारताने उचललेल्या पावलांचा उल्लेख करा. (जून 2016/एप्रिल 2018/एप्रिल 2022) (साधारण)

विनाश

24"शस्त्रास्त्र स्पर्धा ही 16 ची सुरुवात आहे जगाचे"? या संदर्भात शस्त्रास्त्र स्पर्धेचे परिणाम स्पष्ट करा. (मार्च 2020) (अवघड)

25 दहशतवादाच्या आव्हानाला सामोरे जाण्यासाठी भारताने कोणती पावले उचलली आहेत? (एप्रिल 2023/पी-3-2024) (साधारण) (डी) २६. जवाहरलाल नेहरूंच्या आदर्शवादाच्या काळातील भारतीय परराष्ट्र धोरण स्पष्ट करा. (कठीण)

प्रकरण - 22

जागतिक संघटना

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
2	भारतीय परराष्ट्र धोरणाच्या पार्श्वभूमीवर जागतिक समस्या, जागतिक शांतता प्रस्थापित करण्यामधील भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि कल्याणासाठी जागतिक संघटनांनी केलेले प्रयत्न यांचे चिकित्सक विश्लेषण करते.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	10	21	11	42

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिले आहेत त्यातील योग्य पर्याय निवडा

1जागतिक संघटनेची स्थापना या वर्षी झाली?

A 1950 B 1945 C 1919 D 1948

2.संयुक्त राष्ट्रसंघ हा शब्द यांनी शोधला (जून 2016)(साधारण)

A फ्रँकल डी. रुझवेल्ट B विन्स्टन चर्चिल C जोसेफ स्टॅलिन Dआल्फ्रेड सेव्हेज

3 जागतिक संघटनेचे कार्यालय कोठे आहे?एप्रिल 2027/जून 2018/सप्टेंबर 2021) (सोपे)

A हेग B जिनिव्हा C वॉशिंग्टन कॅबिनेट D न्यूयॉर्क

4 . संयुक्त राष्ट्रांचे अंग ज्याला संयुक्त राष्ट्रांचे मंत्रिमंडळ म्हटले जाते (साधारण)

A महासभा B सचिवालय असे म्हटले जाते C सुरक्षा परिषद D विश्वस्त परिषद

5 आंतरराष्ट्रीय न्यायालयाचे मुख्यालय येथे आहे (2015 (सोपे)

A हेग B जिनिव्हा C वॉशिंग्टन D न्यूयॉर्क

6 जागतिक आरोग्य संघटनेची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली? (अवघड)

A 1945 B 2948 C 1950 D 1965

7 1965 मध्ये केलेल्या कार्यासाठी पुलित्झरबेल शांतता पुरस्कार जिंकलेली संयुक्त राष्ट्रांची एजन्सी(अवघड)

A युनेस्को B WHO C WTO D युनिसेफ

8 "सार्क"चे मुख्यालय येथे स्थित आहे(सोपे)

A दिल्ली B जिनिव्हा C काठमांडू D न्यूयार्क

9 जागतिक शांतता राखण्यास सुरुवात केली, परंतु अयशस्वी झाले कारण (ए2017) (अवघड)

A जागतिक महासंघाची स्थापना B दुसऱ्या महायुद्धाची सुरुवात

C पहिल्या महायुद्धाचा शेवट D शीतयुद्धाची सुरुवात

10 जागतिक संसद म्हणून ओळखले जाणारे संयुक्त राष्ट्रांचे ही शाखा (सोपे)(जून 2016)

A सचिवालय B सुरक्षा परिषद C महासभा D विश्वस्त मंडळ

11 आमसभेत (सप्टेंबर) उपस्थित असलेल्या प्रत्येक सदस्य राष्ट्राच्या प्रतिनिधींची संख्या.(2021)(सोपे)

A 2 B 3 C 4 D 5

12 जागतिक आरोग्य संघटनेचे मुख्यालययेथे आहे.2024(साधारण)

A न्यूयार्क B पॅरिस C रोम D जिनिव्हा

13 संयुक्त राष्ट्रांची ती संस्था 'जागतिक व्यापार आणि वाणिज्यचा तिसरा आर्थिक आधारस्तंभ' म्हटले जाते ती आहे(साधारण)

A UNESCO B WHO C WTO D UNICEF

14 आंतरराष्ट्रीय न्यायालयाच्या न्यायाधीशांचा कार्यकाळ (सोपा) असतो.

A 5 वर्षे B 6वर्षे C 9 वर्ष D 4 वर्ष

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात द्या.

15 विश्वस्त परिषद स्थापन करण्याचे कारण काय होते? (कठीण)

16 विश्वस्तपदाच्या प्रशासनाखाली असलेला आणि स्वतंत्र झालेला शेवटचा प्रदेश कोणता होता?(साधारण)

17 अन्न व कृषी संघटनेचे मुख्यालय कोठे आहे? (जून २०१९) (साधारण)

18 दुसऱ्या महायुद्धानंतर मुलांच्या कल्याणासाठी कोणत्या संस्थेची स्थापना करण्यात आली?(जून 2018)(कठीण)

19 विविध राष्ट्रांच्या मध्यवर्ती बँकांपैकी कोणत्या संस्थेला मध्यवर्ती बँक म्हटले जाते? (सरासरी)

20 राष्ट्रकुलमध्ये किती सदस्य राष्ट्रे आहेत? (सरासरी)

21 'सार्क' संघटनेची स्थापना केव्हा झाली? (सरासरी).

22 युरोपियन युनियनचे मुख्यालय कोठे आहे? (अवघड)

23 आफ्रिकन युनियनची स्थापना केव्हा झाली? (कठीण)

24 विश्वस्त परिषदेने आज आपले महत्त्व का गमावले आहे? (जून 2017) (अवघड)

25 युनिसेफ मुलांच्या कल्याणासाठी कसे कार्य करत आहे?(जून 2018) (साधारण)

26 संयुक्त राष्ट्रांच्या सुरक्षा परिषदेला संयुक्त राष्ट्रांचे मंत्रिमंडळ का म्हटले जाते? (अवघड)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे दोन ते चार वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये द्या.

27 संयुक्त राष्ट्रांच्या स्थापनेत प्रमुख भूमिका बजावलेल्या प्रमुख जागतिक नेत्यांची नावे सांगा.(सोपे)

28 संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषदेचे स्थायी सदस्य कोण आहेत? (जून 2015/आठवडा 3-2024) (सोपा)

29 जागतिक आरोग्याचे रक्षण करण्यात जागतिक आरोग्य संघटनेची भूमिका महत्त्वपूर्ण आहे. कशी? (साधारण)

30 अन्न आणि कृषी संघटनेची उद्दिष्ट्ये कोणती आहेत? (सप्टेंबर 2020/ए 2025) (साधारण)

31 विकासात आंतरराष्ट्रीय पुनर्रचना आणि विकास बँकेची (IBRD) भूमिका अर्थव्यवस्था लक्षणीय आहे.सिद्ध करा.(कठीण)

32 युरोपियन युनियनच्या संलग्न संस्था कोणत्या आहेत? (साधारण)

प्रकरण 8

सामाजिक स्तर

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
2	सामाजिक समस्यांवर मात करण्यासाठी स्वतःचे उपाय आणि सुधारणात्मक उपाययोजना मांडतो/मांडते.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	3	10	3	16

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1 आपल्या संविधानातील अस्पृश्यतेच्या प्रथेवर बंदी घालणारे कलम (जून 2015 सप्टेंबर 2021)(सोपे)

A कलम 24 B कलम 42 C कलम 17 D कलम 30

2 'खरोखर, संपूर्ण मानवजात एक आहे' असे कोणी म्हटले? (एप्रिल 2015, एप्रिल 2017,एप्रिल 2023)(सोपे)

A पंपा B जन्ना C रन्ना D डॉ. बी. आर. आंबेडकर

3 'अस्पृश्यता हा हिंदू समाजावरील एक कलंक आहे' असे (2016, जून 2023) (सोपे) यांनी म्हटले आहे.

A डॉ बी.आर. आंबेडकर B ज्योतिबा फुले C महात्मा गांधीजी D विवेकानंद

4 अस्पृश्यता गुन्हा कायद्याचे नाव बदलून नागरी हक्क संरक्षण कायदा असे वर्ष (साधारण) मध्ये करण्यात आले.

A 1989 B 1976 C 1955 D 1950

5 अस्पृश्यता गुन्हा कायदा लागू झाल्याचे वर्ष (साधारण)

6 भारतीय संविधानाच्या कलम 17 चे महत्त्व (एप्रिल 2023, Pri 2024) (साधारण)

A बालमजुरीवर बंदी B निरक्षरतेचे निर्मूलन C अस्पृश्यतेची बंदी D हुंड्यावर बंदी

7 भारतातील सामाजिक स्तरीकरण (साधारण) मध्ये दिसून येते.

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

A वर्णभेद B गुलामगिरी C जातिव्यवस्था D सामान्य नागरिक आणि प्रतिष्ठित नागरिक

8 सामाजिक स्तरीकरण म्हणजे काय? (मार्च ex 1,मार्च ex 2, जून 2016, P-2024) (साधारण)

9 पूर्वग्रह म्हणजे काय? (एप्रिल 2023, मार्च 2024) (साधारण)

10 कोणत्या कायद्याने अस्पृश्यता निर्मूलनाची विशेष जबाबदारी राज्याला दिली आहे. सरकारे? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा वाक्यांत उत्तरे द्या. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

11 सामाजिक स्तरीकरण कसे निर्माण झाले आहे? (साधारण)

12 सामाजिक स्तरीकरण काळानुसार आणि देशानुसार भिन्न असते. स्पष्ट करा. (एप्रिल 2023)(कठीण)

13 अस्पृश्यता निर्मूलनासाठी कोणत्या घटनात्मक आणि वैधानिक उपाययोजना करण्यात आल्या आहेत? भारत यासाठी कसे प्रयत्न करत आहे? अस्पृश्यता निर्मूलनासाठी,भारतात अस्पृश्यांच्या हक्कांचे संरक्षण कसे केले जाते? अलीकडे भारतात अस्पृश्यता कमी होत आहे. समर्थन करा. (एप्रिल 2015, एप्रिल 2016, एप्रिल 2017, जून 2017, 2018 एप्रिल 2018, जून 2018, एप्रिल 2019, जून 2019, मार्च-ex-1,2021 सप्टेंबर-2020, एप्रिल 2022, जून 2022, मॉडेल 2023, 2024 पी-3 2024)(मध्यम)

14 अस्पृश्यता ही एक सामाजिक दुष्प्रवृत्ती आहे. स्पष्ट करा. (कठीण)

15 अस्पृश्यता समूळ नष्ट करण्यासाठी तुमच्या सूचना काय आहेत? (साधारण)

16 भेदभावामुळे निर्माण झालेला पूर्वग्रह नकारात्मक भावनांना जन्म देतो. याचे समर्थन करा. (कठीण)

प्रकरण-9

श्रम आणि आर्थिक जीवन

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	संख्या प्रश्न
2	समाजाच्या समस्यांवर मात करण्यासाठी त्याचे स्वतःचे उपाय आणि सुधारणात्मक उपाययोजना कृती विचारपूर्वक केल्या जातील आणि व्यक्त केल्या जातील.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण

प्रश्न संख्या	5	13	3	21

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यातील योग्य पर्याय निवडा

1 संघटित कामगारांसाठी एक उदाहरण (सोपे)

A भाजीपाला विक्रेते B रोजंदारी मजूर C घरगुती कामगार D शिक्षक

2 असंघटित क्षेत्रातील कामगारांसाठी एक उदाहरण (एप्रिल 2020) (सरासरी)

A डॉक्टर B कृषी कामगार C विमा कंपनी कामगार D सैनिक

3 विनामोबदला श्रमाचे सर्वोत्तम उदाहरण

मॉडेल 2023) (सोपे)

A शिक्षक B बंधपत्रित कामगार C चालक D आईचे प्रेम

4 विनामोबदला कामाचे सर्वोत्तम उदाहरण आहे (सोपे)

A रस्त्यावरील विक्रेते B आत्मसमाधानासाठी चित्रकला

C औद्योगिक कामगार D शाळांमध्ये काम करणारे शिक्षक

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी एका वाक्यात उत्तरे द्या:

5श्रम म्हणजे काय? (सोपे)

6श्रमविभागणी म्हणजे काय (एप्रिल 2024) (साधारण)

समान वेतन कायदा-1976 का लागू करण्यात आला? (कठीण)

7 विशेषीकरण म्हणजे काय? (साधारण)

8 सवेतन श्रम म्हणजे काय? (सरासरी)

9 विनामोबदला (मजूरीरहीत) श्रम म्हणजे काय (साधारण)

10 बेरोजगारी म्हणजे काय? (1 मार्च 2021) (साधारण)

11 समान वेतन कायदा केव्हा लागू झाला? (अवघड)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा/आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

12 सवेतन आणि अवैतनिक श्रमातील फरक स्पष्ट करा (एप्रिल2024) (साधारण)

13 बेरोजगारीची कारणे कोणती आहेत? (साधारण)

14 बेरोजगारी ही एक गंभीर सामाजिक समस्या कशी आहे? बेरोजगारीमुळे समाजावर कसा वाईट परिणाम होतो?

15 बेरोजगारीचे परिणाम काय आहेत? (जून 2018) (साधारण)

16बेरोजगारी दूर करण्यासाठी सरकारांनी कोणती उपाययोजना केली आहे? प्रचंड लोकसंख्या असलेल्या देशात बेरोजगारीची समस्या कशी सोडवता येईल? (2016,2017,2018,2021,2023,2024) (साधारण)

17 संघटित आणि असंघटित कामगारांमधील फरक स्पष्ट करा. /संघटित क्षेत्रातील कामगार असंघटित कामगारांपेक्षा वेगळे कसे असतात?(एप्रिल 2015,जून 2015,जून 2020,मार्च -2 2020,2022)(सोप)

18असंघटित कामगारांना कोणत्या आव्हानांचा सामना करावा लागतो? (जून 2016, 2019 एप्रिल 2022 जून 2022 (साधारण)

19 संघटित क्षेत्रातील कामगारांची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. (एप्रिल 2023) (साधारण)

20 रोजगारातील भेदभावाचे स्वरूप स्पष्ट करा. (मार्च 2019) (साधारण)

21 आधुनिक काळात श्रमविभागणी हा श्रमाचा अविभाज्य भाग बनला आहे. याचे समर्थन करा. आधुनिक काळात श्रमविभागणीचे महत्त्व काय आहे? (2026) (कठीण)

प्रकरण 23 वे

सामूहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

LO No	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न क्रमांक
14	सामाजिक समस्यावर मात करण्यासाठी स्वतःचे उपाय आणि सुधारणात्मक उपाययोजना मांडतो किंवा मांडते	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	7	18	4	29

I.खालील प्रश्नांना चार पर्याय दिलेले आहेत त्यातील योग्य पर्याय निवडून त्यांच्या अद्याक्षरा सहित उत्तरे लिहा.

1)सायलेंट व्हॅली आंदोलन कोणत्या ठिकाणी प्रारंभ झाले?(जून 2023)(साधारण)

A) तमिळनाडू B) कर्नाटक C) केरळ D) महाराष्ट्र

2) कर्नाटकाच्या उत्तर कन्नड जिल्ह्यातील सल्याने गावातील शेतकऱ्यांनी कोणती चळवळ सुरू केली?(सोपा)

A) चिपको चळवळ B) अपिको चळवळ C) सायलेंट व्हॅली आंदोलन

3) नर्मदा बचाव आंदोलनाचे नेतृत्व कोणी केले?(सप्टेंबर 2020, जून 2024)(साधारण)

A)मेधा पाटकर B) डॉ. शिवराम कारंथ C) सुंदरला बहुगुणा D)डॉ. बी आर आंबेडकर

4) शिवराम कारंथ यांनी सुरू केलेली पर्यावरणवादी चळवळ (सोपा)

A)सायलेंट व्हॅली आंदोलन B)कैगा अणुऊर्जा विरोधी चळवळ C)चिपको चळवळ D) अपिको चळवळ

5) कर्नाटक राज्य रयत संघाचे संस्थापक कोण?(साधारण)

A)प्रो. एम डी नंजुंडस्वामी B) डॉ. शिवराम कारंथ C) देवराज अरस D) बाबा आमटे

6) कर्नाटकातील वेठबिगारीची पद्धत यांनी रद्द केली

A) प्रो. एम.डी. नंजुंडस्वामी B) देवराज अरस डॉक्टर C) शिवराम कारंथ D) बाबा आमटे

7)सुंदरलाल बहुगुणांनी सुरू केलेली पर्यावरणवादी चळवळ (सोपा)

A) चिपको चळवळ B) अपिको चळवळ C) सायलेंट व्हॅली आंदोलन D)एम आर पी एल विरोधात आंदोलन

8) चिपको चळवळ या राज्यात झाली (साधारण)

A) केरळा B) कर्नाटक C) गुजरात D)उत्तराखंड

II. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

9) सामूहिक वर्तन म्हणजे काय?(साधारण)

10) जमाव म्हणजे काय?(जून 2022)(सोपा)

11) दंगल म्हणजे काय?(सोपा)

12) कामगार चळवळ म्हणजे काय?(साधारण)

13) MRPL विरोधात चळवळ का सुरू करण्यात आली? (कठीण)

14) गंगाधर ऑफिसला जात असताना त्याचा अपघात झाला लोक त्याच्याभोवती जमले या वर्तनाला काय म्हणतात?

15) देवराज अरस यांनी वेठबिगारी पद्धत का रद्द केली?(कठीण)

16) कैगा अणुऊर्जा प्रकल्प विरोधात चळवळ का सुरू करण्यात आली?(कठीण)

17) नर्मदा बचाव आंदोलन कोणत्या राज्यात सुरू झाले?(सोपा)

18) सायलेंट व्हॅली आंदोलन का सुरू करण्यात आले?(साधारण)

19)आत्म गौरव चळवळ कोणी सुरू केली?(साधारण)

III. खालील प्रश्नांची दोन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

20) दंगलीची कारणे सांगा.(साधारण)

21) दंगल कशाप्रकारे नियंत्रित करू शकतो?(एप्रिल 2024)(साधारण)

22) चिपको चळवळीबद्दल लिहा.(साधारण)

23)कर्नाटकातील अपिको चळवळीबद्दल माहिती लिहा.(साधारण)

24) पर्यावरण संरक्षणामध्ये नर्मदा बचाव आंदोलन महत्त्वाचे कसे?(साधारण)

25) सायलेंट व्हॅली आंदोलनाबद्दल माहिती लिहा.(साधारण)

26) कैगा अणुऊर्जा प्रकल्पाविषयी माहिती लिहा.(साधारण)

IV खालील प्रश्नांचे सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

27) जमावाचे स्वरूप स्पष्ट करा.(साधारण)

28) दंगलीचे स्वरूप किंवा वैशिष्ट्ये लिहा किंवा अनियंत्रित दंगल भयंकर विनाशाला कशी कारणीभूत ठरते?(एप्रिल 2023)(कठीण)

29) भारतातील प्रमुख पर्यावरण वादी चळवळी कोणत्या? (सप्टेंबर 2022)(सोपा)

प्रकरण 24

सामाजिक समस्या

LO No	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न क्रमांक
14	सामाजिक समस्यावर मात करण्यासाठी स्वतःचे उपाय आणि	सर्व प्रश्न

	सुधारणात्मक उपाययोजना मांडतो किंवा मांडते	

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**4**	**21**	**2**	**27**

I.प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा आणि उत्तर लिहा

1) बाल हेल्पलाइन क्रमांक (20 सप्टेंबर, 24एप्रिल) (सोपे)

A) 1081 B)1098 C)1033 D)1086

2) आपल्या संविधानाच्या कलम 24 नुसार (साधारण)

A) बालविवाह हा शिक्षापात्र गुन्हा आहे. B) अस्पृश्यता हा शिक्षापात्र गुन्हा आहे.

C) हुंडा हा शिक्षापात्र गुन्हा आहे. D) बालमजुरीची प्रथा हा शिक्षापात्र गुन्हा आहे.

3)भारत सरकारने हुंडा प्रतिबंधक कायदा यावषीॅ लागू केला.

A) 1960 B)1984 C)1961 D)1961

4) प्रसुतीपूर्व गर्भलिंग चाचणी कायदा यावषीॅ लागू करण्यात आला.

A) 1994 B) 1985 C) 2006 D) 2019

5) 6 ते 14 वर्षांपासूनच्या मुलांसाठी मोफत आणि सक्तीच्या शिक्षणाच्या हक्काची तरतूद करणारा कायदा (सोपे)

A) शिक्षण हक्क कायदा-2009 B)बालकामगार विषयक राष्ट्रीय धोरण 1987

C)मुलांचे लैंगिक छळापासून संरक्षण 2012 D)बालकामगार निर्मूलन आणि पुनर्वसनकायदा 2006

6) कोणत्या वर्षी बालकामगार प्रतिबंध आणि नियंत्रण कायदा लागू करण्यात आला.(एप्रिल-२३) (साधारण)

A) 1988 B) 1994 C) 1986 D) 2006

7)कर्नाटकामध्ये बालमजुरी थांबवण्यासाठी सर्व शिक्षण अभियानांतर्गत कोणते उपक्रम हाती घेतले आहेत?(जून 2023)(साधारण)

A) साक्षरता भारत B) कष्टापासून शाळेपर्यंत C) कली नली D) नली-कली

II.**खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात लिहा.**

8)बालमजुरी म्हणजे काय? (सोपे)

9) बालविवाह म्हणजे काय? (सोपे)

10) स्त्री भ्रूणहत्या म्हणजे काय? (जून 2020 जून 2021,जून 2024 ,एप्रिल 2025) (साधारण)

11) स्त्री भ्रूणहत्या म्हणजे काय? (साधारण)

12) प्रसुतीपूर्व लैंगिक भेदभाव प्रतिबंधक कायदा-1994 का लागू करण्यात आला?

13)बालविवाह प्रतिबंधक कायदा केव्हा लागू करण्यात आला? (साधारण)

14)मुलांचा लैंगिक छळ रोखण्यासाठी कोणता कायदा लागू करण्यात आला? (साधारण)

15) पोक्सो (POCSO) कायदा केव्हा अंमलात आला? (साधारण)

16) बाल कामगारांच्या कल्याणासाठीचे राष्ट्रीय धोरण कोणत्या वर्षी लागू करण्यात आले?

II. **खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे दोन ते चार वाक्यांत / मुद्द्यांत द्या.**

17) बालमजुरीची कारणे कोणती आहेत? (साधारण)

18)बालमजुरीचे परिणाम काय आहेत? / बालमजुरीवर नियंत्रण ठेवणे अत्यावश्यक आहे,का?

19) स्त्रीभ्रूणहत्येची कारणे सांगा.(साधारण)

20) स्त्री भ्रूणहत्येचे दुष्परिणाम कोणते आहेत? (साधारण)

IV. **खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा/आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या.**

21)बालमजुरी समूळ नष्ट करण्यासाठी शासनाने कोणत्या उपाय योजना केल्या आहेत? (कठीण)

22) बालविवाहाची कारणे कोणती आहेत? (साधारण)

23)बालविवाहाचे दुष्परिणाम कोणते आहेत? (जून-२४) (साधारण)

24) बालविवाह कसा रोखता येईल? (एप्रिल 2025) (कठीण)

25) बालविवाह नियंत्रणासाठी कोणते उपाय आहेत? (साधारण)

26) हुंड्याचे दुष्परिणाम काय आहेत? / 'हुंडा पद्धतीमुळे समाजात लैंगिक असमानता निर्माण होते.' समर्थन करा. (२०२६) (साधारण)

27) हुंड्याच्या समस्येवर उपाय काय आहेत? हुंड्याची समस्या कशी सोडवता येईल? (साधारण)

प्रकरण 10

भारत - भौगोलिक स्थान आणि प्राकृतिक वैशिष्ट्ये

LO No	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न क्रमांक
8	भारताचे स्थान, भौगोलिक वैशिष्ट्ये, नैसर्गिक साधन संपत्ती हवामान, वाहतूक, राष्ट्रीय विकासामध्ये मानवी साधन संपत्ती यांचे महत्त्व समजावून घेतील	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**9**	**16**	**5**	**30**

I.प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा आणि उत्तर लिहा

1 पूर्व किनारी मैदानी प्रदेश (SLP 2020) (सरासरी)

A) सरळ B) रुंद C) नागमोडी D) अरुंद

2 लडाख पठार सापडले (SLP 2023) (कठीण)

A) मध्य हिमालयात. B) बृहत्त हिमालयात C) शिवालिक पर्वतरांगेत D) द्वीपकल्पीय पठारात

3 भारतातील सर्वोच्च पर्वताचे शिखर (जून-2019) (सोपे)

A) माउंट गॉडविन ऑस्टिन/के2 B) माउंट एव्हरेस्ट C) अनैमुडी D) गुरु शिखर

4 भारताचा सर्वात मोठा भौगोलिक विभाग कोणता आहे? (साधारण)

A) उत्तरेकडील मोठे मैदान B) हिमालय पर्वत C) किनारी मैदानी प्रदेश आणि बेटे D) द्वीपकल्पीय पठार

5 माउंट एव्हरेस्ट या देशांच्या दरम्यान आहे.

A) भारत आणि पाकिस्तान. B) भारत आणि चीन C) नेपाळ आणि तिबेट. D) नेपाळ आणि भूतान

II. **खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात लिहा.**

6) पूर्व आणि पश्चिम घाट कोठे मिळतात? (मार्च/एप्रिल 2022) (सोपा)

7) उत्तर भारतीय मैदानी प्रदेशाला 'संचयन मैदान' असे का म्हटले जाते? (MQP 2022) (कठीण)

8) डून्स म्हणजे काय? (सोपे)

9) भारताचा सर्वात जुना प्राकृतिक विभाग कोणता आहे? (साधारण)

10) बृहत्त हिमालयाला हिमाद्री का म्हटले जाते? (सोपे)

11) दक्षिण भारतातील सर्वात उंच पर्वताचे शिखर कोणते आहे? (सोपे)

12) भारताचे दक्षिणेकडील सर्वात शेवटचे टोक कोणते ? (सोपे)

13) भारतीय प्रमाण वेळ कोणत्या रेखांशावर आधारित आहे? (साधारण)

14) महाराष्ट्र आणि कर्नाटकमध्ये पश्चिम घाटांना कोणत्या नावाने ओळखले जाते? (कठीण)

15) भारताचे नाव कोणत्या नदीवरून आले आहे? (साधारण)

16) भारताचे एकूण क्षेत्रफळ किती आहे? (साधारण)

17) भारताच्या मध्यातून कोणते अक्षांश जाते? (साधारण)

18) भारताच्या मुख्य भूभागाच्या किनारपट्टीची एकूण लांबी किती आहे? (सोपा)

19) जगातील सर्वात उंच पर्वताचे शिखर कोणते आहे? (सोपा)

20)भारत आशिया खंडाच्या कोणत्या भागात वसलेला आहे? (साधारण)

21) भारत पृथ्वीच्या कोणत्या गोलार्धात वसलेला आहे? (साधारण)

III.खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन-तीन वाक्यांत उत्तरे द्या. (3/3/4 गुणांचे प्रश्न)

22) हिमाचल आणि मध्य हिमालयातील थंड हवेच्या ठिकाणांची नावे सांगा. (कठीण)

23) भारताचे प्रमुख प्राकृतिक विभाग कोणते आहेत? (कठीण)

24) द्वीपकल्पीय पठार देशाच्या आर्थिक विकासात महत्त्वाची भूमिका कशी बजावते?(सोपे)

25)पूर्व आणि पश्चिम घाटांमध्ये काय फरक आहे? (साधारण)

26) हिमालय भारतीयांसाठी कसा उपयुक्त आहे? किंवा हिमालय पर्वतांनी भारतीयांचे जीवन मोठ्या प्रमाणात समृद्ध केले आहे. या विधानाचे समर्थन करा? (SLP जून 2020 जून 2023) (साधारण)

27) द्वीपकल्पीय पठाराचा विस्तार स्पष्ट करा? (कठीण)

28) शिवालिक पर्वतरांगेबद्दल लिहा (साधारण)

IV. 29 .तुम्हाला दिलेल्या भारताच्या नकाशात खालील गोष्टी चिन्हांकित करा. (साधारण)

A) इंदिरा कोल (SLP2020, जून 2025)

B) निलगिरी टेकड्या (MQP-1 2021-22)

C) बंगालचा उपसागर

D) 82° 30' पूर्व रेखांश (जून2022 - मार्च/एप्रिल 2023,2025 , जून 2025)

E)) कर्कवृत्त23° 30' उत्तर अक्षांश (एप्रिल 2022 जून 2024 ऑगस्ट 2024)

F) इंदिरा पॉईंट

G) पाल्क सामुद्रधुनी

30. तुम्हाला दिलेल्या भारताच्या नकाशात खालील गोष्टी चिन्हांकित करा. (साधारण)

A) विंध्यपर्वतरांगा (SLP 2020)

B) अरवली टेकड्या

C) कोकण किनारा (मार्च/एप्रिल 2024)

D) K2 /माउंट गॉडविन ऑस्टिन

E) कोरोमंडल किनारा (SLP 2025)

F) मलबार किनारा (मॉडेल 2 2021,2022)

G) उत्कल किनारा

प्रकरण 11

भारताचे हवामान

LO No	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
8	भारताचे स्थान भौगोलिक वैशिष्ट्ये नैसर्गिक साधनसंपत्ती हवामान वाहतूक राष्ट्रीय विकासामध्ये मानवी साधन संपत्तीचे महत्त्व समजावून घेतील	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	एकुण
प्रश्न संख्या	3	17	28

I **प्रत्येक प्रश्नासाठी चार पर्याय दिले आहेत, त्यांतून संपूर्ण उत्तर त्याच्या अक्षरासह लिहा.**

1) पश्चिम घाटाच्या पूर्वेकडील भागात पश्चिमेकडील भागांपेक्षा कमी पाऊस पडतो कारण (कठीण)

A) ते वाऱ्याच्या दिशेच्या बाजूला आहे B) ते पर्जन्यछायेच्या प्रदेशात आहेत.

C) तिथे जोरदार हिमवृष्टी होत D) वाळवंट आहे

2) मान्सूनच्या परतीच्या हंगामात बंगालच्या उपसागरात चक्रीवादळे निर्माण होतात कारण

A) जमीन आणि समुद्र यांच्यातील तापमान आणि दाबातील फरक

B) सूर्याच्या लंबरूपी किरणांमुळे उत्तर गोलार्धात तापमानात वाढ होते.

C) हे प्रदेश समुद्रसपाटीपासून उंचावर आहेत.

D) उत्तर भारतीय प्रदेश समुद्रापासून दूर आहेत.

3) पश्चिम बंगालमध्ये एप्रिल आणि मे महिन्यांत स्थानिक तापमान आणि प्रवाहामुळे होणाऱ्या पावसाला काय म्हणतात.(साधारण)

A) आंधीस B) काला बैसाखी C) कॉफीची फुले D) आंब्याचा पाऊस

4) उत्तर प्रदेशात एप्रिल आणि मे महिन्यांत स्थानिक तापमान आणि प्रवाहामुळे होणाऱ्या पावसाला काय म्हणतात?

A)) आंधीस B) काला बैसाखी C) कॉफीची फुले D) आंब्याचा पाऊस

5) केरळमध्ये एप्रिल आणि मे महिन्यांत स्थानिक तापमान आणि प्रवाहामुळे होणाऱ्या पावसाला काय म्हणतात?

A) आंधीस B) काला बैसाखी C) कॉफीची फुले D) आंब्याचा पाऊस

6). कर्नाटकमध्ये एप्रिल आणि मे महिन्यात स्थानिक तापमान आणि प्रवाहामुळे होणाऱ्या पावसाला काय म्हणतात?(साधारण)

A) आंधीस B) काल बैसाखी C) कॉफीची फुले D) आंब्याचा पाऊस

7) भारतातील परतीच्या मान्सून हंगामाचा कालावधी (सरासरी)

A) मार्च - मे B) जून-सप्टेंबर C) ऑक्टोबर-नोव्हेंबर D) डिसेंबर-फेब्रुवारी

8) भारतात पडणारे सरासरी वार्षिक पर्जन्यमान इतके आहे (कठीण)

A)) 75 से.मी. B) 118 से.मी. C) 250 से.मी. D) 50 से.मी.

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

9) उन्हाळ्यात उत्तर भारतात तापमान जास्त असण्याचे कारण काय आहे? (साधारण)

10) एप्रिल आणि मे महिन्यात होणाऱ्या पारंपरिक पावसाचे कारण काय आहे? (एप्रिल-2023) (कठीण)

11) उन्हाळ्यात भारतातील थंड प्रदेशांची नावे सांगा. (साधारण)

12) नैऋत्य मान्सूनच्या दोन शाखा कोणत्या आहेत? (जून-2015) (साधारण)

13) नैऋत्य मोसमी पावसाळ्यात कोणत्या राज्यात पाऊस पडत नाही? (साधारण)

14) भारतात सर्वात कमी पाऊस कोणत्या ऋतूत पडतो? (साधारण)

15) पश्चिम घाटाच्या पश्चिम भागात मुसळधार पाऊस का पडतो? (कठीण)

16) भारतातील कोणत्या ठिकाणी सर्वाधिक तापमानाची नोंद झाली आहे? (सोपा)

17) भारतात कोणत्या ठिकाणी सर्वाधिक पाऊस पडतो? (सोपा प)

18) भारतात कोणत्या प्रदेशात सर्वात कमी पाऊस पडतो? (जून-2023) (सोपा)

19) मान्सून परत जात असताना अरबी समुद्र आणि बंगालच्या उपसागरात चक्रीवादळे येण्याचे कारण काय आहे? (कठीण)

20) 'उन्हाळ्यात दक्षिण भारतात तापमान उत्तर भारतापेक्षा कमी असते' का? (कठीण)

21) भारतात कोणत्या प्रकारचे हवामान आढळते? (साधारण)

22. स्थानिक तापमान आणि अभिसरण प्रवाहामुळे कोणता पाऊस पडतो? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे तीन ते चार वाक्यांत / प्रत्येकी गुणांसह लिहा.

23) भारतातील मुख्य ऋतू कोणते आहेत? (एप्रिल-2022) (साधारण)

24) भारताच्या हवामानावर प्रामुख्याने कोणते घटक प्रभाव टाकतात? (जून-2018) (साधारण)

25) ऑक्टोबर महिन्यात नैऋत्य मोसमी पावसाची माघार घेण्याची कारणे कोणती आहेत? (कठीण)

26) भारतात कोणत्या प्रदेशांमध्ये सर्वाधिक पाऊस पडतो? (साधारण)

27) "भारतीय शेती म्हणजे मान्सूनसोबतचा एक जुगार आहे" समर्थन करा. (एप्रिल-2015, 2017, 2018 जून-2017)(साधारण)

IV २८. तुम्हाला दिलेल्या भारताच्या नकाशात खालील गोष्टी चिन्हांकित करा. (सरासरी)

A) थारचे वाळवंट. B) रोयली

C) गंगा नगर D) मॉसिनराम

प्रकरण 12

भारतातील माती

LO No	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
8	भारताचे स्थान भौगोलिक वैशिष्ट्ये नैसर्गिक साधनसंपत्ती हवामान वाहतूक राष्ट्रीय विकासामध्ये मानवी साधन संपत्तीचे महत्त्व समजावून घेतील	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	7	15	6	

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा आणि त्याचे पूर्ण उत्तर अक्षरासह लिहा.

1. द्वीपकल्पीय पठारात मातीचा सर्वाधिक विस्तार (एप्रिल-2024) (साधारण)

A) काळी माती B) लाल माती C) गाळाची माती D) वाळवंटी माती

2) भारतातील सर्वात विस्तृतपणे पसरलेली माती (साधारण)

A) पर्वतीय माती B) काळी माती c) गाळाची माती D) लाल माती

3) रेगुर माती म्हणूनही ओळखली जाणारी माती (A-2018) (सोपे)

A) काळी माती B) वाळवंटी माती C) लॅटराइट माती D) गाळाची माती

4) कोरडवाहू शेतीसाठी सर्वात योग्य जमीन (सोपे)

A) लाल माती B) काळी माती C) गाळाची माती D) वाळवंटी माती

5) बाजरी, तंबाखू, तेलबिया पिकवण्यासाठी सर्वात योग्य जमीन (सोप)

A) लाल माती B) पर्वतीय माती c) काळी माती D) गाळाची माती

6) नायट्रोजन आणि खनिजांची कमतरता यामध्ये आढळते (कठीण)

A) काळी माती B) लॅटराईट माती C) लाल माती D) डोंगराची माती

7) राजस्थानमध्ये प्रामुख्याने आढळणारी माती (A 2018) (सोपे)

A) वाळवंटी माती B) गाळाची माती C)काळी माती D) वाळवंटी माती

8) कुजलेले सेंद्रिय पदार्थ या मध्ये मुबलक प्रमाणात आढळतात.(साधारण)

A) पर्वतीय माती B) लाल माती C) काळी माती D) लॅटराइट माती

9) 200 सें.मी. पेक्षा जास्त पर्जन्यमान असलेल्या भागांमध्ये आढळणारी माती(साधारण)

A) लाल माती B) काळी माती C) वाळवंटी माती D) लॅटेराइट माती

10) दख्खन ट्रॅप प्रदेशात आढळलेली माती (जून-2016) (साधारण)

A) काळी माती B) लॅटराईट माती C) लाल माती D) वाळवंटी माती

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

11) काळ्या मातीला 'काळ्या कापसाची माती' असे का म्हणतात? (A-2019) (सोपा)

12) काळी माती जास्त काळ ओलावा का टिकवून ठेवते? (जुलै-2021) (साधारण)

13) भारतातील पश्चिम घाटात लॅटेराइट मृदा प्रामुख्याने का आढळते? (कठीण)

14) मृदा धूप म्हणजे काय? (सोपा)

15) मृदा संवर्धन म्हणजे काय? (सोपा)

16) लॅटेराइट मृदा कशी तयार होते? (सप्टेंबर-2020) (साधारण)

17) अलीकडे आपल्या जलाशयांची साठवण क्षमता कमी होत आहे. का? (जून-2016) (साधारण)

18) हिमालय पर्वतरांगांमध्ये कोणत्या प्रकारची मृदा आढळते? (कठीण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे दोन ते चार/सहा वाक्यांत लिहा. (२/३ गुणांचे प्रश्न)

19) मातीची धूप होण्याची कारणे सांगा (2015,2018,2022,2020,मार्च 2024)(साधारण)

20) पर्वतीय मातीची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत? (साधारण)

21) लाल मातीबद्दल थोडक्यात लिहा. / लाल मातीची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. (साधारण)

22) लॅटेराइट मातीचा रंग लाल का असतो?

IV खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा / आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांत लिहा. (3/4गुणांचे प्रश्न)

23) मातीचे संरक्षण(संवर्धन)अत्यंत आवश्यक आहे. का? / मातीच्या(मृदेच्या) धूपमुळे अनेक समस्या निर्माण होतात. कशा? / मृदेच्या (मातीच्या) धूपचे परिणाम काय आहेत? (2017,2020) (साधारण)

24) काळी माती लॅटेराइट मातीपेक्षा कशी वेगळी आहे? / काळी माती आणि लॅटेराइट मातीमध्ये काय फरक आहेत? (कठीण)

25) भारतात आढळणारे प्रमुख मृदा(माती) प्रकार कोणते आहेत? (साधारण)

26) वाळवंटी माती गाळाच्या मातीपेक्षा कशी वेगळी आहे?(कठीण)

27) काळी माती लाल मातीपेक्षा कशी वेगळी आहे? काळी माती आणि लाल मातीमध्ये काय फरक आहेत? (कठीण)

28) आपण जमिनीची धूप कशी रोखू शकतो? (एप्रिल-2015, एप्रिल-2016 मार्च-2021,जून 2023 P1-2025)(साधारण)

प्रकरण 13

भारतातील अरण्य संपत्ती

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
8	भारताचे स्थान भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये नैसर्गिक साधन संपत्ती हवामान वाहतूक आणि राष्ट्राच्या विकासात मानवी साधन संपत्तीचे महत्त्व समजावून घेतील	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**7**	**14**	**9**	**30**

I.प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा आणि त्याचे उत्तर लिहा.

1)सुंदरबनयेथेआढळतात(A-2019,A-2022)(साधारण)

A)नर्मदा नदीचे त्रिभुज प्रदेश B) गंगा नदीचे त्रिभुज प्रदेश

C) सिंधू नदीचे त्रिभुज प्रदेश D) गोदावरी नदीचे त्रिभुज प्रदेश

2) भारतातील सर्वात विस्तृत अरण्ये (साधारण)

A)पानझडी मान्सून अरण्ये B) सदाहरित अरण्ये C) मॅंग्रोव्ह अरण्ये D) उष्णकटिबंधीय गवताळ प्रदेश

3)हिमालयात आढळणाऱ्या अरण्याचा प्रकार (साधारण)

A)मॅंग्रोव्ह अरण्ये B) वाळवंटी अरण्ये C) पानझडी मान्सून अरण्ये व D) अल्पाइन अरण्ये

4)ज्या वनस्पतींची मुळे खोलवर जातात अशी अरण्ये(साधारण)

A) वाळवंटी अरण्ये B) मॅंग्रोव्ह अरण्ये C) सदाहरित अरण्ये D) अल्पाईन अरण्ये

5) भारतातील सर्वाधिक वनक्षेत्र असलेले राज्य (एप्रिल-2019) (सोपा)

A) हरियाणा B) कर्नाटक C) महाराष्ट्र D) मध्य प्रदेश

6) भारतातील सर्वात कमी वनक्षेत्र असलेले राज्य (सोपा)

A) राजस्थान B) हरियाणा C) बिहार D) केरळ

7) खाऱ्या आणि सखल प्रदेशात आढळणाऱ्या अरण्याचा प्रकार(साधारण)

A) वाळवंटी अरण्ये B) अल्पाइन अरण्ये C) उष्णकटिबंधीय गवताळ प्रदेशातील अरण्ये D) मॅंग्रोव्ह अरण्ये

8) भारताचे पहिले राखीव जैविक संरक्षण अरण्य (कठीण)

A) सुंदरबन B) मानस C) निलगिरी D) नंदा देवी

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

9) गंगा नदीच्या त्रिभुज प्रदेशातील मॅंग्रोव्ह अरण्याला सुंदरबन अरण्य का म्हटले जाते? (A-2023) (सोपा)

10) नैसर्गिक वनस्पती किंवा अरण्य म्हणजे काय? (सोपा)

11) भारतातील पानझडी अरण्यांना मान्सून अरण्ये म्हटले जाते. का? (2020,2022) (साधारण)

12) कोणत्या अरण्यात शिसम, सलाई गवत आढळते? (सोपा)

13) अरण्य संरक्षण (संवर्धन) म्हणजे काय? (सोपा)

14)भारतात वन्यजीव अभयारण्ये का निर्माण केली जातात? (कठीण)

15) भारतात स्थापन झालेले पहिले राष्ट्रीय उद्यान कोणते आहे? (साधारण)

16) भारतात जैविक राखीव क्षेत्रे का निर्माण केली आहेत (कठीण)

17) राष्ट्रीय वन धोरणानुसार, निरोगी पर्यावरणासाठी किती वनक्षेत्राची आवश्यकता असते?(साधारण)

18) जिम कॉर्बेट राष्ट्रीय उद्यान कोणत्या राज्यात आहे? (साधारण)

19). भारतातील अरण्याचे एकूण क्षेत्रफळ किती आहे? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांत उत्तरे द्या.

20) हिमालयाच्या पर्वतीय अरण्यामध्ये कोणत्या वनस्पती आढळतात? (एप्रिल-2018) (कठीण)

21) भारतातील मॅंग्रोव्ह आरण्याचे वितरण स्पष्ट करा. (मार्च-2-2021) (कठीण)

22)भारतातील पानझडी मान्सून अरण्याची वैशिष्ट्ये सांगा. (A-2017) (साधारण)

IV. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा / आठ वाक्यांत / मुद्द्यांत उत्तरे द्या. (3/4प्रश्न)

23) सदाहरित अरण्ये पानझडी अरण्यापेक्षा कशी वेगळी आहेत? (A-2016) सदाहरित अरण्ये आणि पानझडी अरण्ये यातील फरक लिहा? (कठीण)

24) अलिकडच्या काळात वनक्षेत्र कमी होत आहे. का? / जंगलतोडीची कारणे काय आहेत?/अरण्यांचे (संरक्षण) संवर्धन सर्वात महत्त्वाचे आहे, का? (सप्टेंबर-2020) (साधारण)

25) भारतात कोणत्या प्रकारची अरण्ये आढळतात? (जून-2016) (सोपा)

26) उष्णकटिबंधीय गवताळ प्रदेशातील अरण्ये व वाळवंटी अरण्ये यांमधील फरक सांगा. (A-2015 P1-2024)(कठीण)

27) भारतातील महत्त्वाच्या वन्यजीव अभयारण्यांची नावे सांगा. (कठीण)

28) भारतातील महत्त्वाची राष्ट्रीय उद्याने कोणती आहेत? (कठीण)

29) जंगले आपल्यासाठी आणि पर्यावरणासाठी एक अत्यंत उपयुक्त संसाधन आहेत. याचे समर्थन करा. / जंगलांचे महत्त्व काय आहे?(साधारण)

30)आपण जंगलांचे संरक्षण कसे करू शकतो? / जंगल संवर्धनाच्या पद्धती कोणत्या आहेत? (जून-2015 जून-2017 मार्च-2019, मार्च-2020,जून-2023 मार्च -2,2024 मार्च -3,2024)(साधारण)

प्रकरण 14

भारतातील जलसाधन संपत्ती

LO NO.	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न क्रमांक
8	भारताचे स्थान भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये नैसर्गिक संसाधने हवामान वाहतूक आणि राष्ट्रीय विकासाची संसाधने यांचे वर्णन करणे	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	9	13	6	28

I प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यापैकी एक योग्य पर्याय निवडा उत्तर द्या

१) जगात सर्वाधिक सिंचित क्षेत्र असलेला देश (साधारण)

A)रशिया B) चीन C) भारत D) युनायटेड स्टेट्स ऑफ अमेरिका

2) भारतातील सर्वाधिक तलाव सिंचन असलेले राज्य (साधारण)

A) तामिळनाडू B) कर्नाटक C) बिहार D) आंध्र प्रदेश

3) स्वतंत्र भारतातील पहिली बहुउद्देशीय धरण योजना (साधारण)

A)भाक्रानानगल B) दामोदर C) कोसी D) हिराकुड

4) महानदी वर बांधलेले धरण (साधारण)

A) हिराकुड B) भाक्रा नांगल C) तेहरी D) नागार्जुन सागर

5) 'बिहारचे दुःख' म्हणून ओळखली जाणारी नदी (सोपा)

A)सतलज नदी B)कोसी नदी C)कृष्णा नदी D)महानदी

6)या नदीवर नागार्जुन सागर धरण बांधण्यात आले आहे (साधारण) (जून-2021) (सरासरी)

A) दामोदर B) कृष्णा C) कोसी D)तुंगभद्रा

7) ओरिसातील प्रमुख बहुउद्देशीय धरण योजना (जून2021)(साधारण)

A) हिराकुड प्रमुख बहुउद्देशीय प्रकल्प B) भाक्रा नांगल नदी प्रकल्प C) कोसी नदी प्रकल्प D) नागार्जुन सागर

8) सतलज नदीवर बांधलेला बहुउद्देशीय प्रकल्प (जून 2023) (साधारण)

A) भाक्रानानगल B) हिराकुड C) कोसी D) नागार्जुन सागर

9) राष्ट्रीय विद्युत जाळे स्थापना या उद्देशाने करण्यात आली आहे (कठीण)

A) गरीब लोकांना वीज पुरवठा करणे

B) उद्योगांना वीज पुरवठा करणे

C) अतिरिक्त वीज असलेल्या राज्यांकडून तूट असलेल्या राज्यांना वीज पुरवठा करा.

D) वीज आयात करणे.

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

10)सिंचन म्हणजे काय? (सोपा)

11) भारतातील सर्वात उंच धरण कोणते आहे? (सोपा प्रश्न)

12) भारत आणि नेपाळचा संयुक्त बहुउद्देशीय नदी खोरे प्रकल्प कोणता आहे? (सोपे)

13) जल पुनर्भरण म्हणजे काय ?(मार्च-2024) (सोपा)

14). भूगर्भातील पाण्याचे पुनर्भरण कसे करता येईल? (कठीण)

15) दामोदर नदीला बंगालचे अश्रू असे का म्हटले जाते (साधारण)

16) राष्ट्रीय विद्युत जाळे म्हणजे काय? (कठीण)

17)' पश्चिम बंगालचे दुःख' म्हणून कोणती नदी ओळखली जात होती? (सोपा)

18) कर्नाटकचा प्रमुख बहुउद्देशीय नदी खोरे प्रकल्प कोणता आहे? (सोपा)

19पंपसागर जलाशय कर्नाटकाच्या कोणत्या जिल्ह्यात आहे? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी 2-4 वाक्यांत उत्तरे द्या.

20 सिंचनाचे प्रकार कोणते आहेत? (सोपा)

21 विहीर सिंचन ही सर्वात महत्त्वाची सिंचन पद्धत का आहे? (कठीण)

22 बारमाही कालवे आणि पूर कालवे यांच्यात काय फरक आहेत? (कठीण)

23 पावसाचे पाणी साठवणे अनिवार्य का आहे? (साधारण)

24 कर्नाटकातील जलविद्युत प्रकल्पांची नावे सांगा. (साधारण)

IV खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा वाक्यांत उत्तरे द्या. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

25 पावसाचे पाणी साठवण्याच्या पद्धती कोणत्या आहेत? (साधारण)

26 भारतात सिंचन का आवश्यक आहे? मार्च-2019) (कठीण)

27 बहुउद्देशीय सिंचनाची उद्दिष्ट्ये कोणती आहेत?(साधारण)

28 तुम्हाला दिलेल्या भारताच्या नकाशात खालील नदी खोरे प्रकल्प चिन्हांकित करा. (साधारण)

A) भाक्रा नानगल/गोविंद सागरा(जून-2021)

B) कोसी नदी खोरे प्रकल्प/हनुमान नगर (A-2016,2017)

C) नर्मदा प्रकल्प (A-2016 जून2020)

D) हिराकुड प्रकल्प (W-2 2024 W-2024)

E) दामोदर प्रकल्प (जून-2015, 2023)

F) अप्पर कृष्णा प्रोजेक्ट लाल बहादूर शास्त्री धरण बसव सागर

G) तुंगभद्रा पंपासागर (Ma-2021 A 2022

H)नागार्जुन सागर प्रोजेक्ट (A2015, 2018)

प्रकरण 25

भारतातील उपयुक्त जमिनीचा वापर आणि शेती व्यवसाय

LO No	अध्ययन निष्पत	प्रश्न संख्या
8	भारताचे स्थान भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये नैसर्गिक संसाधने हवामान वाहतूक आणि राष्ट्रीय विकासाची संसाधने यांचे वर्णन करते	सर्व प्रश्न

कठिण पातळीनुसार प्रश्नांचे वितरण

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	9	16	5	30

I. प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा आणि त्याचे पूर्ण उत्तर त्याच्या अक्षरासह लिहा.

1) भारतात सर्वाधिक भात उत्पादन करणारे राज्य (साधारण)

A) बिहार B) उत्तर प्रदेश C) पश्चिम बंगाल D) कर्नाटक

2) गव्हाचे कोठार म्हणून ओळखले जाणारे राज्य (सोपे)

A) पंजाब B) गुजरात C) तामिळनाडू D) मध्य प्रदेश

3) आधुनिक काळात बंदी घालण्यात आलेली शेतीची ही पद्धत (सोपा)

A) सधन शेती B) व्यावसायिक शेती C) स्थलांतरित शेती D) मिश्र शेती

4) व्यापाराच्या उद्देशाने पिके घेण्याची शेतीचा प्रकार (सप्टेंबर-2021) (सोपा)

A) उदर निर्वाह शेती B) व्यावसायिक शेती C) स्थलांतरित शेती D) स्थिर शेती

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

5)जमिनीचा वापर म्हणजे काय? (सोपा प्रश्न)

6) सुवर्ण क्रांती म्हणजे काय? (सरासरी)

7) जी जमीन पूर्वी शेतीसाठी वापरली जात होती, ती आता पडीक आहे. का? (कठीण)

8) पुष्पशेती म्हणजे काय? (साधारण)

9) कर्नाटकचे प्रमुख तंबाखू उत्पादन केंद्र कोणते आहे? (साधारण)

10) रब्बी शेती म्हणजे काय? (सोपा)

11) सघन शेती म्हणजे काय? (मार्च-2019, 2024) (सोपा)

12) उदर निर्वाह शेती म्हणजे काय? (जून-2016) (सोपा)

13) मिश्र शेती म्हणजे काय? (जून-2016) (साधारण)

14) भाताच्या लागवडीसाठी सपाट जमिनीची आवश्यकता का असते? (साधारण)

15) गळीताची शेती म्हणजे काय ?(साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांत उत्तरे द्या. (2/3गुणांचे प्रश्न)

16) भारतातील पिकांचे हंगाम कोणते?(साधारण)

17) भाताची लागवड गव्हाच्या लागवडीपेक्षा कशी वेगळी आहे? (कठीण)

18)कापसाच्या लागवडीसाठी कोणत्या हवामानाची हवामान परिस्थितीची आवश्यकता असते?(साधारण)

19)फलोत्पादन आणि पुष्प शेतीने भारतीय शेतकऱ्यांच्या विकासाला कशी मदत केली आहे ?(कठीण)

20) भारतात फलोत्पादनाच्या वाढीसाठी कोणत्या सुविधा उपलब्ध आहेत?(साधारण)

21) खरीप हंगामातील पिकाचे वर्णन करा. (साधारण)

22) भात शेतीसाठी आवश्यक असलेल्या भौगोलिक घटकांचे वर्णन करा.(साधारण)

23) भारतातील पीक पद्धतीवर प्रभाव टाकणाऱ्या नैसर्गिक आणि सामाजिक घटकांचा उल्लेख करा.(साधारण)

24) कापूस हे भारतातील सर्वात महत्त्वाचे तंतू पीक आहे का? (कठीण)

25) चहाच्या लागवडीसाठी कोणते घटक आवश्यक आहेत? (साधारण)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा /आठ वाक्यात किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या.(3/4गुणांचे प्रश्न)

26) जमिनीचा वापर अनेक घटकावर अवलंबून असतो समर्थन करा कठीण

27) भारतातील जमिनीच्या वापराचे प्रकार कोणते आहेत? (सोपा)

28) भारतात आढळणारे शेतीचे प्रमुख प्रकार कोणते (साधारण)

29 शेतीचे महत्त्व स्पष्ट करा. (साधारण)

30 भारतातील पीक पद्धती कोणत्या घटकांवर अवलंबून असते? (साधारण)

प्रकरण 26

भारतातील खनिजे व शक्ती साधने

LO No	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
8	भारताचे स्थान भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये नैसर्गिक संसाधने हवामान	सर्व प्रश्न

	वाहतूक आणि राष्ट्रीय विकासाची संसाधने यांचे वर्णन करते	

कठिण पातळीनुसार प्रश्नांचे वितरण

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**9**	**10**	**6**	**25**

I. प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यापैकी एक योग्य उत्तर निवडा

1) भारतातील सर्वात मोठा तेलसाठा (सोपा)

A) दिग्बोई B) अंकलेश्वर C) बॉम्बे हाय D) नहार कटिया

2) 'द्रवरूप सोने' म्हणून ओळखला जाणारा ऊर्जा स्रोत (सोपा) आहे.

A) कोळसा B) अभ्रक C) पेट्रोलियम D) अणुऊर्जा

3) यांपैकी पारंपरिक ऊर्जा स्त्रोताचे एक उदाहरण (साधारण) आहे.

A) पेट्रोलियम B) सौर ऊर्जा B) भूऔष्णिक ऊर्जा D) पवन ऊर्जा

4) कन्नडमध्ये 'कागे बंगारा'(काळे सोने) म्हणून ओळखला जाणारा धातू (सोपे)

A) अभ्रक B) बॉक्साइट C) सोने D) मँगनीज

5) कर्नाटक राज्यातील तुमकूर जिल्ह्यात स्थापित महत्त्वाचा सौर ऊर्जा प्रकल्प येथे आहे.(साधारण)

A) कोरटगेरे B) मधुगिरी C) पावगड D) कुनिगल

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात लिहा.

6) पेट्रोलियमला द्रव सोने का म्हटले जाते? (साधारण)

7) अणुभट्ट्यांमध्ये मॉडरेटर म्हणून कोणत्या अणुखनिजाचा वापर केला जातो? (कठीण)

8) अलीकडच्या काळात अभ्रकाची निर्यात का कमी झाली आहे? (कठीण)

9) ॲल्युमिनियमला २० व्या शतकातील आश्चर्यकारक धातू का म्हटले जाते? (साधारण)

10) आंतरराष्ट्रीय मूल्य निर्धारणासाठी माध्यम म्हणून कोणत्या धातूचा वापर केला जातो? (साधारण)

11) भारतात कोणत्या खाणीत सर्वाधिक सोन्याचे उत्पादन होते? (कठीण)

12) भारतात पेट्रोलियमचा शोध सर्वप्रथम कोठे लागला? (साधारण)

13) जागतिक तापमानवाढ म्हणजे काय? (कठीण)

14) कोळशाला काळा हिरा का म्हटले जाते? (सरासरी)

15) भारतातील पहिले सौर ऊर्जा निर्मिती केंद्र कोठे उभारण्यात आले? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन वाक्यांत उत्तरेद्या.

16) कोळशाचे उपयोग सांगा. (सोपा)

17) अपारंपरिक ऊर्जा संसाधनांचा वापर अत्यावश्यक आहे. समर्थन करा. / आज पारंपरिक ऊर्जा स्रोतांचा वापर कमी करणे आवश्यक आहे. समर्थन करा? (एप्रिल-2016) (अवघड)

18) मँगनीज खनिजाचे प्रकार सांगा. (कठीण)

19) मँगनीजचे अनेक उपयोग आहेत. समर्थन करा. (साधारण)

20) भारतात कोणती महत्त्वाची खनिज संसाधने उपलब्ध आहेत? (सोपा प्रश्न)

21)महत्त्वाची अणुखनिजे कोणती आहेत? (सोपा)

22) अपारंपरिक ऊर्जा संसाधने म्हणजे काय? (सोपा)

IV.खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा वाक्यांत उत्तरे द्या.

23) अभ्रकाचे उपयोग कोणते आहेत? (साधारण)

24) ऊर्जा संसाधनांच्या टंचाईवर मात करण्यासाठी आपल्या स्वतःच्या सूचना द्या (एप्रिल-2018) (साधारण)

25) तुम्हाला दिलेल्या भारतीय नकाशात खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा.

प्रकरण 27

भारतातील वाहतूक आणि दळणवळण

LO NO.	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
8	भारताचे स्थान, भौगोलिक वैशिष्ट्ये, नैसर्गिक संसाधन , हवामान, वाहतूक आणि राष्ट्रीय विकासाची संसाधने वर्णन करते.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	9	16	5	30

I. प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यापैकी एक योग्य उत्तर निवडा

1. 'भारताचे प्रवेशद्वार' म्हणून ओळखले जाणारे बंदर (जुलै-2021) (सोपा)

A) कोलकाता B) न्यू मंगलोर C) मार्मगोवा D) मुंबई

2) 'भारताचे चहा बंदर' (जून 2024) (सोपा)

A) मुंबई B) न्यू मंगलोर C) मार्मागोवा D) कोलकाता

3) भारतातील सर्वात लांब राष्ट्रीय महामार्ग (साधारण)

A) राष्ट्रीय महामार्ग 44 B) राष्ट्रीय महामार्ग 37 C) राष्ट्रीय महामार्ग 47 D) राष्ट्रीय महामार्ग 54

4) आंध्र प्रदेशात असलेले नैसर्गिक बंदर (सोपा)

A) चेन्नई B) मुंबई C) मार्मागोवा D) विशाखापट्टणम

5) पाथ फाउंडर म्हणून ओळखले जाणारे तंत्रज्ञान (सोपा)

A) GPS. B) GIS C) RT. D) RST

6) भारताची प्रादेशिक आणि स्वतंत्र GPS प्रणाली ही आहे(.सोपा)

A) नकाशा माहिती B) स्वदेशी C) नाविक D) GIS(Arc nfo)

7) जगातील सर्वात उंच रस्ता असलेला देश (कठीण)

A) चीन B) रशिया C) फ्रान्स D) भारत

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात लिहा.

8) वाहतूक म्हणजे काय? (साधारण)

9) भारतातील कोणत्या ठिकाणी जगातील सर्वात उंच रस्ता बांधण्यात आला आहे? (सोपा प्रश्न)

10) NHAI. ची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली? (कठीण)

11). रिमोट सेन्सिंग तंत्रज्ञान (RST) म्हणजे काय? (कठीण)

12) भारत सरकारने नाव्हाशेवा येथे नवीन बंदर का बांधले? (साधारण)

13) जनसंपर्क माध्यमे म्हणजे काय? (साधारण)

14) गावांच्या आणि शेतीच्या विकासासाठी कोणते वाहतुकीचे साधन अत्यंत महत्त्वाचे आहे? (साधारण)

15) सुवर्ण चतुर्भुज प्रकल्प म्हणजे काय? (साधारण)

16) बंगळूरुमधील आंतरराष्ट्रीय विमानतळाचे नाव काय आहे? (सोपा प्रश्न)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन/चार वाक्यांत उत्तरे द्या.

17) वाहतुकीचे प्रकार सांगा? (सोपा)

18) बांधकाम आणि देखभालीच्या आधारावर भारतातील रस्त्यांचे मुख्य प्रकार कोणते आहेत? (साधारण)

19) रेल्वे वाहतुकीचे महत्त्व स्पष्ट करा. (सरासरी)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा / आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या.

20) रस्ते वाहतुकीचे फायदे स्पष्ट करा? / विकासात रस्ते वाहतुकीचे महत्त्व स्पष्ट करा.(एप्रिल-2018, जून-2022) (सोपा)

21) भारतातील रस्ते वाहतुकीच्या समस्या कोणत्या आहेत? (जून-2018) (साधारण)

22) भारताच्या पूर्व किनारपट्टीवरील बंदरांची यादी करा. (साधारण)

23) भारताच्या पश्चिम किनारपट्टीवरील बंदरांची यादी करा. (साधारण)

24) दळणवळणाचे महत्व स्पष्ट करा (एप्रिल-2016) (कठीण)

25) GIS प्रणालीचे उपयोग स्पष्ट करा. (साधारण)

26) GPS तंत्रज्ञानाचे उपयोग कोणते आहेत? / GPS हे एक बहुउद्देशीय तंत्रज्ञान आहे. समर्थन करा. (साधारण)

27) दूरसंवेदन तंत्रज्ञानाचे(RS)उपयोग स्पष्ट करा. (कठीण)

28) दळणवळणाचे महत्त्वाचे प्रकार सांगा. (सोपा)

V. 29) तुम्हाला दिलेल्या भारताच्या नकाशात प्रमुख सागरी बंदरे चिन्हांकित करा. (सरासरी)

30) तुम्हाला दिलेल्या भारताच्या नकाशात प्रमुख विमानतळे चिन्हांकित करा

प्रकरण 28

भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
8	भारताचे स्थान, भारताची प्राकृतिक वैशिष्ट्ये , नैसर्गिक संसाधन , हवामान वाहतूक आणि राष्ट्रीय विकासाची संसाधने वर्णन करते.	

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	9	11	8	28

I. प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यापैकी एक योग्य उत्तर निवडा 1)भारतातील पहिला पोलाद उद्योग येथे स्थापन झाला.(साधारण)

A) सेरामपूर B) सालेम C) भद्रावती D) कुल्टी

2) ज्या ठिकाणाला भारताचे मँचेस्टर/कॉटनोपोलिस म्हटले जाते (सप्टेंबर 2021) (सोपा)

A) दावणगेरे B)मुंबई C) कोईमतूर D) सालेम

3) भारताची सिलिकॉन व्हॅली (जून 2017,2023) (सोपा)

A)बंगलोर B)दिल्ली C) म्हैसूर D) हैदराबाद

4) इस्रोची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली? (साधारण)

A)1961 B)1976 C)1969 D) 1950

5) चंद्राच्या दक्षिण ध्रुवाजवळ पाऊल ठेवणारा पहिला देश (सोपा)

A) अमेरीका B) चीन C) जपान D) भारत

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात लिहा.

6) औद्योगिक क्षेत्र म्हणजे काय? (जून 2015) (साधारण)

7) लोह आणि पोलाद उद्योगाला मूलभूत उद्योग म्हणतात. का? (साधारण)

8) वस्त्रोद्योग म्हणजे काय? (साधारण)

9)महाराष्ट्रातील मुंबईला भारताचे मँचेस्टर का म्हटले जाते? (जून 2018) (सोपा)

10) भारतातील पहिला कागद उद्योग कोठे स्थापन झाला? (सोपा प्रश्न)

11)सध्या भारतात सर्वात वेगाने वाढणारा उद्योग कोणता आहे? (साधारण)

12) ज्ञान-आधारित उद्योग म्हणजे काय? (साधारण)

13) ज्ञान-आधारित उद्योगाला हे नाव का मिळाले? (कठीण)

14)भारत सरकारने सॉफ्टवेअर टेक्नॉलॉजी पार्क का स्थापन केले? (कठीण)

15) बंगळूरला भारताची सिलिकॉन व्हॅली का म्हटले जाते? (साधारण)

16) इस्रोचे मुख्य कार्यालय कोठे आहे? (सोपा प्रश्न)

17)इस्रोचे पहिले अध्यक्ष कोण होते? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांत उत्तरे द्या.

18)इस्रोच्या प्रमुख कामगिरींचा उल्लेख करा. (साधारण)

19) कागद उद्योगात कोणता कच्चा माल वापरला जातो? (कठीण)

IV. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा/आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या. (3/4 गुणांचे प्रश्न)

20) मानवी आर्थिक घडामोडींमध्ये उद्योग अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावतात. कशी? (मार्च 2020) (साधारण)

21) जैवतंत्रज्ञानाने कृषी क्षेत्रात एक मोठी क्रांती घडवून आणली समर्थन करा (कठीण)

V.खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे आठ ते दहा वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या. (3/4गुणांचे प्रश्न)

22) भारतातील उद्योग केवळ काही ठराविक भागांमध्येच वसलेले आहेत. का? / उद्योगांच्या स्थानावर अनेक घटक प्रभाव टाकतात. समर्थन करा. (सोपे)

23) भारतातील प्रमुख लोह आणि पोलाद उद्योगांची नावे सांगा. (जून 2015 एप्रिल 2016 जून 2016,2017,2022, एप्रिल) (साधारण)

24) भारतातील प्रमुख औद्योगिक क्षेत्रे कोणती आहेत? (एप्रिल 2017, 2024) (साधारण)

25) भारतात प्रगत तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे कोणते बदल घडून आले आहेत? (कठीण)

26) भारतातील जैवतंत्रज्ञानाची वाढ आणि महत्त्व यांचे विश्लेषण करा. (कठीण)

27) सर्वाधिक साखर उद्योग गंगा नदीच्या मैदानी प्रदेशात वसलेले आहेत. समर्थन करा. (कठीण)

VI. 28) **दिलेल्या नकाशात खालील ठिकाणी दाखवा (साधारण)**

A) भद्रावती - जून 2023, एप्रिल 2018 B) दुर्गापूर C) सुरत D) दावणगेरे E) बोकारो

F) बर्नपूर G) सालेम H) कानपूर I) टाटा लोह आणि पोलाद उद्योग J) रुरकेला

प्रकरण 29

भारतातील नैसर्गिक आपत्ती (प्रकोप)

LO No	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
9	भारतातील नैसर्गिक आपत्तींची कारणे आणि परिणाम समजावून घेणे.	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	5	23	4	32

I.प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1)अलीकडे, अरबी समुद्रातही चक्रीवादळे आली आहेत कारण (अवघड)

A)धरणे B) नद्यांच्या प्रवाहातील बदल C) खाण काम D) ग्लोबल वार्मिंग

2) खालीलपैकी पुरासाठीची खबरदारीची उपाययोजना (सप्टेंबर 2021) (साधारण)

A)चांगल्या दर्जाच्या बांधकाम साहित्याचा वापर B)उंच इमारतींवर बंदी

C) अतिरिक्त खाणकामावर निर्बंध D) वनीकरण

3) नदीच्या दोन्ही बाजूंना भिंती बांधल्या पाहिजे कारण (साधारण)

A) धूप रोखण्यासाठी B) पूर नियंत्रणासाठी C) भूकंप टाळण्यासाठी D) भूस्खलन रोखण्यासाठी

4) किनारी धूप रोखण्यासाठी लावण्यात येणाऱ्या जंगलांचे प्रकार (सप्टेंबर 2021)(साधारण)

A) मान्सून अरण्ये. B)सदाहरित अरण्ये C) हिमालयातील अल्पाइन D) मॅंग्रोव्ह अरण्ये

5) कोणत्या राज्यात किनारी धूप सर्वाधिक आढळते (एप्रिल 2016) (साधारण)

A) तमिळनाडू B) आंध्र प्रदेश C) केरळ D)ओरिसा

6) पाणलोट क्षेत्रात जंगले लावली पाहिजेत कारण (कठीण)

A) पूर नियंत्रणासाठी B) चक्रीय वादळावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी

C)भूस्खलन टाळण्यासाठी D)भूकंप टाळण्यासाठी

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात लिहा.

7)चक्रीवादळे येण्याचे मुख्य कारण काय आहे? (साधारण)

8) महापूर म्हणजे काय? (साधारण)

9) खाणकाम असलेल्या भागांमध्ये भूस्खलन सामान्यपणे होते. का? (एप्रिल 2016) (कठीण)

10) भूस्खलन म्हणजे काय? (साधारण)

11) किनारी धूप म्हणजे काय? (साधारण)

12)भूकंप म्हणजे काय? (सोपा)

13) नैसर्गिक आपत्ती म्हणजे काय ?(सोपा)

14) पश्चिम किनारपट्टीवर किनारी धूप अधिक प्रमाणात आढळते. का? (एप्रिल 2017) (साधारण)

15)आपण किनारपट्टीवर मॅंग्रोव्ह अरण्ये का वाढवावीत? (एप्रिल 2017,2018)(कठीण)

16) भारतातील कोणती राज्ये चक्रीवादळांमुळे सर्वाधिक प्रभावित होतात?(एप्रिल) (सोपा)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन ते चार वाक्यांत उत्तरे द्या. (2/4 गुणांचे प्रश्न)

17) महापूर नियंत्रणाचे उपाय सांगा. (साधारण)

18) भूस्खलनाचे परिणाम काय असतात? (साधारण)

19) किनारी धूपेचे परिणाम काय आहेत? (सरासरी)

20) किनारी धूप रोखण्यासाठी कोणते उपाय आहेत? (जून 2017) (साधारण)

21) भूकंपाची कारणे सांगा. (2024) (साधारण)

IV.खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा / आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या. (3/4प्रश्न)

22). चक्रीवादळांचे परिणाम काय आहेत? /'चक्रीवादळे सर्वात विनाशकारी असतात'. समर्थन करा. (एप्रिल 2022 2024) (साधारण)

23) चक्रीवादळांचा सामना करण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना करता येतील? (एप्रिल 2024) (साधारण)

24) महापूराची कारणे काय आहेत? (जून 2016 2019) (साधारण)

25)भूस्खलनाची कारणे काय आहेत? (जून 2015) (साधारण)

26) भूकंपांचे परिणाम सांगा. / भूकंप कसे विनाशकारी असतात? (एप्रिल 2024) (साधारण)

27) भूकंपासाठी घ्यावयाच्या खबरदारीच्या उपाययोजनांची यादी करा. / भूकंपाचे परिणाम कसे कमी करता येतील? (एप्रिल 2023) (साधारण)

28) महापूराचे परिणाम सांगा. (एप्रिल, जून 2022) (साधारण)

29) महापूर आणि भूस्खलन होण्यास कारणीभूत ठरणाऱ्या मानवी कृती स्पष्ट करा. (सप्टेंबर 2020) (कठीण)

30). नैसर्गिक आपत्ती कोणत्या आहेत? (एप्रिल 2015) (सोपा)

31) नैसर्गिक आपत्तींच्या वेळी कोणत्या उपाययोजना कराव्यात? (साधारण)

VI.32) तुम्हाला दिलेल्या भारतीय नकाशात खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा. (साधारण)

A) कोयना B) लातूर C) कन्याकुमारी D) शिलॉंग

प्रकरण 15

अर्थव्यवस्था आणि सरकार

LO NO	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या

11	भारताच्या अर्थव्यवस्थेच्या विकासातील आपली भूमिका स्पष्ट करते तसेच विविध स्तरावर विकासामध्ये सरकारची भूमिका मांडते	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**5**	**13**	**6**	**24**

I.प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यांपैकी एक योग्य उत्तर निवडा

1) भारतातील हरित क्रांतीचे जनक (जून-2016 R.P-2023, परीक्षा 1,2 3 -2024) (सोपा)

A) डॉ. नॉर्मन बोरलॉग B) वर्गीस कुरियन C) डॉ. एम. एस. स्वामिनाथन D) सर एम. विश्वेश्वरय्या

2) नीती आयोगाचे प्रमुख पंतप्रधान असले तरी, त्याचा दैनंदिन कारभार यांच्याकडून पाहिला जातो.(साधारण)

A)राष्ट्रपती B) सचिवालय C) उपपंतप्रधान D) उपाध्यक्ष

3) अकराव्या पंचवार्षिक योजनेत याला प्राधान्य देण्यात आले.(साधारण)

A)शेती B) सर्वसमावेशक वाढ C) शिक्षण D) उद्योग

4) भारतात पंचवार्षिक योजनांना मान्यता देणारी संस्था (साधारण)

A) राष्ट्रीय विकास परिषद B) नियोजन आयोग C) नीती आयोग D) समाज कल्याण खाते

5) भारतात पंचवार्षिक योजना तयार करणारी संस्था कोणती आहे? (साधारण)

A) राष्ट्रीय विकास परिषद B) वित्त आयोग C) नीती आयोग D) भारताचे नियोजन आयोग

6) नीती आयोगाची सुरुवात यावर्षी झाली.(साधारण)

A) 1947 B) 1950 C) 2005 D) 2015

7) नीती आयोगाचे अध्यक्ष (सोपा)

A) राष्ट्रपती B) सचिव C) पंतप्रधान अर्थमंत्री D) अर्थमंत्री

I.खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात लिहा.

8) आर्थिक स्थिरता म्हणजे काय? (कठीण)

9) सामाजिक न्याय म्हणजे काय? (साधारण)

10) आर्थिक नियोजन म्हणजे काय? (कठीण)

11) सर एम. विश्वेश्वरय्या यांना 'भारतीय आर्थिक नियोजनाचे जनक' का म्हटले जाते? (जून 18) (साधारण)

12) हरित क्रांती म्हणजे काय? (सोपा)

13) 'कापणीनंतरचे (सुगी नंतरचे) तंत्रज्ञान' म्हणजे काय? (17 जून, 2017) (साधारण)

14) 'दुसरी हरित क्रांती' किंवा 'सदाहरित क्रांती' म्हणजे काय? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी चार वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये लिहा.

15) पंचवार्षिक योजनांची उद्दिष्ट्ये लिहा. (जून-2018 2023, परीक्षा-3-2024,2018) (साधारण)

16) नीती आयोगाची उद्दिष्ट्ये कोणती आहेत? (कठीण)

17)'शाश्वत हरित क्रांती' का सुरू करण्यात आली? (कठीण)

18)कृषी उत्पादनात वाढ झाल्यामुळे निर्माण झालेल्या समस्या सोडवण्यासाठी कोणते उपाय योजण्यात आले?

हरित क्रांती / काढणी(सुगी) नंतरच्या तंत्रज्ञानाबद्दल स्पष्टीकरण द्या. (कठीण)

19) कल्याणकारी राज्यांमध्ये सरकारची भूमिका कशी वाढली आहे? (कठीण)

20) कृषी क्षेत्राला भेडसावणाऱ्या समस्यांवर काय उपाय आहेत? साधारण)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा/आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या. (3/4 गुण)

21) पंचवार्षिक योजनांच्या कामगिरीची यादी करा. (एप्रिल 2024) / भारताने खालील कारणांमुळे प्रगती साधली/पंचवार्षिक योजनेची अंमलबजावणी. समर्थन करा. (सोपा)

22) हरित क्रांतीस कारणीभूत ठरलेले घटक कोणते आहेत? (एप्रिल-2023,परीक्षा-1-2024,मॉडेल-2023,2020)(सोपा)

23) काढणी(सुगी)पूर्व तंत्रज्ञान हे काढणी(सुगी नंतरच्या तंत्रज्ञानापेक्षा कसे वेगळे आहे? (साधारण)

24) पंचवार्षिक योजना संपूर्ण विकास साधण्यात अपयशी ठरल्या स्पष्ट करा (साधारण)

प्रकरण 30

ग्रामीण विकास

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
11	भारताच्या अर्थव्यवस्थेच्या विकासातील आपली भूमिका स्पष्ट करते तसेच विविध स्तरावर विकासामध्ये सरकारची भूमिका मांडते	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीनुसार प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	7	9	4	20

I.प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1)राष्ट्रीय उत्पन्नामध्ये प्राथमिक क्षेत्राचे हे योगदान आहे.(सोपा)

A) वाढत आहे B) कमी होत आहे C) स्थिर D) काही नाही

2) भारताचा खरा विकास म्हणजे गावांचा विकास आहे असे यांनी म्हटले (एप्रिल 2017 ,2018, सप्टेंबर 2021 मार्च 2021 ,जुलै 2022)(सोपा)

A)महात्मा गांधीजी B) सर एम. विश्वेश्वरय्या C) जवाहरलाल नेहरू D) डॉ. बी. आर. आंबेडकर

3) या घटनादुरुस्तीद्वारे पंचायत राज व्यवस्था लागू करण्यात आली आहे. (सप्टेंबर 2021,एप्रिल 2019, मॉडेल 2019,2021, एप्रिल 2019 (सोपा)

A)42 वी घटनादुरुस्ती B) 46 वी घटनादुरुस्ती C) 73 वी दुरुस्ती D) 74 वी घटनादुरुस्ती

4) 73 व्या घटनादुरुस्तीनुसार अंमलात आणलेली प्रणाली (एप्रिल 2022) (सोपा)

A) द्विस्तरीय प्रणाली B) त्रिस्तरीय प्रणाली C) एकस्तरीय प्रणाली D) चतुर्स्तरीय प्रणाली

5) पंचायत राज संस्था या तत्त्वांनुसार कार्य करतात.(साधारण)

A) समाजवादी B)लोकशाही C) निरंकुश D)राजेशाही

6) ही योजना गावांमध्ये मूलभूत सुविधा विकसित करण्यासाठी आहे (मॉडेल 2024) (कठीण)

A)मनरेगा B) स्वर्ण जयंती ग्राम स्वराज्य योजना C)सुवर्ण ग्रामोदय योजना D) जवाहर रोजगार योजना

7) ग्रामीण भागातील गरीब स्त्रियांना आर्थिक दृष्ट्या सक्षम बनवण्यासाठी अआमलात आलेली योजना (साधारण)

A) स्त्रीशक्ती B) सुकन्या समृद्धी C) स्त्री समृद्धी D)स्त्री अभ्युदय

8) ग्राम स्वराज्याची संकल्पना यांनी दिली(जुलै 2021)(सोपा)

A) जवाहरलाल नेहरू B)बाळ गंगाधर टिळक C) सरदार वल्लभभाई पटेल D) महात्मा गांधी

9) बेघर लोकांना घरे मिळवून देण्यासाठी सुरू झालेली योजना (सोपा)

A) आश्रय योजना B)संध्या सुरक्षा C)सुकन्या समृद्धी D) जवाहर रोजगार

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

10) ग्रामीण विकासाचा अर्थ सांगा. (मॉडेल 3-2025) (साधारण)

11) ग्राम स्वराज्य म्हणजे काय? (जुलै 2022) (साधारण)

12) सत्तेचे विकेंद्रीकरण म्हणजे काय? (परीक्षा 2-2024 रापू-2022, मॉडेल 2022) (साधारण)

13) रोजगार देणाऱ्या एका शासकीय योजनेचे नाव सांगा. (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन/चार वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या. (2 गुण)

14) पंचायत राज संस्थांच्या तीन स्तरांची नावे सांगा. (सोपा)

15)सरकारने सुरू केलेल्या कोणत्याही चार गृहनिर्माण योजनांची नावे सांगा. (सोपा)

IV.खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा/आठ वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या. (3/4 गुण)

16). ग्रामीण भारताच्या आर्थिक परिस्थितीचे स्पष्टीकरण द्या. (साधारण)

17). ग्रामीण विकासाचे महत्त्व स्पष्ट करा (एप्रिल 2015एप्रिल 2016 एप्रिल 2018 परीक्षा-3 (2012 S,Pr -2016,2017,2018, मॉडेल 1,2021) (साधारण)

18). ग्रामीण विकासात पंचायत राज संस्थांची भूमिका स्पष्ट करा? / ग्रामीण विकासामध्ये पंचायत राज व्यवस्था कशी उपयुक्त आहे? (जून 2012, 2018 , 2023 परीक्षा-2,2024, 2023, 2024 मॉडेल 1,2-2020)(साधारण)

19) महिला सक्षमीकरणात महिला बचत गटांच्या भूमिकेचे स्पष्टीकरण द्या. (जून 2020, एप्रिल 2023, मॉडेल 2021) (कठीण)

20) विकेंद्रीकरणाच्या संदर्भात गांधीजींची 'ग्रामस्वराज्य' ही संकल्पना स्पष्ट करा. / सत्तेचे विकेंद्रीकरण गांधीजींच्या 'ग्रामस्वराज्य' संकल्पनेला कसे?

प्रकरण 31

सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि

अंदाजपत्रक

LO NO.	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
16	पैशाचे प्रकार वित्तीय संस्था आणि विकासातील वित्ताची भूमिका स्पष्ट करते तसेच स्वतःच्या सहभागी होण्यासही मदत करते उदाहरणार्थ बँक खाते उघडणे इत्यादी	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	6	16	11	33

I. **प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा**

1)भारतातील आर्थिक वर्ष या दिवशी संपते(जून 2017 परीक्षा-2,2024 अहवाल 2018) (साधारण)

A) एप्रिल 1 B) जानेवारी 1 C) मार्च 31 D) डिसेंबर 31

2) केंद्रीय अर्थसंकल्प लोकसभेत हे सादर करतात. (एप्रिल 2018, एप्रिल 2016) (सोपा)

A)मुख्यमंत्री B.)पंतप्रधान C) राज्याचे अर्थमंत्री D)केंद्रीय अर्थमंत्री

3) विकसनशील देश सहसा हे अंदाजपत्रक सादर करतात. (जून 2023) (कठीण)

A)समतोल उत्पन्न खर्च B) बचत उत्पन्न खर्च C)तुटीचे उत्पन्न खर्च D)शून्य उत्पन्न खर्च

4) प्रत्यक्ष कराचे एक उदाहरण आहे (मॉडेल-1,2025)(साधारण)

A)आयात निर्यात कर B)वस्तू आणि सेवा कर C) कंपनीवरील कर D) परदेशी प्रवास कर

5) भारतात या तारखेपूर्वी अर्थसंकल्पाला मंजुरी घेणे अनिवार्य आहे.

A) एप्रिल 01 B)जानेवारी 01 C) मार्च 31 D) डिसेंबर 31

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी एका वाक्यात/मुद्द्यात द्या.

6) वैयक्तिक अर्थव्यवस्था म्हणजे काय? (साधारण)

7) सार्वजनिक अर्थव्यवस्था म्हणजे काय? (साधारण)

8) अर्थसंकल्प म्हणजे काय? (जून 2015, जून 2018) (साधारण)

9) तुटीचा अर्थसंकल्प म्हणजे काय? (जून 2023) (कठीण)

10) भारतासारखा देश तुटीचा अर्थसंकल्प का सादर करतो? (कठीण)

11) सामाजिक सेवांची दोन उदाहरणे द्या. (साधारण)

12) योजनाबाह्य खर्चाचे एक उदाहरण द्या. (कठीण)

13) सरकार आपले उत्पन्न, खर्च आणि कर्ज व्यवस्थापित करण्यासाठी ज्या वित्तीय धोरणाचा अवलंब करते त्याला काय म्हणतात?

14) प्रत्यक्ष कर म्हणजे काय? (सोपा)

15) नियोजित खर्च म्हणजे काय? (सरासरी)

16) अंतर्गत कर्ज म्हणजे काय? (कठीण)

17) प्रगतीशील कर प्रणाली म्हणजे काय? (कठीण)

18) कर म्हणजे काय? (सोपा)

19) वित्तीय तूट सूत्राच्या स्वरूपात व्यक्त करा. (कठीण)

20) समतोल अर्थसंकल्प म्हणजे काय? (कठीण)

III.खालील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन/चार वाक्यांत/मुद्द्यांमध्ये उत्तरे द्या. (2 गुण)

21) अर्थसंकल्पाचे प्रकार कोणते आहेत? (सोपा प्रश्न)

22) आर्थिक/वित्तीय सेवा म्हणजे काय? (साधारण)

23)कर महसूल म्हणजे काय? एक उदाहरण द्या. (सरासरी)

24) करेतर महसूल म्हणजे काय? (सरासरी)

25) अप्रत्यक्ष करांची दोन उदाहरणे द्या. (सरासरी)

26) प्रमुख प्रत्यक्ष करांची नावे सांगा. (सरासरी)

27) कर आकारणी करताना सरकार प्रगतिशील कर धोरण का अवलंबते? (कठीण)

28) वित्तीय तुटीचे चार प्रकार सांगा. (सरासरी)

IV. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा/आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांत लिहा. (३/४ गुण)

29) सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि वैयक्तिक अर्थव्यवस्था यांमधील फरक काय आहेत? (जून2015परीक्षा-2,204,2017)(कठीण)

30) केंद्र सरकारच्या करेतर महसुलाचे स्रोत कोणते आहेत? (2015, 2023, 2016, 2019,2024)(साधारण)

31) प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष करांमधील फरक स्पष्ट करा. (कठीण)

32) सार्वजनिक वित्ताचे महत्त्व स्पष्ट करा. (जून 2017 - जून 2023, परीक्षा 1-2024, परीक्षा - 3,2024,2016)(साधारण)

33) केंद्र सरकारच्या नियोजित खर्चांची यादी करा. (कठीण)

प्रकरण 16

बँकेचे व्यवहार

LO No.	अध्ययन निष्पती	प्रश्न संख्या

16	पैशाचे प्रकार वित्तीय संस्था आणि भूमिकेचे स्पष्टीकरण देते विकासासाठी वित्तपुरवठा तसेच स्वतः सहभागी होणे (उदा.बँक खाते उघडणे इत्यादी)	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभाग

कठीण पातळी	**सोपे**	**साधारण**	**कठीण**	**एकूण**
प्रश्न संख्या	**6**	**14**	**3**	**23**

I.प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा

1)'बँक' हा शब्द या इटालियन शब्द पासून आला आहे.(साधारण)

A) बँकर B) बांक C) बँको D)बेंच

2) ही बँक भारताची मध्यवर्ती बँक म्हणून ओळखली जाते

A) भारतीय रिझर्व्ह बँक B) सिंडिकेट बँक C) भारतीय स्टेट बँक D) कमर्शियल बँक

3) ज्येष्ठ नागरिक आणि निवृत्तीवेतनधारकांकडून सहसा उघडले जाणारे बँक खाते(सोपा)

A) बचत खाते B) चालू खाते C) आवर्ती ठेव खाते D) मुदत ठेव खाते

4) मुलांचे लग्न मौल्यवान वस्तूची खरेदी जमीन, गाडी इत्यादी सारख्या भविष्यातील गरजांसाठी उघडता येणारे खाते.(जून 2024) (सोपा)

A) मुदत ठेव खाते B) आवर्ती ठेव खाते C) चालू खाते D) बचत खाते

5) राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्र जारी करणारा विभाग(जून 2024)(साधारण)

A)पोस्ट विभाग B)शेती विभाग C) आर्थिक विभाग D)) शिक्षण विभाग

6)हे बँक खाते ज्यामध्ये दिवसातून कितीही वेळा आवश्यकतेनुसार पैसे जमा करता येतात आणि काढता येतात.(जून-2022) (सोपा)

A)चालू खाते B) बचत खाते C)आवर्ती ठेव खाते D) मुदत ठेव खाते

7)हे बँक खाते जे ठेवींवर व्याज देत नाही आणि सेवा शुल्क आकारते.(2023)(साधारण)

A) चालू खाते B) मुदत ठेव खाते C) आवर्ती ठेव खाते D) बचत खाते

8) सर्वसाधारणपणे, विद्यार्थ्यांकडून उघडण्यात येणाऱ्या बँक खात्याचा प्रकार हा असतो(सोपा)

A) आवर्ती ठेव खाते B) मुदत ठेव खाते C) चालू खाते D)बचत खाते

9) 'बँक' हा शब्द फ्रेंच शब्दावरून आला आहे (साधारण)

A) बँकर B) बँक C) बँको D) बेंच

10) ठराविक मुदतीसाठीच्या ठेवी या मध्ये जमा करता येतात.(साधारण)

A) आवर्ती ठेव खाते B) मुदत ठेव खाते C)चालू खाते D) बचत खाते

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

11) भारतातील सर्व बँकांच्या कामकाजावर कोणत्या बँकेचे नियंत्रण आहे? (साधारण))(जून-2023)

12) लोकांना त्यांचे दागिने आणि मौल्यवान वस्तू सुरक्षित ठेवण्यासाठी बँकांकडून कोणती सेवा मिळते?(साधारण)

13) ATM चे विस्तारित रूप लिहा.(साधारण)

14) आर बी आय ला 'बँकांची बँक' का म्हटले जाते? (कठीण)

15) बँका ठेवीदार आणि कर्जदार यांना कसे जोडतात? (कठीण)

16) बँक म्हणजे काय? (साधारण)

17) राष्ट्रीयीकृत बँकेचे उदाहरण द्या. (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे सहा / आठ वाक्यांत / मुद्द्यांत लिहा.(3/4गुणांचे)

18) बँकांची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत? (सोपा प्रश्न)

19) बँकांचे प्रकार सांगा. (साधारण)

20) बँकेची कार्ये कोणती आहेत? / बँकेच्या सेवा कोणत्या आहेत? / बँक खाते उघडण्याचे फायदे काय आहेत? (साधारण)(जून-2022,सप्टेंबर-2022, एप्रिल-2023, जून-2024,ऑगस्ट-2024, एप्रिल-2025जून-2025)

21) टपाल कार्यालयांमार्फत कोणत्या आर्थिक सेवा पुरवल्या जातात? (जून-2020, एप्रिल-2024)(साधारण)

22) बँक खाते उघडण्याच्या पायऱ्या स्पष्ट करा. / आपण बँक खाते कसे उघडू शकतो?(कठीण)(2020,2022,2023)

23) बचत खाते आणि चालू खाते यांमध्ये काय फरक आहेत? बचत खाते हे चालू खात्यापेक्षा कसे वेगळे?(साधारण)

प्रकरण 32

उद्योजकता

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
17	स्वयंरोजगाराच्या संधी समजावून घेणे आणि देशाच्या विकासात उद्योजकतेची भूमिका स्पष्ट करणे	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	2	8	5	15

I. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात द्या.

1) उद्योजक हा शब्द फ्रेंच भाषेतील कोणत्या शब्दावरून आला आहे (सोपा)

2) उद्योजक कोण आहे? (साधारण)

3) उद्योजकता म्हणजे काय? (साधारण)

4) जिल्हा औद्योगिक केंद्रे कोणत्या वर्षी स्थापन झाली? (कठीण)

5) जिल्हा औद्योगिक केंद्रे स्थापन करण्याचा उद्देश काय आहे? (जून-2024) (साधारण)

6)'एन्टरप्रेन्डे' हा शब्द कोणत्या भाषेतून आला आहे? (साधारण)

7) उद्योजक प्रादेशिक विषमता दूर करण्यास कशी मदत करतात (कठीण)

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी सहा/आठ वाक्यांत किंवा मुद्द्यांमध्ये द्या.(3/4 गुणांचे प्रश्न)

8) उद्योजकतेची/उद्योजकाची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत? / यशस्वी उद्योजकाची वैशिष्ट्ये सांगा.(सप्टेंबर-2022) (सोपा)

9) उद्योजकाची कार्ये सांगा (जून-2020 जून-2023 जून-2024 ऑगस्ट-2024 एप्रिल-2025)(साधारण

10) "उद्योजकता ही एक सर्जनशील कृती आहे". या विधानाचे समर्थन करा. (कठीण)

11) आर्थिक विकासात उद्योजकाची भूमिका काय असते? उद्योजक आपली भूमिका कशी बजावतात?/ भारताच्या आर्थिक विकासात उद्योजकतेची भूमिका? उद्योजकतेचे महत्त्व स्पष्ट करा. (सप्टेंबर-2020) (कठीण)

12) उद्योजकतेमध्ये स्वयंरोजगाराच्या कोणत्या संधी आहेत? (साधारण)

13) स्वयंरोजगारासाठी उपयुक्त असलेल्या वित्तीय संस्थांची यादी करा. (साधारण)

14) उद्योजकांच्या प्रोत्साहन संस्थांची नावे सांगा. (कठीण)

15) जिल्हा औद्योगिक केंद्रांमार्फत कोणत्या सेवा पुरवल्या जातात? (साधारण)

प्रकरण 33

ग्राहक शिक्षण आणि संरक्षण

LO No.	अध्ययन निष्पत्ती	प्रश्न संख्या
12	ग्राहक संरक्षण कायदे आणि ग्राहकांचे हक्क समजावून घेणे विविध ग्राहक मंचांची यादी करणे	सर्व प्रश्न

कठीण पातळीवर प्रश्नांची विभागणी

कठीण पातळी	सोपे	साधारण	कठीण	एकूण
प्रश्न संख्या	5	11		

I. **प्रत्येक प्रश्न किंवा अपूर्ण विधानासाठी चार पर्याय दिलेले आहेत. त्यामधून एक योग्य उत्तर निवडा**

1) जागतिक ग्राहक दिन दरवर्षी या दिवशी साजरा केला जातो (एप्रिल-2024, जून-2024). (सोपा)

A) १५ सप्टेंबर B) १५ जानेवारी C) १५ डिसेंबर D) १५ मार्च

2) ज्या तक्रारींमध्ये नुकसान भरपाईची रक्कम एक कोटी रुपयांपेक्षा कमी आहे, त्या कोठे दाखल कराव्यात.(साधारण)

A) राज्य ग्राहक वाद निवारण आयोग B) राष्ट्रीय ग्राहक वाद निवारण आयोग

C)तालुका ग्राहक वाद निवारण आयोग D) जिल्हा ग्राहक वाद निवारण आयोग

3) बाजाराचा राजा हा आहे (साधारण)

A) ग्राहक B) निर्माता C) पुरवठादार. D) वितरक

4) AWARE नावाची चळवळ सर्वप्रथम येथे सुरू झाली.(साधारण)

A) चेन्नई B) कोलकाता C) मुंबई D) बेंगळूर

II. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी उत्तरे एका वाक्यात द्या.

5). टेलिशॉपिंग म्हणजे काय? (एप्रिल-2024) (सरासरी)

6) ग्राहक संरक्षणाची गरज काय आहे? (कठीण)

7) जिल्हा ग्राहक आयोगाच्या अध्यक्षांची नियुक्ती कोण करते? (साधारण)

8) ग्राहक संरक्षण कायदा कोणत्या वर्षी अंमलात आला? (सप्टेंबर-2022) (साधारण)

9) ग्राहक कोणाला म्हणतात? (सोपा)

10) ग्राहक चळवळीचे मुख्य उद्दिष्ट काय आहे? (कठीण)

11) प्रत्येक ग्राहकाचा हक्क काय आहे? (सोपा प्रश्न)

12) जो व्यक्ती पैशाच्या बदल्यात वस्तू किंवा सेवा देतो, त्याला तुम्ही काय म्हणता? (साधारण)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे चार वाक्यांत लिहा.

13) ग्राहकांच्या शोषणाची कारणे कोणती आहेत? (साधारण)

14) जागतिक ग्राहक हक्क दिन दरवर्षी 15 मार्च रोजी का साजरा केला जातो? (जून-2024 जून-2020)(साधारण)

15) जॉन एफ. केनेडी यांनी अमेरिकेतील ग्राहकांना दिलेले चार मूलभूत हक्क सांगा? (कठीण)

16) ग्राहकांना कोणत्या समस्यांना सामोरे जावे लागते? (साधारण)

17) ग्राहक वाद निवारण आयोगाचे तीन टप्पे सांगा. (कठीण)

18) जिल्हा ग्राहक वाद निवारण आयोगाच्या रचनेविषयी लिहा? (साधारण)

IV. खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा वाक्यांत उत्तरे द्या. (२/३ गुणांचे प्रश्न)

19) ग्राहक संरक्षण कायद्याची मुख्य उद्दिष्ट्ये कोणती आहेत? (ऑगस्ट-2024, जून-2022, जून-2023)(साधारण)

20) ग्राहक संरक्षण कायद्याने ग्राहकांना कोणते हक्क दिले आहेत? / ग्राहकांचे संरक्षण कसे केले जाऊ शकते/ ग्राहकांच्या हक्कांचे रक्षण करणारा कायदा कोणता? (साधारण)

21) ग्राहक आयोग/न्यायालयात गुन्हा दाखल करण्यासाठी कोणत्या पद्धतींचा अवलंब करावा लागतो ते सांगा? (साधारण)

****

****

LBA-उत्तरे

भारतात युरोपियनांचे आगमन

I 1 B कॉन्स्टँटिनोपल

2 A वास्को द गामा

3 B फ्रान्सिस्को डी अल्मेडा

4 B एक्स-ला-चॅपेल

5 D फारुक सियार

II 6. रॉबर्ट क्लाइव्ह

7 जमिनीवरील वर्चस्वाऐवजी समुद्रावर वर्चस्व प्रस्थापित करण्याच्या धोरणाला निळ्या पाण्याचे धोरण म्हणतात.

8 ओटोमन तुर्क

9 अल्फोन्सो डी अल्बुकर्क

10 पॅरिसचा तह

11 पाँडिचेरी

12 कप्पड

13 वायनाड

14 त्रावणकोर

15

- तुर्कांनी कॉन्स्टँटिनोपल जिंकले
- सर्व व्यापारी मार्ग तुर्कांच्या नियंत्रणाखाली आले.
- व्यापारावर खूप जास्त कर लादण्यास सुरुवात केली
- व्यापार फायद्याचा झाला नाही
- युरोपीय राज्यकर्त्यांनी साहसी खलाशांना प्रोत्साहन दिले.
- होकायंत्र, खगोलमापके आणि दारूगोळा यांनी त्यांना प्रवासासाठी मदत केली.

16 रॉबर्ट क्लाइव्ह यांनी बंगालमध्ये 'द्वि-शासन'/ दुहेरी राज्यव्यवस्था लागू केले.

- ब्रिटिशांना जमीन कर गोळा करण्याचा अधिकार होता.
- नवाबाला न्याय आणि इतर प्रशासकीय बाबींवर अधिकार होते.

17* पाँडिचेरीच्या तहाने युद्ध समाप्त झाले.

- फ्रेंचांनी डुप्लेक्सला परत बोलावले
- फ्रेंचांना राजकीय धक्का बसला
- या युद्धामुळे इंग्रजांना गौरव प्राप्त झाला.

18 * आयरेकूटने फ्रेंचांचा पराभव केला आणि बुसीला पपकडले

- फ्रेंचांनी भारतातील आपल्या वसाहती गमावल्या.
- पॅरिसच्या करारानुसार, पाँडिचेरी फ्रान्सला परत देण्यात आले.
- दक्षिण भारतात फ्रेंचांनी आपले महत्त्व गमावले.

19*मीर कासिम यांनी बंगालमध्ये व्यापार शुल्कमुक्त घोषित केला.

- परिणामी, ब्रिटिश व्यापाराला मोठा फटका बसला.
- त्यांनी पुन्हा मीर जाफरला आणले आणि मीर कासिमला पदच्युत केले.
- मीर कासिमने ब्रिटिशांविरुद्ध युद्ध आयोजित केले.

20 * अरब व्यापारी आशियाई माल कॉन्स्टँटिनोपलमध्ये आणत असत.

- इटालियन व्यापारी हा माल विकत घेऊन तो युरोपीय देशांमध्ये विकत असत.

21. * पोर्तुगीज

* इंग्रजी

* डच

प्रकरण -2

ब्रिटिश राजवटीचा विस्तार

I 1 B सालबाई

2 B वेलेस्ली

3. A हैदराबाद

4 A प्रताप सिंह

5 A डलहौसी

6 A डलहौसी

II.7 रणजित सिंग

8 सहाय्यक युती हा ईस्ट इंडिया कंपनी आणि भारतीय संस्थाने यांच्यातील एक लष्करी करार होता.

9 वेलेस्लीच्या लढाईच्या लालसेमुळे कंपनीवरील आर्थिक भार वाढला, ज्यामुळे त्याने राजीनामा दिला.

10 रणजित सिंग यांचे निधन.

11 दुसरा माधवराव

12 संबंधित राज्याने सैन्याचा खर्च आणि सैनिकांचे वेतन सोसावे.

13 त्यांनी शिवाजीचे वंशज प्रतापसिंहाला साताऱ्याचा शासक म्हणून स्थापित केले.

14

- नवीन राज्यांविरुद्ध युद्ध पुकारले.
- दत्तक वारस नामंजूर धोरण
- मराठ्यांनी शाह आलम-द्वितीय याला मुघल साम्राज्याच्या सिंहासनावर बसवले.

- शाह आलमने कोरा आणि अलाहाबाद मराठ्यांना दिले.
- यामुळे ब्रिटिश आणि मराठ्यांमध्ये वैर निर्माण झाले.
- पेशवा माधव राव यांचे निधन झाले.
- त्याचा भाऊ नारायण राव याची हत्या त्याचा काका राघोभा याने केली होती.
- पेशवा पदासाठी अंतर्गत कलह सुरू झाला.

16.

- मराठा घराण्यांनी आपले स्वातंत्र्य आणि सन्मान जपण्याचा प्रयत्न केला.
- पेशव्यांनी कंपनीच्या तावडीतून स्वतःची सुटका करण्याचा प्रयत्न केला.
- पेशव्यांनी पुण्यातील ब्रिटिश रेसिडेन्सीवर हल्ला केला.
- नागपूरचे आप्पासाहेब आणि मल्हारराव होळकर यांनी ब्रिटिशांविरुद्ध बंड केले.

१७

- ब्रिटिशांनी मराठ्यांचा छळ केला.
- त्यांनी पेशवा पद रद्द केले.
- बाजीराव द्वितीय यांना निवृत्तीवेतन मंजूर केले.
- शिवाजींचे वंशज प्रतापसिंह यांना साताऱ्याचे शासक म्हणून स्थापित केले.
- मराठ्यांचा प्रतिकार दडपला.

१८.

- डलहौसीने व्यपगत सिद्धांताचे धोरण स्वीकारले.
- जर कोणताही भारतीय राजा निपुत्रिक मरण पावला, तर त्याच्या दत्तक पुत्राला उत्तराधिकाराचा हक्क नसे.
- अशा राज्याचा ब्रिटिश साम्राज्यात समावेश करण्यात आला होता.
- सातारा, जयपूर, संबलपूर, उदयपूर, झाशी, नागपूर हे ब्रिटिशांच्या ताब्यात आले.

19.

- लाहोरमधील छत्तरसिंग अटारीवाला
- मुलतानमधील मूलराज

IV. 20. झाशी, संभलपूर, जयपूर, उदयपूर, नागपूर, सातारा इ

21

- वेल्सलीने सहाय्यक युती धोरणाद्वारे भारतीय राजांवर नियंत्रण ठेवले.
- भारतीय राजाला आपल्या राज्यात ब्रिटिश सैन्य ठेवावे लागले.
- राज्याला सैन्याचा खर्च आणि वेतन सोसावे लागत होते.
- त्यांना काही महसुली जमीन द्यावी लागली.

- राजाला आपल्या दरबारात एक ब्रिटिश रेसिडेंट ठेवावा लागत असे.
- राजा ब्रिटिशांच्या परवानगीशिवाय इतर कोणत्याही युरोपियन व्यक्तीची नियुक्ती करू शकत नव्हता.
- कोणताही तह करण्यासाठी गव्हर्नर जनरलची परवानगी अनिवार्य होती.
- त्या बदल्यात कंपनी राज्याला संरक्षण देईल.

प्रकरण -3

भारतावरील ब्रिटिश सत्तेचे परिणाम

1.1773 चा नियामक कायदा

2. कॉर्नवॉलिस

3. डलहौसी

4.1909 चा भारतीय परिषद कायदा

5. त्यामुळे संघराज्यीय प्रणाली निर्माण झाली.

6. कॉर्नवॉलिस

7. मॅकॉले

8. विल्यम बेंटिंक

9 आर.एम. बर्ड आणि जेम्स थॉम्पसन

10तालुका

11भारतीयांच्या आकांक्षा समजून घेण्यासाठी भारतीयांना प्रतिनिधित्व देण्यात आले.

12. दिवाणी न्यायालये

13 लॉर्ड कॅनिंग

14 ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीच्या परवान्याची मुदतवाढ

15. सुभेदार

16 चार्ल्स मेटकाफ

17 भारत सरकार अधिनियम, 2935

18 वॉरन हेस्टिंग्ज

19 एडकॉन्ड बर्क

20 नियामक कायदा 1773 साली अंमलात आला.

21 केंद्रीय विधानसभेच्या सदस्यांच्या संख्येत वाढ.

प्रांतिक विधानसभेतील जागांच्या संख्येत वाढ

निवडणुकीद्वारे विधानसभेवर निवडून येण्याची संधी.

22

- सैन्य हे ब्रिटिश राजवटीचा आधारस्तंभ होते.
- भारतीयांना सैन्यात भरती करण्यात आले.
- त्यांच्या मदतीने त्यांनी भारतावर नियंत्रण मिळवले.
- त्यांनी सैन्याच्या साहाय्याने आपल्या साम्राज्याचे रक्षण केले.

23 बंगाल प्रेसिडेंसीने इतर दोन प्रेसिडेंसींवर अधिकार प्राप्त केला.

बंगालचे गव्हर्नर तिन्ही प्रेसिडेंसीचे गव्हर्नर जनरल बनले.

गव्हर्नर जनरल यांना मुंबई आणि मद्रास प्रेसिडेंसीला निर्देशित व नियंत्रित करण्याचा अधिकार आहे.

कोणत्याही युद्धासाठी आणि तहासाठी बंगालच्या गव्हर्नर जनरलची परवानगी अनिवार्य होती.

मुंबई आणि मद्रासचे राज्यपाल केवळ आणीबाणीच्या काळातच स्वतंत्रपणे कारवाई करू शकत होते.

सर्वोच्च न्यायालयाची स्थापना कलकत्ता येथे झाली.

24 अलेक्झांडर रीड आणि थॉमस मन्सूर यांनी अंमलात आणले

मद्रास आणि म्हैसूर प्रांतांमध्ये लागू करण्यात आले.

सरकार आणि शेतकऱ्यांमध्ये थेट संपर्क होता.

शेतकरी जमीनदार बनले

उत्पादनाचा 50 टक्के भाग महसूल म्हणून बाजूला ठेवण्यात आला.

शेतकरी कर्जाच्या सापळ्यात अडकले

25 आधुनिकता, धर्मनिरपेक्षता, लोकशाही आणि वैज्ञानिक विचार यांचा विकास

*राष्ट्रवादी दृष्टिकोनाची वाढ

स्थानिक भाषा आणि साहित्य निर्मितीला प्रोत्साहन

वृत्तपत्रांचा जन्म झाला आणि त्यांची वाढ होऊ लागली.

वृत्तपत्रांनी सरकारी धोरणांवर टीका केली.

नवीन सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणा चळवळी उदयास आल्या.

भारतीय विद्वानांच्या विचारांमध्ये नवनिर्मिती झाली.

नवीन सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणा चळवळी उदयास आल्या.

भारतीय विद्वानांच्या विचारांमध्ये नवनिर्मिती झाली.

भारतीय सांस्कृतिक वारशाबद्दल जागरूकता निर्माण झाली.

भारतीय जगभरातील स्वातंत्र्य लढ्यांनी प्रभावित झाले होते.

26 शेतकऱ्यांचे शोषण करणारा एक नवीन जमीनदार समुदाय निर्माण झाला.

शेतकऱ्यांना विविध अडचणींचा सामना करावा लागला.

शेतकरी भूमिहीन झाले.

जमीन विक्रीची वस्तू बनली.

अनेक जमीनदारांनी महसूल भरण्यासाठी जमिनीची विक्रीही केली.

कृषी क्षेत्राचे व्यापारीकरण झाले.

सावकार अधिक शक्तिशाली होऊ लागले.

इंग्रजी उद्योगांसाठी लागणारा कच्चा माल भारतीय शेतकऱ्यांना पिकवावा लागत असे.

27 केंद्रात द्विसदनीय विधानमंडळ स्थापन करण्यात आले.

प्रांतांमध्ये दुहेरी शासन प्रणाली लागू करण्यात आली.

भारतात एका उच्चायुक्तांची नियुक्ती करण्यात आली.

स्थानिक संस्थांच्या विकासाचे आश्वासन

प्रांतांचे अर्थसंकल्प केंद्रीय अर्थसंकल्पापासून वेगळे करण्यात आले.

स्वतंत्र मतदान केंद्र प्रणाली सिम, अँग्लो-इंडियन आणि युरोपियन लोकांपर्यंत वाढवण्यात आली.

28 1935चा भारत सरकार अधिनियम हा भारताच्या संविधानाचा पाया होता.

अखिल भारतीय महासंघाच्या स्थापनेस परवानगी दिली.

केंद्रात दुहेरी सरकारची स्थापना करण्यात आली.

भारतीय रिझर्व्ह बँकेच्या स्थापनेस परवानगी दिली.

भारतात संघीय न्यायालयाची स्थापना करण्यास परवानगी दिली.

त्यामुळे भारताला पूर्णपणे जबाबदार सरकार स्थापन करणे शक्य झाले.

प्रांतांमध्ये दुहेरी राज्यव्यवस्था रद्द करण्यात आली.

29 वॉरन हेस्टिंग्जने दोन प्रकारचे न्यायालय स्थापन केले.

नागरी बचावाची सोय असलेले किती सुसंस्कृत न्यायालय!

निझामत अदालत नावाचे फौजदारी न्यायालय

हिंदू धर्मग्रंथांनुसार हिंदूंना न्याय

शरिया कायद्यानुसार मुस्लिमांना न्याय

युरोपीय जिल्हा न्यायालये दिवाणी न्यायालयांचे कामकाज पाहतात.

फौजदारी न्यायालये काझींच्या अधिकारक्षेत्रात होती.

उत्तरे प्रकरण -4

म्हैसूरचे वडेयर आणि ब्रिटिश सत्तेला कर्नाटकातून झालेला विरोध

1 बसप्पा शास्त्री

2 मद्रासचा तह

3 यादगीर

4 नंदगड

5 हैदर अली ब्रिटिशांकडून पराभूत झाला.

6 चामराजेंद्र वडेयार दहावे

7 कृष्ण राज वडेयार चौथा

8 राजा वोडेयार

9 कायो श्री गौरी

10 यदुरायाने मारनायकाला ठार मारले आणि राणीला मदत केली

II.11 याला राजकीय समस्यांचे शतक म्हटले जाते

12 राणी चेन्नम्मा रायन्नाला चिथावणी देत होती.

13 मंगळूरचा तह

14 जेव्हा ब्रिटिशांना त्यांची शस्त्रे जमा करण्यास सांगितले गेले. / ब्रिटिशांनी शस्त्रांच्या वापरावर बंदी घातली.

15 राजा वोडेयार

16 चामराजेंद्र वडेयार दहावे

17 हैदर अली आणि ब्रिटिश.

18 श्रीरंगपट्टण

19 शिवलिंगप्पा.

20 संगोळी

21 शेतकऱ्यांचे बंड.

22 विविध प्रशासकीय पदांसाठी गुणवंत तरुणांची निवड करण्याकरिता.

23

- त्याने लहानशा पलेयापट्टूचा विस्तार करून मोठे म्हैसूर वसवले.
- श्रीरंगपट्टण हे विजयनगरच्या प्रतिनिधीकडून जिंकण्यात आले.
- म्हैसूर आणि मेलुकोटे येथील मंदिरांचे पुनरुज्जीवन करण्यात आले.
- "राजामुदी" हा मुकुट भगवान चेलुवनारायण स्वामींना अर्पण करण्यात आला.
- त्यांनी म्हैसूरचा नवरात्र (दसरा) उत्सव सुरू केला.

24

- शेषाद्री अय्यर यांना विविध पदांवर काम करण्याचा अनुभव होता.
- अनेक नवीन रेल्वे मार्गांच्या निर्मितीची जबाबदारी.
- त्यांनी म्हैसूर नागरी सेवा परीक्षा सुरू केल्या.
- 'बालविवाह प्रतिबंधक कायदा' लागू करण्यात आला.
- शिमशा जलविद्युत प्रकल्प सुरू झाला.
- सिंचनाला महत्त्व देण्यात आले.
- 'महाराणी गर्ल्स हायस्कूल'ची स्थापना केली.
- त्यांनी अनेक विद्वानांना आश्रय दिला.

25

- टिपूने ब्रिटिशांसोबत श्रीरंगपट्टणच्या तहावर स्वाक्षरी केली.

- टिपूने आपले अर्धे राज्य ब्रिटिशांना देऊन टाकले.
- युद्ध नुकसान भरपाई म्हणून तीन कोटी रुपये देण्यात आले.
- त्याने आपल्या दोन मुलांना ओलीस ठेवले.
- पकडलेल्या सैनिकांची सुटका
- ब्रिटिश सैन्य श्रीरंगपट्टणातून मागे हटले.

26

- हैदर अली यांचे आजारपणामुळे निधन झाले.
- ब्रिटिशांनी मंगळूर आणि बिदानूरवर आक्रमण केले.
- त्यांनी कालिकत आणि मलबारच्या राज्यकर्त्यांना भडकवण्याचा प्रयत्न केला.
- टिपूने मंगळूर आणि किनारपट्टीच्या प्रदेशांचे संरक्षण करण्याचा निर्णय घेतला.
- त्यांनी इंग्रजांचा पराभव केला.
- मंगळूरच्या तहाने दुसऱ्या महायुद्धाचा शेवट झाला.
- अँग्लो-म्हैसूर युद्ध.

27

- टिपू रणांगणात लढताना मरण पावला.
- जणू काही संपूर्ण भारत त्यांच्या अधिपत्याखाली आला आहे, अशा आनंदात ब्रिटिश होते.
- टिपूचा प्रदेश ब्रिटिश, मराठे आणि हैदराबादचा निजाम यांच्यात विभागला गेला होता.
- म्हैसूर वाडेयारांच्या प्रतिनिधीला एक छोटा प्रदेश सुपूर्द करण्यात आला.
- ते म्हैसूर संस्थान बनले.

IV 28

- आपल्या वडील कृष्ण नायकांच्या मृत्यूनंतर व्यंकटप्पा सिंहासनावर आले.
- त्यांना कर्नाटकातील १८५७ च्या उठावाचे नेते म्हणून सादर केले जाते.
- सुरपुरा येथे नानासाहेबांचे प्रतिनिधी उपस्थित असल्याची बाब सरकारच्या निदर्शनास आली.
- यामुळे ब्रिटिशांना राजाच्या हेतूंबद्दल संशय आला.
- ब्रिटिशांनी राजाच्या विविध हालचालींवर अहवाल देण्यासाठी कॅम्पबेल नावाच्या अधिकाऱ्याची नेमणूक केली.
- अहवालानुसार, राजा गैरकारभारात सामील आहेत.
- ब्रिटिश सैन्याने सुरपुरा ताब्यात घेतले.
- व्यंकटप्पा नायकाला पकडून तुरुंगात पाठवण्यात आले.
- व्यंकटप्पा नायकाच्या अंताबाबत संभ्रम आहे.

29

- त्यांनी सर्व प्राथमिक शाळांमधील शुल्क रद्द केले.
- त्यांनी मुलींच्या शिक्षणासाठी मदत केली.
- त्यांनी म्हैसूर विद्यापीठाची सुरुवात केली.
- बंगळूर येथे भारतीय विज्ञान संस्थेची स्थापना झाली.
- सिंचनाच्या विकासाकडे लक्ष देण्यात आले.
- कावेरी नदीवर एक धरण बांधण्यात आले. नवीन रेल्वे मार्गांचे काम सुरू करण्यात आले.
- अनेक लहान आणि मोठे उद्योग सुरू करण्यात आले.
- भद्रावती येथे लोखंड आणि पोलाद कारखाना, सिमेंट कारखाना, कागद गिरण्या सुरू करण्यात आल्या.
- विधान परिषद स्थापन करण्यात आली.
- त्यांच्या प्रशासनामुळे म्हैसूर 'आदर्श राज्य' बनले.
- महात्मा गांधीजी त्यांना 'राजश्री' म्हणत.

30

- १७०७ मध्ये मुघल सम्राट औरंगजेबाचा मृत्यू हे मुख्य कारण होते.
- त्याच्या मृत्यूमुळे मुघल साम्राज्य कमजोर झाले.
- मुघलांनी दक्षिण भारतावरील राजकीय नियंत्रण गमावले.
- कर्नाटक प्रदेशात बरेच राजकीय संघर्ष झाले.
- ब्रिटिशांनी भारतावर आपली राजकीय पकड घट्ट केली.
- भारताने अनेक राजकीय स्थित्यंतरे अनुभवली.
- स्थानिक राज्यकर्त्यांनी अनेक प्रकारे ब्रिटिशांना विरोध केला.
- म्हैसूर राज्यातील विविध राजकीय आव्हाने.
- त्यामुळे प्लासी व बक्सरची लढाई, अँग्लो-म्हैसूर आणि मराठा युद्धे झाली.

31

- त्याने चेन्नम्मासोबत ब्रिटिशांविरुद्ध लढा दिला.
- संगोल्ली रायन्ना कित्तूरसाठी लढणे हे आपले प्रमुख कर्तव्य मानत असत.
- त्यांनी सैनिकांना संघटित केले
- त्यांनी गुप्त बैठका घेतल्या.
- त्याने ब्रिटिश कार्यालये आणि खजिना लुटला.
- त्याने ब्रिटिशांविरुद्ध गनिमी युद्धतंत्राचा अवलंब केला.
- ब्रिटिशांनी देसाईंना रायण्णा ताब्यात घेण्यास प्रोत्साहन दिले.
- रायन्नाला ब्रिटिशांनी अटक केला

- त्याला नंदगड येथे फाशी देण्यात आली.

32

- अमरसुल्याचा उठाव हा एक शेतकऱ्यांचा उठाव होता.
- अपरंपरा, कल्याणस्वामी आणि पुट्टा बसप्पा यांनी ब्रिटिशांविरुद्ध बंड संघटित केले.
- पुट्टबसप्पा यांनी तंबाखू आणि मिठावरील कर मागे घेण्यात येतील अशी घोषणा केली.
- यामुळे शेतकऱ्यांचा आणि जमीनदारांचा पाठिंबा मिळाला.
- त्यांनी बेलारे येथील सरकारी कार्यालयांचा ताबा घेतला.
- त्याने बंटवालचा तुरुंग आणि खजिना लुटला.
- त्याने सुल्य अमलधरला ठार मारले.
- ब्रिटिशांनी पुट्टबसप्पाला पकडून तुरुंगात टाकले.

33

- तो एक कार्यक्षम सैनिक आणि प्रशासक होता.
- त्याने शिवाजीचे आक्रमण रोखले.
- त्याने मधुगिरी, कोरटागेरे आणि मगडी काबीज केले
- त्याने मुघल सैन्याकडून बंगळूर विकत घेतले.
- त्यांना कर्नाटकी कविचक्रवर्ती, अप्रथिमा वीरा, तेंकणा राजा आणि नवकोटी नारायण अशा पदव्या होत्या.
- त्याने मंत्रिमंडळाची स्थापना केली.
- त्यांनी टपाल प्रणाली सुरू केली
- त्याने कावेरी नदीवर धरण बांधले.
- तिरुमलार्य आणि सांची होन्नम्मा यांचे आश्रयस्थान.

34

- चिक्कदेवराज वडेयार यांच्या निधनामुळे म्हैसूरमध्ये विविध राजकीय आव्हाने निर्माण झाली.
- त्यांच्या मृत्यूनंतर उत्तराधिकार आणि प्रशासनाच्या समस्या निर्माण झाल्या.
- या सर्व घडामोडींमुळे म्हैसूरच्या राजकारणावर सावट पसरले.
- हैदर अली शस्त्रांचा वापर आणि प्रयोगांमुळे लोकप्रिय झाला.
- त्याने सक्रिय लष्करी कारवाईद्वारे सैन्य उभारले.
- त्याने दल्वॉयंचा बंदोबस्त केला.
- त्याने कृष्ण राजा वडेयार द्वितीय याला कैद केले आणि सत्ता ताब्यात घेतली.

35

- त्याच्या शौर्यामुळे डोंडियाला 'वाघ' म्हटले जात असे.
- चेन्नागिरी येथे जन्म
- तो हैदर अलीच्या सैन्यात घोडदळाचा सैनिक होता.
- टिपूशी मतभेद झाल्यामुळे त्याला तुरुंगात टाकण्यात आले.
- चौथ्या अँग्लो-म्हैसूर युद्धानंतर ब्रिटिशांनी त्याला सोडले.
- त्याने टिपूच्या असंतुष्ट सैनिकांसोबत सैन्य संघटित केले.
- ब्रिटिशांविरुद्ध बंड केले
- शिवमोग्गा हरिहरा आणि बिदानुरूवर हल्ला केला
- अनेक नाराज पाल्येगरांनी दोंडिया वाघ यांना प्रोत्साहन दिले.
- फ्रेंचांनी त्याला पाठिंबा दिला.
- ब्रिटिश सैन्याने हरिहरा आणि चित्रदुर्ग येथे त्याचा पाठलाग केला.
- पुन्हा जिंकलेले शिकारिपुरा
- वेलेस्लीने डोंडिया संपवण्याचा निर्णय घेतला.
- त्यांनी येलापरवीजवळ त्याच्यावर हल्ला केला आणि कोनागल येथे त्याला ठार मारले.

36

- हलगली हे मुधोळ तालुक्यातले एक छोटेसे गाव आहे.
- ब्रिटिशांनी शस्त्रांच्या वापरावर बंदी घातली.
- बेडा जे नेहमी बंदुका सीमाशुल्क म्हणून बाळगत असत.
- त्यांनी ब्रिटिशांविरुद्ध बंड केले.
- जेव्हा त्यांना त्यांची शस्त्रे जमा करण्यास सांगितले गेले
- मंतुरू, बुडाणी, शेजारची खेडी हलागली बेड्यांमध्ये सामील झाली.
- बंड दडपण्यासाठी ब्रिटिश सैन्य हलगलीमध्ये दाखल झाले.
- त्यांनी बेदांना अमानुषपणे दडपले.
- सर्व बंडखोरांना फाशी देण्यात आली.

प्रकरण - 5

सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणा चळवळी

I. 1 B प्रार्थना समाज

२. A समवाद कौमुदी

3 D आर्य समाज

4 D कर्नल एच. एस. ओलकॉट आणि मॅडम ब्लाव्हॅट्स्की

5 C ॲनी बेझंट

6 C दयानंद सरस्वती

7 C सत्यशोधक समाज

II 8 भारतीय प्रबोधनाचा काळ

9 ई. व्ही. रामस्वामी नायकर

10 आत्माराम पांडुरंग

11 ज्योतिबा फुले

12 रामकृष्ण परमहंस

13 हेन्री व्हिव्हियन डेरोझिओ

14 आपले गुरू रामकृष्ण परमहंस यांच्या आदर्शांचा प्रसार करणे.

15 नारायण गुरू

16 ज्योतिबा फुले

17एम. जी. रानडे

18 सय्यद अहमद खान

19 शैक्षणिक संघटना

20साथी प्रतिबंधक कायदा आणला

21 दयानंद सरस्वती

III 22.

- या काळात भारतीयांचा पाश्चिमात्य संस्कृतीशी संपर्क आला.
- इंग्रजी शिक्षण उपलब्ध करून दिले
- लोकशाही आणि राष्ट्रवादाच्या संकल्पनांचा परिचय
- बुद्धिवाद विकसित झाला
- सामाजिक विश्लेषण आणि सुधारणांमध्ये स्वारस्य
- पाश्चात्य विद्वानांच्या प्रभावाखाली
- ब्रिटिशांनी सुधारणा चळवळीला पाठिंबा दिला
- राजाराम मोहन रॉय, दयानंद सरस्वती, ज्योतिबा फुले आदींनी हालचाली सुरू केल्या

23.

- ब्रह्म समाजाचे संस्थापक
- 'भारतीय पुनर्जागरणाचे जनक' म्हणून ओळखले जाणारे
- तो संस्कृत, अरबी, इंग्रजी, फ्रेंच, ग्रीक, लॅटिन भाषांमध्ये पारंगत होता.
- हिंदू, मुस्लिम, ख्रिश्चन, बौद्ध धर्मांचा अभ्यास केला.

- मूर्तीपूजेचा प्रश्न केला
- आधुनिक विज्ञान आणि इंग्रजी शिक्षण आवश्यक होते असे म्हटले.
- महिलांच्या शोषणाला विरोध केला
- सती प्रथा आणि बालविवाहांविरुद्ध लढा दिला
- सती प्रतिबंधक कायद्याला पाठिंबा दिला
- 'संवाद कौमुदी' हे वृत्तपत्र सुरू केले

24

- दारूबंदीची मागणी केली.
- त्याने स्त्री-पुरुषांमधील असमानतेला, मानवाधिकारांच्या नकाराला आणि शोषणाला विरोध केला.
- त्याने अस्पृश्यतेच्या प्रथांना विरोध केला.
- त्यामुळे सामाजिक न्यायासाठी एक चळवळ उभी राहिली.
- विद्यार्थिनींच्या शिक्षणासाठी शाळा उघडण्यात आल्या.
- गुलामगिरीचा निषेध केला
- त्याने मोफत आणि सक्तीच्या शिक्षणाचे समर्थन केले.
- त्याने शेतकरी-समर्थक संघर्षांचे नेतृत्व केले

25

- त्याने हिंदू चालीरीतींमध्ये सुधारणा करण्याचा प्रयत्न केला.
- मूर्तिपूजा आणि बहुदेववादाला विरोध केला
- एकेश्वरवादाला प्रोत्साहन दिले
- निंदनीय बळी
- पुरोहितपदाला विरोध केला
- भारतीयांमध्ये राष्ट्रीय जाणीव निर्माण करण्यास मदत केली

26

- आर्य समाजाची स्थापना केली
- वेद हे सत्य आणि ज्ञानाचे स्रोत आहेत असे म्हटले.
- 'वेदांकडे परत जा' अशी घोषणा केली.
- मूर्तिपूजा आणि जातीव्यवस्थेचा निषेध केला
- विधवा पुनर्विवाहास प्रोत्साहन दिले
- स्वदेशी वस्तूंच्या वापराची मागणी केली.
- 'सत्यर्थ प्रकाश' हे पुस्तक लिहिले.

- 'शुद्धी चळवळ' सुरू केली
- "भारत भारतीयांसाठीच असायला हवा," अशी घोषणा केली.

27

- "मानवसेवा हीच ईश्वरसेवा" हा त्याचा पाया होता.
- शिक्षणाच्या प्रसाराला उच्च प्राधान्य दिले
- डेक्कन शैक्षणिक संस्थेची स्थापना करून शिक्षणाच्या प्रगतीसाठी प्रयत्न केले.
- विधवा विवाह आणि महिला शिक्षणाला प्रोत्साहन दिले
- आंतरजातीय विवाहांना प्रोत्साहन दिले
- सर्व जातींच्या लोकांकडून एकत्र जेवण्यास प्रोत्साहन
- बालविवाह आणि जातीय व्यवस्थेला विरोध केला
- सर्व धर्म सत्याचे प्रतीक आहेत असे म्हटले.
- मूर्तीपूजेला विरोध केला
- अनाथाश्रम, राष्ट्रीय शाळा आणि विधवांची घरे स्थापन केली.

28

- त्यांनी रामकृष्ण परमहंसांच्या आदर्शांचा प्रसार केला.
- क्रांतिकारी संन्यासी होते
- यासाठी त्यांनी 'रामकृष्ण मिशन'ची स्थापना केली.
- पाश्चिमात्य देशांचे आंधळे अनुकरण थांबवण्याचे आवाहन
- त्याने जीवनावर प्रेम करण्याचे महत्त्व सांगितले.
- त्यांच्या विचारांनी गांधीजींसारख्या नेत्यांवर प्रभाव टाकला.
- त्यांनी समाजसेवेला महत्त्व दिले
- त्यांनी शिकागो जागतिक धर्म परिषदेत भाषण दिले.
- लोकांना शिक्षित करण्यासाठी व्युत्पन्न
- तरुणांसाठी प्रेरणा
- त्यांनी सर्व धर्मांच्या सहिष्णुतेचा पुरस्कार केला.
- त्यांनी जगाला भारतीय संस्कृतीची ओळख करून दिली.

29

- ॲनी बेझंट ही एक आयरिश महिला होती.
- तिने भारतात थिओसॉफिकल सोसायटीच्या उपक्रमांची सुरुवात केली.
- तिने आपल्या व्याख्यानांमधून भारतीयांमध्ये अभिमान जागृत केला.
- समानता आणि वैश्विक बंधुत्वाचा उपदेश केला

- स्वातंत्र्य चळवळीला पूर्ण पाठिंबा दिला
- 'न्यू इंडिया' नावाचे वृत्तपत्र सुरू केले.
- 1916 मध्ये होम रूल चळवळ सुरू केली
- 1917 च्या काँग्रेस अधिवेशनाचे अध्यक्ष
- भारतीय तत्त्वज्ञानात योगदान दिले
- भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीला पाठिंबा दिला

30

- श्री नारायण गुरूंनी धर्म परिपालन योग चळवळ सुरू केली
- मानवजातीसाठी एक जात, एक धर्म आणि एक देव ही याची मूळ कल्पना होती.
- असा समाज निर्माण करा, जिथे माणूस सन्मानाने जगू शकेल.
- याचा उद्देश मागासलेल्या आणि शोषित समाजांना सशक्त करणे हा होता.
- समानता प्राप्त करण्याचा शिक्षण हाच एकमेव मार्ग आहे.
- त्यांनी मागासलेल्या समाजांसाठी पर्यायी मंदिरे बांधली.
- वैकम सत्याग्रह आंदोलन' सुरू केले.
- वैकम येथील शिव मंदिरात खालच्या जातीच्या लोकांना प्रवेश देण्याची मागणी केली.
- गुरुवायूर मंदिरात अस्पृश्यांच्या प्रवेशासाठी सत्याग्रह
- सामाजिक प्रतिकाराची चळवळ सुरू झाली.

31

- गैर-ब्राह्मण चळवळ सुरू केली
- 'आत्म गौरव चळवळ' सुरू केली.
- आत्मसन्मान लीग-1926
- त्याने आर्य आणि ब्राह्मणांच्या वांशिक श्रेष्ठत्वाच्या कल्पना नाकारल्या.
- त्यांनी जातीय आणि लैंगिक भेदभावाला विरोध केला.
- त्याने तमिळला द्रविड भाषा म्हटले.
- त्याने संस्कृत भाषा आणि साहित्याला विरोध केला.
- पेरियार 1939 मध्ये जस्टिस पार्टीचे अध्यक्ष झाले.
- त्यांनी 'द्रविडियन कलागम' संघटनेची स्थापना केली.
- त्याने 'जस्टिस/ रिव्होल्ट' नावाचे वृत्तपत्र स्थापन केले.
- सर्व धर्मांप्रति सहिष्णुता असलेला समाज निर्माण करणे हे त्यांचे ध्येय होते.

32

- पूर्व आणि पश्चिम विचारांच्या सुसंवादाला प्रोत्साहन देणे

- मुस्लिमांच्या राजकीय, सामाजिक, शैक्षणिक आणि धार्मिक तात्विक विचारांमध्ये परिवर्तन घडवून आणण्याच्या उद्देशाने सर सय्यद अहमद खान यांनी अँग्लो-ओरिएंटल कॉलेज सुरू केले.
- आधुनिक शिक्षणासोबत धार्मिक शिक्षण देणे
- पाश्चात्य शिक्षणाच्या माध्यमातून आधुनिक समाजाची निर्मिती करणे
- स्त्री साक्षरतेला पाठिंबा दिला आणि बहुपत्नीत्व व विधवा विवाहांविरोधी विचारांचा निषेध केला.

33

- सर्व धर्मांच्या समानतेचा संदेश पसरवा.
- प्रार्थना, योग साधनेचे महत्त्व
- समाजसेवेला जास्त महत्त्व.
- रामकृष्ण परमहंसांच्या विचारांचा प्रसार करा.
- जगभरात शाखा
- प्राचीन, आधुनिक आणि पाश्चात्य तत्त्वज्ञानाचा संगम.
- मूर्तिपूजेवरील विश्वास.

34

- त्यांनी यंग बंगाल चळवळ सुरू केली
- त्यांनी आपल्या विद्यार्थ्यांच्या आणि सहकाऱ्यांच्या मनात मुक्त जिज्ञासेची भावना रुजवली.
- त्याने पाठ्यपुस्तके तयार करण्याच्या दिशेने काम केले
- नवीन शिक्षण प्रणाली रुजवणे.
- यामुळे अनेक परंपरावादी संतप्त झाले.
- त्यांनी 'अकॅडमिक असोसिएशन [१८२८]' सुरू केली.
- त्यांनी महिला हक्कांचा पुरस्कार केला
- जातीवर आधारित भेदभावाचा विरोध केला.

प्रकरण 17

भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध -1857

I1 C नानासाहेब

2C त्याला खंबीर नेता नव्हता

3D सैनिकांकडून होणारी लूटमार आणि दरोडे.

II 4 भारतीय स्वातंत्र्याचे पहिले युद्ध

5 मंगल पांडे

6 मॅग्ना कार्टा

7

- दत्तक वारस नामांकुर कायदा
- सातारा, जयपूर, झाशी, उदयपूर ही संस्थाने ब्रिटिशांनी ताब्यात घेतली.
- तंजावरची राजेशाही आणि कर्नाटकातील नवाब बरखास्त करण्यात आले.
- मुघल सम्राट आणि अवधचे नवाब यांना पदच्युत करण्यात आले.
- त्यांच्यावर अवलंबून असलेले लाखो सैनिक बेरोजगार झाले.

8

- इंग्लंडमध्ये औद्योगिक क्रांती
- भारतीय हस्तकला आणि कुटीर उद्योगांना मोठा फटका बसला.
- भारतीय कारागीर बेरोजगार झाले
- विणकरांच्या नोकऱ्या गेल्या
- कुटीर उद्योगांना मोठा धक्का बसला.
- ब्रिटिशांनी भारतीय मालावर मोठा कर लादला
- जमीनदारांनी शेतकऱ्यांचे शोषण केले
- भेट म्हणून दिलेल्या जमिनी परत घेण्यात आल्या.
- शेतकऱ्यांना आर्थिक अडचणींचा सामना करावा लागला

9

- ब्रिटिशांनी नवीन दिवाणी आणि फौजदारी कायदे आणले.
- हे फक्त भारतीयांनाच लागू होते.
- न्याय आयात करण्यात पक्षपात
- इंग्रजी न्यायालयांची भाषा बनली.
- बहुतांश वेळा ब्रिटिश न्यायाधीश ब्रिटिशांचीच बाजू घेत असत.
- नव्या नियमांमागील अपेक्षा सर्वसामान्य लोकांना समजल्या नाहीत.

10.

- ब्रिटिश सैन्यात भारतीय सैनिकांची अवस्था दयनीय होती.
- भारतीय सैनिकांना दर्जा, पगार आणि संधी दिल्या जात नाहीत.
- धार्मिक भावना दुखावल्यामुळे परदेशात सेवा करण्यासाठी समुद्र ओलांडावा लागला.
- गाय आणि डुकरांच्या चरबीने लावलेल्या काडतुसांची अफवा पसरली.

IV 11.

- बंड संपूर्ण भारतात पसरले नाही.
- हे राजा आणि राण्यांच्या स्वार्थासाठी केले गेले होते.
- हे पूर्वनियोजित बंड नव्हते.
- भारतीय सैनिकांमध्ये एकता नव्हती
- बंडासाठी योग्य मार्गदर्शन नव्हते.
- संघटनेचा अभाव होता
- योग्य लष्करी नेतृत्वाचा अभाव होता.
- लढवय्यांमध्ये कोणतेही निश्चित ध्येय नव्हते.
- अनेक स्थानिक राजांनी ब्रिटिशांप्रति निष्ठा दाखवली.
- शिपायांनी केलेल्या लुटालूट आणि दरोड्यांमुळे त्यांनी लोकांचा विश्वास गमावला.

12

- ईस्ट इंडिया कंपनीचा कारभार संपुष्टात आणण्यात आला.
- प्रशासकीय जबाबदारी भारतीय व्यवहार सचिवांकडे सोपवण्यात आली.
- इंग्लंडच्या राणीने भारताचा 'मॅग्ना कार्टा' नावाची घोषणा केली.
- ईस्ट इंडिया कंपनीने राजांसोबत केलेले करार स्वीकारण्यात आले.
- महत्त्वाकांक्षी विस्तार योजना सोडून देण्यात आल्या.
- भारतीयांना एक स्थिर सरकार मिळायलाच हवे होते.
- कायद्यासमोर समानता असेल.
- सरकार देशाच्या धार्मिक बाबींमध्ये हस्तक्षेप करणार नाही.

13 आर्थिक कारणे:

- इंग्लंडमध्ये औद्योगिक क्रांती
- भारतीय हस्तकला आणि कुटीर उद्योगांना मोठा फटका बसला.
- भारतीय कारागीर बेरोजगार झाले.
- विणकरांच्या नोकऱ्या गेल्या
- कुटीर उद्योगांना मोठा धक्का बसला.
- ब्रिटिशांनी भारतीय मालावर मोठा कर लादला.
- जमीनदारांनी शेतकऱ्यांचे शोषण केले
- भेट म्हणून दिलेल्या जमिनी परत घेण्यात आल्या.
- शेतकऱ्यांना आर्थिक अडचणींचा सामना करावा लागला

लष्करी कारणे:

- ब्रिटिश सैन्यात भारतीय सैनिकांची अवस्था दयनीय होती.

- भारतीय सैनिकांना दर्जा, पगार आणि संधी दिल्या जात नाहीत.
- धार्मिक भावना दुखावल्यामुळे परदेशात सेवा करण्यासाठी समुद्र ओलांडावा लागला.
- काडतुसांना गाय आणि डुकरांच्या चरबीने वंगण लावले होते अशी अफवा पसरली.

14 राजकीय कारणे:

- सातारा, जयपूर, झाशी, उदयपूर ही संस्थाने ब्रिटिशांनी ताब्यात घेतली.
- तंजावरची राजेशाही आणि कर्नाटकातील नवाब यांची सत्ता संपुष्टात आणण्यात आली.
- मुघल सम्राट आणि अवधचे नवाब यांना पदच्युत करण्यात आले.
- त्यांच्यावर अवलंबून असलेले लाखो सैनिक बेरोजगार झाले.

प्रशासकीय कारणे:

- ब्रिटिशांनी नवीन दिवाणी आणि फौजदारी कायदे आणले.
- हे फक्त भारतीयांनाच लागू होते.
- इंग्रजी न्यायालयांची भाषा बनली.
- बहुतांश वेळा ब्रिटिश न्यायाधीश ब्रिटिशांचीच बाजू घेत असत.
- नव्या नियमांमागील अपेक्षा सर्वसामान्य लोकांना समजल्या नाहीत.

प्रकरण -18

स्वातंत्र्याची चळवळ

1 B ए.ओ. ह्यूम

2 C बाल गंगाधर टिळक

3 B 1923

4 D सुभाषचंद्र बोस

5. A दादा भाई नौरोजी

6. A जवाहरलाल नेहरू

7 C गोपालकृष्ण गोखले

8D ब्रिटिशांविरुद्धचा संघर्ष दडपून टाकणे

9 C जयप्रकाश नारायण

10 A नीळ उत्पादकांना सहाय्य करणे

11 B खिलाफत चळवळ

II.

12 लिटन

13 1885

14 बाळ गंगाधर टिळक

15. अनुशीलन समिती आणि अभिनव भारत.

16. मुहम्मद अली आणि शौकत अली

17 1942

18 सुभाषचंद्र बोस

19 डॉ. बी. आर. आंबेडकर

20 जवाहरलाल नेहरू

21 माउंटबॅटन

22 रॅडक्लिफ आयोग

23 मुहम्मद अली जिना

24 बाळ गंगाधर टिळक

25 डॉ. बी. आर. आंबेडकर

26 कॅप्टन लक्ष्मी सेहगल

III 27

- काँग्रेसच्या पहिल्या २० वर्षांना 'मध्यममार्गी युग' म्हटले जाते.
- एम.जी. रानडे, सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी, दादाभाई नौरोजी आणि गोपाळकृष्ण गोखले प्रमुख.
- मध्यममार्गी लोकांचा ब्रिटिश प्रशासनावर आणि त्यांच्या निःपक्षपातीपणावर विश्वास होता.
- ते आपल्या मागण्या आणि अपील सरकारसमोर मांडतात. मध्यममार्गी लोकांनी लोकांना राजकीय परिस्थितीबद्दल शिकवले.
- त्यांनी बैठका घेतल्या, समस्यांवर चर्चा केली आणि त्या शासनासमोर मांडल्या.
- उद्योगांच्या विकासाशी संबंधित विनंत्या,
- लष्करी खर्चात कपात.
- शैक्षणिक दर्जात सुधारणा.
- त्यांना देशातील गरिबीबद्दल अभ्यास करण्यास भाग पाडले गेले.

28

- नौरोजींनी त्यांच्या सिद्धांताद्वारे भारताची संपत्ती इंग्लंडकडे कशी वाहत होती हे सविस्तरपणे समजावून सांगितले.
- भारताची आयात वाढल्याने आणि निर्यात कमी झाल्याने, देयकांची प्रतिकूल थकबाकी निर्माण होत आहे.
- ब्रिटिश अधिकाऱ्यांना दिलेले अवाजवी पगार
- सेवानिवृत्त ब्रिटिश अधिकाऱ्यांना देण्यात येणारी पेन्शन

- अत्याधिक प्रशासकीय खर्च
- त्यांनी आकडेवारीच्या आधारे स्पष्ट केले की भारताची संपत्ती इंग्लंडकडे वाहत होती.

29

- मध्यममार्गींना राजकीय भिकारी म्हटले
- लाला लजपतराय, बाळ गंगाधर टिळक, बिपिन चंद्रपाल.
- गणेश, शिवाजी, दुर्गा इत्यादी सणांच्या माध्यमातून आयोजन.
- 'स्वराज्य हा माझा जन्मसिद्ध हक्क आहे; मी ते मिळवणारच' अशी टिळकांनी घोषणा केली.
- स्वदेशी चळवळ सुरू केली.
- टिळकांनी मराठीत 'केसरी' आणि इंग्रजीत 'मराठा' ही वृत्तपत्रे सुरू केली.
- बंगालच्या फाळणीला विरोध केला.
- शिवाजी, गणेश, दुर्गा यांची पूजा सुरू केली.
- त्यांच्या क्रांतिकारक लेखनामुळे टिळकांना ब्रिटिश सरकारने अटक केली.
- त्यांचे ध्येय संपूर्ण स्वराज्य होते.
- त्यांनी तुरुंगात 'गीता रहस्य' हा ग्रंथ लिहिला

30

- क्रांतिकारकांनी संपूर्णपणे स्वतंत्र भारताचे स्वप्न पाहिले होते.
- सावरकर, भगतसिंग आणि आझाद हे प्रमुख होते.
- त्यांचा असा विश्वास होता की, ब्रिटिशांना भारतातून केवळ हिंसक मार्गानेच हाकलून देता येईल.
- त्यांनी गुप्त शाखा सुरू केल्या आणि पैसे गोळा करण्याच्या कामात गुंतले.
- शस्त्रे आणि लोकांना प्रशिक्षण.
- अनुशीलन समिती' आणि 'अभिनव भारत' हे अशा प्रकारचे होते.
- त्यांनी आपली उद्दिष्ट्ये साध्य करण्यासाठी बॉम्ब आणि बंदुकांचा वापर केला.
- सरकारने त्यांना दडपण्याचा सर्वतोपरी प्रयत्न केला.
- हत्येच्या प्रयत्नांच्या आरोपाखाली क्रांतिकारकांना अटक करण्यात आली.
- त्यांना जन्मठेपेची शिक्षा देण्यात आली. अनेकांना फाशी देण्यात आली.

31

- गांधीजींनी असहकार आंदोलनाचे आवाहन केले
- शाळा आणि महाविद्यालयांपासून दूर राहून विद्यार्थ्यांना पाठिंबा दिला जातो
- वकील न्यायालयांपासून दूर राहिले.

98

- भारतीय मान्यवरांनी ब्रिटिशांनी दिलेले सर्व पुरस्कार परत केले.
- या चळवळीला पाठिंबा देण्यासाठी मोतीलाल नेहरू आणि सी. आर. दास यांनी आपल्या वकिलीच्या कारकिर्दीचा त्याग केला.
- ब्रिटिश राजकुमाराच्या भेटीला तीव्र विरोध होता.
- ती तीव्रता पाहून ब्रिटिशांच्या मनात भीती निर्माण झाली.
- चौरी-चौरा या घटनेने गांधीजींना दुःख झाले
- गांधीजींनी आपले असहकार आंदोलन मागे घेतले.

33

- संपूर्ण स्वातंत्र्याची मागणी (पूर्ण स्वराज्य)
- गांधीजींनी या चळवळीचे नेतृत्व केले.
- त्याने व्हाईसरॉय इर्विन यांच्याकडे ११ मागण्यांचे निवेदन सादर केले.
- इर्विनने गांधीजींच्या मागण्या विचारात घेतल्या नाहीत.
- गांधीजींनी आपल्या अनुयायांसह साबरमती आश्रमापासून दांडीपर्यंत पायी प्रवास केला.
- समुद्रकिनाऱ्यावर मीठ तयार करणे
- अशाप्रकारे त्यांनी सविनय अवज्ञा चळवळ सुरू केली.
- इतिहासातील ही घटना 'दांडी मार्च' म्हणून प्रसिद्ध आहे.
- हजारो लोकांना अटक करण्यात आली
- गांधी-इर्विन करारामुळे ही चळवळ संपुष्टात आली.

34

- काँग्रेसने क्रिप आयोगाच्या सूचना स्वीकारल्या नाहीत.
- 1942 मध्ये काँग्रेसने भारत छोडो आंदोलनाचे आवाहन केले.
- या आंदोलनाची घोषणा होती, 'ब्रिटिशांनो, भारत सोडा'.
- गांधीजींनी 'करा किंवा मरा' अशी हाक दिली.
- गांधीजी आणि अनेक नेत्यांना ब्रिटिश सरकारने अटक केली होती.
- नव्या नेत्यांचा उदय.
- काँग्रेस-व्यतिरिक्त संघटना उघडकीस आल्या.
- जयप्रकाश नारायण यांनी आंदोलनाचे नेतृत्व स्वीकारले.
- ते क्रांतिकारी कार्यात गुंतले.
- समाजवाद्यांनी 'स्वातंत्र्य लढा आघाडी'च्या माध्यमातून आपल्या योजना राबवल्या.
- मुस्लिम लीगने आंदोलनात भाग घेतला नाही.

35

- त्यांनी चंपारण जिल्ह्यात नीळ लागवडीला विरोध केला.
- त्यांनी जमीन महसुलाच्या विरोधात हरताळ पाळला.
- तेलंगणातील शेतकऱ्यांनी जमीनदार आणि निजामाच्या रझाकारांविरुद्ध आंदोलन केले.
- बंगालमधील शेतकऱ्यांनी जमीनदारांच्या शोषणाविरुद्ध बंड केले.
- महाराष्ट्रात कमी मजुरीच्या विरोधात शेतकऱ्यांनी आंदोलन केले.
- कामगार उठाव: ताग गिरणी कामगार, कापड गिरणी कामगार आणि रेल्वे कामगार त्यांच्या हक्कांसाठी संघटित होऊ लागले.
- रेल्वे कामगारांनी जास्त पगारासाठी ब्रिटिशांविरुद्ध घोषणाबाजी केली.
- मद्रासमध्ये एक कामगार संघटना स्थापन करण्यात आली.
- 35
- कर आणि वन कायद्यामुळे आदिवासींचे बंड भडकले.
- संथाला आणि मुंडा चळवळी प्रमुख आहेत
- कर्नाटकातील हलगलीच्या बेरंडांचे बंड उल्लेखनीय आहे
- संथाला आदिवासी उठावाला भारतातील पहिली आदिवासी चळवळ म्हणता येईल.
- हे आदिवासी बंगाल आणि ओरिसाच्या डोंगराळ प्रदेशात राहत होते.
- कंपनीने संथालांच्या सभ्यतेचा आणि शांतताप्रिय वृत्तीचा गैरवापर केला.
- कायमस्वरूपी जमीनदारी पद्धतीमुळे जमिनी जमीनदारांकडे गेल्या.
- संथालांनी गुप्त बैठका घेऊन जमीनदार आणि प्रतिष्ठित नागरिकांना लुटण्याचा निर्णय घेतला.
- बारमहल परिसरात आणि भगतपूर आणि राजामहलमध्ये त्याची तीव्रता आहे
- दंगलखोरांनी जमीनदार आणि सावकारांना ठार मारले
- अनेक दंगलखोरांना अटक करण्यात आली
- संतालासचा उठाव संपुष्टात आणला गेला

36

- सुभाषचंद्र बोस एक क्रांतिकारक लढवय्ये होते.
- ते नेताजी या नावाने लोकप्रिय होते.
- त्याने ब्रिटिश सेवेतील प्रतिष्ठित पद नाकारले.
- हरिपूर आणि त्रिपुरा काँग्रेसचे अध्यक्ष
- काँग्रेस समाजवादी पक्षाची स्थापना केली
- त्यानी फॉरवर्ड ब्लॉक पक्षाची स्थापना केली
- त्याला इंग्रजांनी अटक केली

- तो नजरकैदेतून निसटला आणि जर्मनीला निघून गेला.
- त्याने जर्मन हुकूमशहाचा पाठिंबा मिळवला.
- त्याने आयएनएचे नेतृत्व स्वीकारले
- "दिल्ली चलो!" अशी हाक दिली.
- तो म्हणाला, "मला रक्त द्या, मी तुम्हाला स्वातंत्र्य देईन!"
- सुभाष यांचा विमान अपघातात मृत्यू झाला.

37

- डॉ. बी. आर. आंबेडकरांनी सामाजिक स्वातंत्र्याचा प्रसार केला.
- त्यांनी जातीय व्यवस्था नष्ट करण्यासाठी लढा दिला.
- 'महाड' आणि 'काळाराम' मंदिराच्या हालचाली सुरू केल्या
- त्यांनी तीन गोलमेज परिषदांना हजेरी लावली.
- अस्पृश्यांसाठी स्वतंत्र मतदारसंघाची मागणी केली.
- त्यांनी बहिष्कृत हितकारिणी सभेची स्थापना केली
- 'इंडिपेंडंट लेबर पार्टी' आणि 'रिपब्लिकन पार्टी ऑफ इंडिया'
- पेपर्स 'प्रबुद्ध भारत', 'जनता', मुकनायक' आणि 'बहिष्कृत भारत'
- ते संविधान मसुदा समितीचे अध्यक्ष होते.
- स्वातंत्र्यानंतर डॉ बी. आर. आंबेडकर पहिले कायदामंत्री झाले.
- त्यांना "भारतरत्न" पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

38

- ते स्वतंत्र भारताचे पहिले पंतप्रधान होते.
- ते औद्योगिकीकरण आणि आधुनिक भारताचे शिल्पकार होते.
- सरदार पटेलांच्या मदतीने संस्थाने भारतीय संघराज्यात विलीन केली.
- भाषेच्या आधारावर राज्ये तयार केली.
- भारतात मिश्र आर्थिक प्रणाली सुरू करण्यात आली
- त्यांचा विश्वास होता की तीव्र औद्योगिकीकरणाद्वारे विकास शक्य आहे.
- त्यांनी भारतात पंचवार्षिक योजना स्वीकारल्या.
- त्यांनी अलिप्ततावादी धोरणाचे समर्थन केले.
- पंचशील तत्त्वांवर आधारित भारतासाठी स्वतंत्र परराष्ट्र धोरण तयार केले.
- त्यांचा मृत्यू १९६४ मध्ये झाला.

39

- तुर्कस्तानचा सुलतान हा मुस्लिमांचा धार्मिक प्रमुख होता.

- त्याला खलीफ म्हणत
- पहिल्या महायुद्धादरम्यान खलिफावर झालेल्या अत्याचाराचा जगभरातील मुस्लिमांनी विरोध केला.
- अली बंधूंनी तुर्कांना पाठिंबा देण्यासाठी भारतात खिलाफत चळवळ सुरू केली.
- गांधीजींचा विश्वास होता की जर हिंदू आणि मुसलमान ब्रिटिशांविरुद्ध एकत्र लढले तर...इंग्रज देश सोडून जातील
- काँग्रेसमध्ये मुस्लिमांचा सहभाग अत्यावश्यक आहे, असे त्यांना वाटले.
- गांधीजींनी खिलाफत चळवळीला आपला पाठिंबा जाहीर केला.
- हे ब्रिटिशांविरुद्धचे एक संयुक्त हिंदू-मुस्लिम देशव्यापी आंदोलन ठरले.
- अनेक राष्ट्रीय नेत्यांनी आणि काँग्रेसने खिलाफत चळवळीत सक्रिय सहभाग घेतला.

प्रकरण 19

स्वातंत्र्योत्तर भारत

1 B माउंटबॅटन रिपोर्ट

2 D धर्मनिरपेक्ष समाजवादी

3 C सरदार वल्लभभाई पटेल

4 D 1973

5 डॉ. बाबू राजेंद्र प्रसाद

6 26 जानेवारी 1950

7 1987

८. न्यायमूर्ती फजल अली

9. आंध्र प्रदेश

10 2006 मध्ये

11 1962 मध्ये

12

- संविधानाची निर्मिती
- निर्वासित समस्या
- संविधान तयार करणे
- संस्थानांचे एकीकरण.
- जातीय दंगली
- सरकार स्थापन

- भारतीय राज्यांची पुनर्रचना
- अन्न उत्पादन
- कृषी आणि औद्योगिक विकास
- जातीयवाद
- प्रादेशिकता
- निरक्षर
- गरिबी
- तस्करी
- नफेखोरी
- भ्रष्टाचार इ

13.

- स्वातंत्र्यानंतर पाँडिचेरी, कराईकल, माहे, चंद्रनगर हे प्रदेश फ्रेंच वसाहतवादी राजवटीखाली राहिले.
- फ्रेंचांनी या मिरवणुकांवरील आपले नियंत्रण आणखी वाढवले.
- काँग्रेस आणि इतर कम्युनिस्ट संघटनांचा संघर्ष
- 1954 मध्ये या भागांचा भारतात समावेश
- पाँडिचेरी 1962 साली केंद्रशासित प्रदेश बनले.

14.

- ते हैदराबादच्या निजामाच्या अधिपत्याखाली होते
- स्वतंत्र राहण्याचा निर्धार
- साम्यवादी नेतृत्वाखाली तेलंगणा शेतकऱ्यांचा सशस्त्र संघर्ष
- निझाम आणि रझाकार यांच्याविरुद्ध व्यापक प्रतिकार
- भारत सरकारने सैन्य पाठवून निजामाचा पराभव केला आणि 1948 मध्ये त्याला भारतात विलीन केले.

15

- भारताच्या स्वातंत्र्याच्या वेळी ५६२ संस्थाने होती.
- भारत सरकारने १९४७ च्या केंद्रीय कायद्याची अंमलबजावणी करताना युद्ध, वाटाघाटी आणि मन वळवण्याच्या रणनीती वापरल्या.
- जुनागढ, हैदराबाद आणि काश्मीर या तीन संस्थानांकडून तीव्र प्रतिकार.
- सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या नेतृत्वाखाली संस्थानांचे एकीकरण यशस्वी झाले.
- ते भारताचे पहिले गृहमंत्री होते.

16

- जुनागढच्या नवाबाला आपले संस्थान पाकिस्तानात विलीन करायचे होते.
- जुनागढच्या लोकांकडून तीव्र विरोध
- आंदोलनाला तोंड देणे शक्य नसल्याने, नवाब राज्यातून पळून गेला.
- दिवाणांच्या विनंतीवरून भारत सरकारने सैन्य पाठवले आणि 1949 मध्ये,
- जुनागढचा भारतीय संघराज्यात समावेश करण्यात आला.

17

- पोर्तुगीज वसाहत असलेल्या गोव्याला भारतात सामील करून घेण्यासाठी सतत चळवळ सुरू होती.
- पोर्तुगीजांना गोवा खाली करण्याचे आदेश देण्यात आले.
- आफ्रिका आणि युरोपमधून अधिक सैन्य आणून त्यांनी ती चळवळ दडपण्याचा प्रयत्न केला.
- 1955 मध्ये, देशाच्या विविध भागांतून आलेल्या सत्याग्रहींनी गोव्याच्या मुक्तीसाठी लढा दिला.
- 1961 मध्ये, भारतीय सैन्याने गोव्यात प्रवेश करून तो ताब्यात घेतला.

18

- निर्वासितांसाठी निवारा सुविधा उपलब्ध करून देणे
- निर्वासितांसाठी रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देणे
- लोकांना जमीन देणे
- निर्वासितांसाठी शिक्षण, आरोग्यसेवा
- निर्वासितांसाठी सामाजिक वातावरण प्रदान करणे

19

- राज्यांच्या भाषिक निर्मितीसाठी चळवळ सुरू झाली.
- पॉटी श्रीरामुलू यांनी ५८ दिवस आमरण सत्याग्रह केला आणि १९५२ मध्ये त्यांचे निधन झाले.
- त्याच्या मृत्यूनंतर मागणी अधिकच तीव्र झाली.
- 1953 मध्ये सरकारने न्यायमूर्ती फजल अली आयोगाची स्थापना केली.
- फजल अली अध्यक्ष होते

20

- कन्नड भाषिक प्रदेश वेगवेगळ्या प्रांतांमध्ये विखुरलेले होते.

- सर्व क्षेत्रांना एकत्र आणण्याची मागणी करणे
- 'ऑल कर्नाटक स्टेट फॉर्मेशन परिषद'च्या नेतृत्वाखाली एक आंदोलन सुरू झाले.
- अखेरीस, १ नोव्हेंबर १९५६ रोजी 'म्हैसूर राज्य' अस्तित्वात आले.
- 1 नोव्हेंबर 1973 रोजी त्याचे नाव बदलून 'कर्नाटक' असे ठेवण्यात आले.

21

- न्यायमूर्ती फजल अली अध्यक्ष होते
- के. एम. पणिक्कर आणि एच. एन. कुंजरू हे आयोगाचे सदस्य होते.

22

- काश्मीरचे राजे हरिसिंग यांना स्वतंत्र व्हायचे होते.
- पाकिस्तानने काश्मीर खोऱ्यातील आदिवासींना भडकवले
- शेख अब्दुल्ला यांच्या नॅशनल कॉन्फरन्सने काश्मीरच्या स्वातंत्र्यासाठी लढा दिला.
- त्यांनी ठरवले की भारतामध्ये लोकशाही संविधान विलीन करावे.
- धार्मिक संविधान असलेल्या पाकिस्तानमध्ये विलीन होण्यापेक्षा हे बरे.
- राजा हरिसिंगाने भारत सरकारकडे मदतीची विनंती केली.
- जम्मू आणि काश्मीर काही अटींसह भारतात विलीन झाले.
- काश्मीरचा एक भाग पाकिस्तानकडे राहिला. तो पाकव्याप्त काश्मीर (POK) आहे.
- भारतीय सरकारने संयुक्त राष्ट्रांकडे तक्रार केली
- संयुक्त राष्ट्रांनी युद्धविरामाचा आदेश दिला.

प्रकरण 20

जागतिक जागतिक युद्धे आणि भारताची भूमिका

1 B नॉन-अलाइनमेंट

2 C जर्मनी, ऑस्ट्रिया, हंगेरी-इटली.

3 C जपान

4 A व्हरसिलीसचा तह

5 D संयुक्त राज्य अमेरिका आणि सोव्हिएत रशिया

6 D ब्राऊन शर्ट

7 B 1945

8 A ब्रिटन-फ्रान्स-रशिया

9 A रशिया

10 A रशिया

11 लोकांच्या मनात अशांती आणि भीती निर्माण करणे.

हिटलरने वंशद्वेष रोखण्यासाठी गोएबेल्स नावाच्या मंत्र्याची नेमणूक केली

15 भविष्यात युद्धे टाळण्यासाठी.

16 हिटलरने केलेल्या सामूहिक हत्याकांडाला होलोकॉस्ट म्हटले जाते.

17 एका सर्बियन नागरिकाने ऑस्ट्रियन राजकुमार आर्चड्यूक फ्रांझ फर्डिनांड यांची केलेली हत्या.

18 व्हरसिलिसचा तह

19 1917

20 हिटलर.

21 1918

22 1939

23 ब्रिटन, अमेरिका आणि इतर देशांची इच्छा होती की हिटलरने रशियावर हल्ला करावा. याची जाणीव असल्याने, रशियाने

(मोलोटोव्ह रिबेंट्रॉप करार) स्वाक्षरित.

24 फॅसिस्ट पक्ष

25 दुसऱ्या महायुद्धानंतर, सोव्हिएत युनियन आणि संयुक्त राज्य अमेरिका सर्वात मोठे शासक, आक्रमक, प्रतिस्पर्धी देश बनले

26

- प्रखर राष्ट्रवादी वृत्ती
- शत्रूंचा नाश
- हिंसेचा गौरव
- वांशिक वर्चस्व
- साम्राज्यवादी विस्तार
- हत्याकांडांना पाठिंबा

27

- लोकांची जीवनशैली दयनीय अवस्थेपर्यंत खालावली.
- औद्योगिक आणि कृषी उत्पादन ठप्प झाले.
- बेरोजगारी धोकादायक पातळीवर पोहोचली.
- पहिल्या महायुद्धातील पराभव, अपमानकारक तह आणि प्रचंड आर्थिक नुकसान
- अनेक देशांमध्ये तीव्र राष्ट्रवादी जाणीव विकसित झाली आहे.
- जर्मनी आणि इतर युरोपीय राष्ट्रांमधील उद्योगपतींनी राष्ट्रवादाच्या प्रसारासाठी प्रचंड देणग्या दिल्या.

- या संसाधनाचा वापर करून, द्वेष आणि अहंकाराच्या चळवळी सक्रिय झाल्या.
- जर्मनीमध्ये हिटलर आणि इटलीमध्ये मुसोलिनीसारखे लोक सत्तेवर आले.
- जीवनमान घसरले

28

- जर्मन आर्य वंश जगात सर्वोत्तम होता.
- हिटलरने नाझी तत्वज्ञान स्वीकारले
- जगावर राज्य करण्यास फक्त जर्मनच पात्र आहेत.
- इतर सर्व समुदाय केवळ शासित होण्यास पात्र आहेत.
- जर्मनांच्या सर्व समस्यांसाठी ज्यू जबाबदार आहेत.
- त्यांच्यासोबत ज्यू, कम्युनिस्ट, कॅथोलिक आणि समाजवादी सुद्धा जबाबदार आहेत.
- हे लोक जगण्यास अयोग्य आहेत.
- तीव्र राष्ट्रवादाची अंमलबजावणी अत्यंत क्रूरपणे करण्यात आली.

29

- म्हैसूर, हैदराबाद आणि जोधपूर येथील भालाधारी सैनिकांनी हैफा शहर ताब्यात घेण्यात ब्रिटिशांना मदत केली.
- अशाप्रकारे, ब्रिटिशांनी दिल्लीतील तीन मूर्ती चौकाच्याच मार्गावर त्यांच्या नावाने तीन मूर्ती भवन बांधले.

IV 30

कारणे

a अत्यधिक लष्करीकरण

b अनेक युती करार

c आत्यंतिक राष्ट्रवाद

d साम्राज्यवादी प्रवृत्ती

e युरोपियन देशांमधील स्पर्धा

फ. ऑस्ट्रियन राजकुमाराची हत्या

प्रभाव

a जर्मनीने आपला बहुतेक प्रदेश गमावला.

b ऑस्ट्रो-हंगेरियन साम्राज्ये नाहीशी झाली.

c. युरोपचा नकाशा बदलल

d व्हर्सायचा अपमानजनक तह

e राष्ट्रसंघाची स्थापना

f अतिरेकी राष्ट्रवादाचा विकास उदा.हिटलर आणि मुसोलिनीसारख्या हुकूमशहांचा उदय

31 कारणे

- युरोपीय देशांमध्ये अतिराष्ट्रवादाचा विकास
- जर्मनी आणि इटलीमध्ये हुकूमशहांचा उदय
- अपमानकारक व्हर्सिलीसचा तह, लष्करी आघाड्यांची निर्मिती
- युरोपमधील शस्त्रास्त्रांची स्पर्धा
- 1939 मध्ये जर्मनीने पोलंडवर केलेला हल्ला
- जपानची साम्राज्यवादी धोरणे
- जगाच्या राजकीय आणि सामाजिक संरचनेत बदल

परिणाम/प्रभाव

- जास्तीत जास्त मृत्यू आणि जखमी
- UN.O ची स्थापना
- आशिया आणि आफ्रिकेच्या वसाहतींनी त्यांचे स्वातंत्र्य मिळवले.
- अमेरिका आणि रशिया प्रतिस्पर्धी शक्ती बनल्या.
- ब्रिटन आणि फ्रान्सने त्यांच्या वसाहती गमावल्या.

32

- म्हैसूरचे महाराज, चौथा कृष्णराज वडेयर म्हणाले की ते खांद्याला खांदा लावून उभे राहतील साम्राज्याचे संरक्षण करण्यासाठी.
- त्यांनी भारताच्या युद्ध निधीला पन्नास लाख रुपये दिले.
- त्याने लान्सर रेजिमेंटला इजिप्तला रवाना होण्यास सांगितले.
- त्याने सेनापती बी. चामराजा उर्स यांच्या नेतृत्वाखाली म्हैसूरचे सैन्य रणांगणावर पाठवले.
- त्याने अधिकारी, शिपाई, घोडे आणि गाढवे यांच्यासह एक पलटण पाठवली.
- लोखंड, अभ्रक, क्रोमाइट आणि लाकूड यांचे उत्पादन करून ते रणांगणावर पाठवण्यात आले.
- त्याने सुएझ कालव्याच्या प्रदेशात शत्रूंशी लढा दिला.
- गाझाच्या लढाईत शत्रूचा पाठलाग केला
- म्हैसूरच्या सैनिकांनी तुर्की सैन्याचा नाश केला

33

- दुसऱ्या महायुद्धात भारताने आपापल्या परीने सहभाग घेतला.
- भारतीय सैन्याने पश्चिम आशिया, मलाया, बर्मा, इराक, इराण, सीरिया, उत्तर आणि पूर्व आफ्रिकेत लढा दिला.

- भारत पश्चिमेला जर्मनी आणि पूर्वेला जपान यांच्यातील विभाजक रेषा होती.
- भारतीय संसाधने आणि सैनिकांनी मित्र राष्ट्रांना युद्ध जिंकण्यास मदत केली.
- भारतीय लष्कर आफ्रिका कॉर्प्सला मागे हटवणार
- भारतीय लष्कराने जर्मन सशस्त्र दलांचा पराभव केला.
- इंग्लंडने युद्धासाठी कृषी उत्पादने आणि औद्योगिक वस्तूंचा वापर केला.
- भारतीयांना बर्मामध्ये विजय मिळाला

प्रकरण 6

सार्वजनिक प्रशासन : एक परिचय

I 1 A वुड्रो विल्सन

2 C अलेक्झांडर हॅमिल्टन

3 C कलम 315

4 B लुथर गिलिक

5 B ओ ग्लेन स्टाल

II. 6 सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे शासनाची एकात्मिक कार्यप्रणाली असून, ती राज्याचा दैनंदिन कारभार चालवते.

7 सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे कायद्याची सविस्तर आणि पद्धतशीर अंमलबजावणी होय. कायद्याची प्रत्येक विशिष्ट अंमलबजावणी ही एक प्रशासकीय कृती असते.

8प्रशासन म्हणजे लोकांच्या प्रयत्नांमध्ये समन्वय साधून शासनाची कामे करून घेणे. जेणेकरून ते आपापली नेमून दिलेली कार्ये पूर्ण करण्यासाठी एकत्र काम करू शकतील.

9सार्वजनिक प्रशासन हे शासनाची कार्ये पार पाडणाऱ्या कार्यकारी शाखेशी संबंधित आहे.

10 सार्वजनिक प्रशासन म्हणजे व्यक्ती, वस्तू आणि पद्धती यांचा पद्धतशीर समन्वय होय.

11 लुथर गिलिक, हर्बर्ट ए सायमन आणि इतर

12 भारताचे राष्ट्रपती

13 गैरवर्तणूक आणि अकार्यक्षमतेच्या कारणास्तव

14. नवी दिल्ली

15. राज्यपाल

16 भरती म्हणजे योग्य पदांसाठी योग्य व्यक्तींची निवड करण्याची प्रक्रिया होय.

17 बंगळूरु

18 कलम 320

19 कलम 356

20 गृह सचिव

21 वुड्रो विल्सन आणि एल. डी. व्हाईट

III

22

- कायदा व सुव्यवस्था राखते
- लोकांच्या जीविताचे आणि मालमत्तेचे संरक्षण
- न्यायाचे वितरण
- शिक्षण द्या
- रोजगार द्या
- आवश्यक वस्तूंचा पुरवठा
- आर्थिक समानता प्राप्त होते

23. थेट भरती

- त्याला थेट भरती म्हणतात
- स्पर्धा परीक्षांद्वारे पात्र उमेदवारांची निवड करणे
- वैज्ञानिक आणि लोकप्रिय पद्धत
- उमेदवारांकडे काही विशेष पात्रता असणे आवश्यक आहे.
- उदाहरणार्थ, नागरी सेवकांची भरती

अप्रत्यक्ष भरती

- त्याला अंतर्गत भरती म्हणतात
- शासकीय सेवेत आधीपासूनच असलेल्यांची भरती
- ती प्रमोशन पद्धत आहे.
- उमेदवारांकडे पात्रतेसह ज्येष्ठता असणे आवश्यक आहे.
- उदाहरणार्थ, शिक्षकाची मुख्याध्यापक पदावर पदोन्नती.

24

- केंद्र सरकारच्या 'अ' आणि 'ब' पदांसाठी स्पर्धा परीक्षा आयोजित करणे
- व्यक्तिमत्व चाचण्या आयोजित करणे
- पदोन्नती आणि बदल्यांबाबत सरकारला सल्ला देणे
- गैरवर्तन केलेल्या अधिकाऱ्यांविरुद्ध शिस्तभंगाच्या कारवाईची शिफारस करणे.
- भारताच्या राष्ट्रपतींच्या निर्देशानुसार कोणत्याही बाबतीत सरकारला सल्ला देणे.

25

- स्पर्धा परीक्षांद्वारे राजपत्रित अधिकाऱ्यांची भरती

- व्यक्तिमत्व चाचण्या आयोजित करणे
- शिस्तभंगाच्या आणि पदोन्नतीच्या प्रकरणांवर सरकारला सल्ला देणे
- विभागीय परीक्षा आयोजित करणे
- UPSC च्या परीक्षा कार्याचे समन्वय करणे

26.

- प्राथमिक परीक्षा
- मुख्य परीक्षा
- व्यक्तिमत्व चाचणी (मुलाखत)

27

- केंद्रीय राखीव पोलीस दल
- सीमा सुरक्षा दल
- रेल्वे संरक्षण दल
- केंद्रीय औद्योगिक सुरक्षा दल

28

1. थेट भरती
2. अप्रत्यक्ष भरती

29

- UPSC ची स्थापना कलम 315 अंतर्गत झाली.
- त्यात एक अध्यक्ष आणि 10 सदस्य असतात.
- त्यांची नियुक्ती राष्ट्रपतींकडून केली जाते.
- त्यांचा कार्यकाळ 6 वर्षे किंवा वयाची 65 वर्षे, यापैकी जे आधी येईल तोपर्यंत असतो.
- भारताच्या राष्ट्रपतींना त्यांना पदावरून दूर करण्याचे अधिकार आहेत.
- ते कायदेमंडळ आणि कार्यकारी मंडळाच्या हस्तक्षेपाशिवाय स्वतंत्रपणे कार्य करते.
- आयोगात एक सचिव असेल
- UPSC चे मुख्यालय नवी दिल्ली येथे आहे.

IV 30

- शासनाचा आधारस्तंभ
- सार्वजनिक हिताचे संरक्षण
- कायदे आणि धोरणांची अंमलबजावणी
- सामाजिक जबाबदारी

- सामर्थ्य आणि सामाजिक सुरक्षा
- कायदेमंडळ आणि कार्यकारी मंडळाला सहाय्य
- सार्वजनिक प्रशासनाचे हृदय
- कल्याणकारी राज्यासाठी आवश्यक

31

P- नियोजन

O- आयोजन

S- स्टाफिंग

D- दिग्दर्शन

Co-सह-समन्वय

R- अहवाल

B- अर्थ-नियोजन

32

- कायदा व सुव्यवस्था राखणे हे राज्याच्या प्रमुख कर्तव्यांपैकी एक आहे.
- राज्यात पोलिस प्रशासन आहे.
- पोलीस खाते गृहमंत्र्यांच्या अखत्यारीत आहे
- पोलीस प्रशासनाची जबाबदारी या मंत्रालयावर आहे.
- गृह सचिव हे गृह विभागाचे प्रशासकीय प्रमुख असतात.
- गृह विभाग पर्यवेक्षण आणि समन्वयाचे कार्य करतो.

33

- गरीब आणि दुर्बलांचे कल्याण
- गरीब, महिला आणि मुलांसाठी सामाजिक आधार
- अपंग, ज्येष्ठ नागरिक, अनाथ आणि निराश्रित इत्यादींसाठी आर्थिक सहाय्य. विधवा, ज्येष्ठ नागरिक, शारीरिकदृष्ट्या अपंग लोकांसाठी निवृत्तीवेतन योजना.
- बेरोजगारीच्या समस्येवर मात करण्यासाठी युवा निधी प्रदान करणे
- अन्न सुरक्षा प्रदान करण्यासाठी राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान सुरू करण्यात आले.

प्रकरण 7

भारतासमोरील आव्हाने आणि त्यावरील उपाय योजना

1 D2005

2 B फातिमा बीवी

3 B 74.04%

4 D शिक्षणाचा हक्क

5 B प्रादेशिकवादावर नियंत्रण

II

6 राज्यांतर्गत वेगवेगळ्या प्रदेशांमधील प्रादेशिकतेला उप-प्रादेशिकता म्हणतात.

7 कोणताही आयात आणि निर्यात कर न भरता परदेशातून गुप्तपणे माल आयात करून पाठवण्याच्या कृतीला उप-प्रादेशिकता म्हणतात.

8 शारीरिक आणि मानसिकदृष्ट्या, ज्या व्यक्ती आपल्या लैंगिक प्रवृत्तीच्या विरुद्ध वागतात आणि अनुभवतात, त्यांना सरकारप्रती कर्तव्ये बजावणारे तस्कर म्हटले जाते.लिंग अल्पसंख्याक.

9लोकपाल आणि लोकायुक्त

10लोक राहत असलेल्या स्थानिक परिसराबद्दल त्यांच्या मनात असलेली तीव्र भावना.

11जातीयवाद म्हणजे धर्माच्या आधारावर संपूर्ण राष्ट्रीय समुदायाची विभागणी होय.

12 भ्रष्टाचार आणि इतर बेकायदेशीर मार्ग.

13 पुरेसे अन्न, वस्त्र, निवारा आणि जीवनावश्यक वस्तू मिळवण्यास असमर्थता म्हणजे लाच देऊन किंवा

14 एकूण लोकसंख्येत कार्यरत लोकसंख्या जास्त असण्याला लोकसंख्याशास्त्रीय लाभांश म्हणतात.

15 नफेखोरी म्हणजे सामान्य जनता किंवा ग्राहकांच्या खर्चावर अतिरिक्त नफा कमावण्याची प्रवृत्ती.

III 16

- आर्थिक क्रियाकलापांना कारणीभूत ठरते
- देशाच्या उद्योग आणि बाजारपेठेला होणारे नुकसान
- राष्ट्रहिताला घातक
- आर्थिक गुन्ह्यांमध्ये वाढ
- देशविरोधी कारवाया

17

- अतिरेकी प्रादेशिकतावादामुळे राष्ट्राच्या एकतेला आणि अखंडतेला हानी पोहोचते.
- आंतरराज्यीय सीमा विवाद.
- आंतरराज्यीय नदी पाणी वाटपाचे वाद
- लोकांमध्ये संकुचित वृत्ती निर्माण करते

IV 18

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना
- राष्ट्रीय ग्रामीण उपजीविका अभियान

- राष्ट्रीय नागरी उपजीविका अभियान
- राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा कायदा
- पंचवार्षिक योजना
- प्रधानमंत्री ग्रामोदय योजना
- संपत्तीचे योग्य वितरण
- जवाहर रोजगार योजना

19

- समाजात आर्थिक गुन्हे वाढतात
- त्यामुळे काळा पैसा निर्माण होतो
- अनैतिक व्यावसायिक व्यवहारांना कारणीभूत ठरते
- किमतीत वाढ होते
- महागाई वाढण्यास कारणीभूत ठरते
- गरिबी वाढते
- पैसा श्रीमंत वर्गाच्या हातात एकवटतो.

20

- कर चोरी
- जाहिरातबाजी/साठेबाजी
- तस्करी
- गैरव्यवहार
- फसवणूक
- कृत्रिम टंचाई निर्माण करणे
- परकीय चलन नियमांचे उल्लंघन
- व्यावसायिक गैरवर्तन

21

- बेकायदेशीर
- असामाजिक
- अनैतिक कृत्य
- सुशासनाचा कट्टर शत्रू
- प्रशासनातील पारदर्शकता आणि उत्तरदायित्वात अडथळा निर्माण करते
- राजकीय भ्रष्टाचारामुळे संघटित गुन्हेगारीला चालना मिळते.
- नोकरशाहीतील पळवाटांना वाव मिळतो

- सार्वजनिक क्षेत्रात फसवणुकीला वाव मिळतो
- देशाची सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय व्यवस्था कमकुवत करते.

22

- लोकपाल आणि लोकायुक्त संस्था
- लोकपाल आणि लोकायुक्त यांचे बळकटीकरण
- केंद्रीय दक्षता आयोग
- माहितीचा अधिकार कायदा-२००५
- खूप कठोर शिक्षा
- CC कॅमेरे
- सकला, जनस्पंदन, जनसेवक
- तक्रार पेट्या
- भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा-1988
- फायलींच्या जलद विल्हेवाटीसाठी ई-कार्यालये

23

- योग्य आर्थिक सुधारणा
- नियोजित आर्थिक व्यवस्थापन
- प्रगतीशील कर प्रणाली
- कुटीर आणि लघु उद्योगांचा विकास
- मोठ्या उद्योगांची वाढ
- कामगाराभिमुख धोरणे
- राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या असमान वितरणाचे निर्मूलन
- सामाजिक सुरक्षा उपाय
- जमीन सुधारणा
- कामगार समर्थक धोरणे

24

- बेरोजगारी
- निरक्षरता
- गरिबी
- आरोग्याच्या समस्या
- मूलभूत सुविधांचा अभाव
- भिकारी

- घरांच्या सुविधांचा अभाव
- शुद्ध पिण्याच्या पाण्याचा अभाव

25

- योग्य सरकारी नियम
- किंमत नियंत्रण
- किंमत निर्देशांक तपासा
- सहकारी बाजारपेठेचा विस्तार
- योग्य कर धोरण
- देशांतर्गत बाजारपेठेत वस्तूंचा तुटवडा टाळा
- समान नागरी संहिता
- आंतरधर्मीय सलोख्यावर भर
- धर्मनिरपेक्षता बळकट करणे
- शिक्षणातील धर्मनिरपेक्ष तत्त्वे
- सुव्यवस्थित कायदेशीर प्रणालीची अंमलबजावणी
- राष्ट्रीय विचारावर भर
- सामुदायिक सलोख्याबद्दल जागरूकता
- राष्ट्रवादाच्या विचारांवर जोर
- आयात पर्यायांना प्रोत्साहन देणे
- देशांतर्गत बाजारभावांचे योग्य नियमन
- योग्य निर्यात-आयात धोरण
- कडक किनारी दक्षता सेवा
- आर्थिक गुन्ह्यांसाठी कठोर शिक्षात्मक उपाययोजना
- आंतरराज्य व्यापार करार
- तस्करीच्या मालावर सामाजिक बहिष्कार
- नागरिकांमध्ये योग्य जनजागृती करणे
- महिला आणि बाल कल्याण विभागाची स्थापना
- शिक्षण आणि रोजगारात आरक्षण
- महिला आयोगांची स्थापना
- महिलांना कौटुंबिक हिंसाचारापासून संरक्षण देणारा कायदा (2005)
- नारी शक्ती वंदना अभियान
- 'सखी' वन स्टॉप सेंटर्स

- लैंगिक छळ प्रतिबंधक कायदा
- स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये महिलांसाठी 50% आरक्षण
- महिला हेल्पलाइन 1091
- लोकसभा आणि विधानसभेत महिलांसाठी ३३% आरक्षण
- राष्ट्रीय साक्षरता अभियान
- सर्व शिक्षा अभियान (2001)
- मोफत आणि सक्तीचे शिक्षण
- शिक्षणाचा हक्क कायदा (2009)
- साक्षरा भारत कार्यक्रम (2009)
- समग्र शिक्षा कार्यक्रम (2018)
- नवभारत साक्षरता कार्यक्रम
- घटनेचे कलम 21A
- साक्षरता
- तांत्रिक शिक्षण
- औद्योगिक विकास
- कृषी विकास
- निर्यातीत वाढ
- लघु व कुटीर उद्योगांचा विकास
- अतिरिक्त रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे

31

- कुटुंब तृतीयपंथीयांना गावापासून वेगळे करू शकत नाही.
- सर्वसमावेशक गृहनिर्माण योजना
- लिंग अल्पसंख्याकांसाठी राष्ट्रीय परिषदेची स्थापना

गरिमा गृह

- ट्रान्सजेंडरांसाठी राष्ट्रीय पोर्टल
- SMILE योजना
- लिंग अल्पसंख्याक संरक्षण कायदा-2019

राष्ट्रीय धोरण

- कर्नाटक सरकार लिंग अल्पसंख्याक धोरण 2017
- शासकीय नोकरीत 1% आरक्षण
- भारतीय समाजातील सर्वात मोठ्या दुष्कृत्यांपैकी एक

- समाजात धार्मिक विभागणी निर्माण करते
- परस्पर अविश्वास आणि धोक्याची भावना निर्माण होते.
- सामाजिक गटवादात प्रकट होते
- आर्थिक विरोध आणि राजकीय स्पर्धा
- धार्मिक गटांमध्ये द्वेषपूर्ण विचारसरणीचा प्रसार करते
- सामाजिक अशांतता आणि जीवितहानी होते
- धार्मिक गटांमध्ये परस्पर आरोप आणि शारीरिक संघर्ष
- राष्ट्राची एकता आणि अखंडताच बिघडवण्यास सक्षम.
- जातीवाद
- नेपोटिझम
- चांगल्या जबाबदारीचा अभाव
- कडक कायद्याचा अभाव
- माणसाचा स्वार्थी स्वभाव
- धोका टाळण्याची गणना
- कडक देखरेखीचा अभाव
- अकार्यक्षम भ्रष्टाचारविरोधी यंत्रणा
- राजकीय हस्तक्षेप

प्रकरण 21

भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि जागतिक आव्हाने

1 B जवाहरलाल नेहरू

2 C डिसेंबर, 10,1948

3 D आल्फ्रेड सॉव्ही

4 C अलिप्तता धोरण

5. D भारत

6 A 10 डिसेंबर

7 B मानवाधिकारांचे संरक्षण

8 C भारत एक शांतताप्रिय देश आहे

9. A चीन

II. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर एका वाक्यात द्या.

10 एखाद्या राष्ट्राने दुसऱ्या राष्ट्राशी व्यवहार करताना अवलंबलेले धोरण.

11 निःशस्त्रीकरण म्हणजे शस्त्रास्त्र स्पर्धा संपवण्याच्या उद्देशाने विशिष्ट किंवा सर्व प्रकारच्या शस्त्रास्त्रांमध्ये (शस्त्रास्त्रांमध्ये) घट करणे किंवा ती नष्ट करणे.

12 मानवाधिकार म्हणजे अतिरेकी संघटनांच्या हेतूंची पूर्तता करण्यासाठी मानवी व्यक्तिमत्त्वाच्या विकासाकरिता अनुकूल मानवी आणि सामाजिक परिस्थिती होय.

भीतीचे वातावरण.

III. खालील प्रत्येक प्रश्नाचे उत्तर दोन ते चार/सहा वाक्यांत लिहा. (2/3 गुणांचे)

14 भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचे सर्वसाधारण निर्धारक घटक पुढीलप्रमाणे आहेत:

- राष्ट्राची एकता आणि सार्वभौमत्व
- परस्परावलंबन
- राष्ट्रीय हितांचे संरक्षण आणि विकास
- उत्तेजक घटक

15 भारताच्या परराष्ट्र धोरणाच्या विकासाचे टप्पे:

- जवाहरलाल नेहरूंचा आदर्शवादी टप्पा (1947-1959)
- सामरिक वास्तववादाचा टप्पा (१९५९-१९९१)
- आर्थिक प्रायोगिक टप्पा (१९९१ पासून)

16 मानवाधिकारांच्या संरक्षणासाठीचे जागतिक संघर्ष

- 1776 अमेरिकन स्वातंत्र्य युद्ध
- 1789 फ्रेंच क्रांती
- 1917 ची रशियन क्रांती
- भारत आणि इतर देशांचा स्वातंत्र्य लढा

17 निःशस्त्रीकरण साध्य करण्यासाठीचे जागतिक करार:

- शस्त्र नियंत्रण करार बळकट करणे (SALT)
- अण्वस्त्र अप्रसार करार (एनपीटी)
- व्यापक चाचणी बंदी करार (सीटीबीटी)
- प्रसारबंदी करार (पीबीटी)
- जैविक शस्त्र करार (BWC)

18 दुसऱ्या महायुद्धानंतर भेडसावणाऱ्या प्रमुख समस्या:

- मानवाधिकार नाकारण
- शस्त्रास्त्रांची शर्यत
- आर्थिक विषमता
- वर्णभेद धोरण

- दहशतवाद

19 वसाहतवादी राजवटीखालील आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या देशांची महत्त्वाची वैशिष्ट्ये

- गरिबी आणि बेरोजगारी
- नैसर्गिक संसाधनांचा वापर न करणे
- शिक्षणाचा दर्जा कमी
- III-आरोग्य आणि कुपोषण
- तंत्रज्ञानाचा अभाव
- मूलभूत पायाभूत सुविधांचा अभाव

20. प्रभाव

- जीवित आणि मालमत्तेची हानी
- आर्थिक विकासात अडथळा
- सामाजिक आणि सांस्कृतिक पैलूंना धोका
- मानसिक अस्वस्थता
- कायदा व सुव्यवस्था बाधित करते

21

- जागतिक सुरक्षेला धोका
- अलिप्ततेचे धोरण
- श्रीमंत देशांनी कोणत्याही अटींशिवाय गरजू देशांना आर्थिक मदत द्यावी याचे समर्थन केले.
- भारताने आर्थिकदृष्ट्या दुर्बळ देशांच्या राष्ट्रीय अभिमानाचे समर्थन केले.
- भारताकडून गरीब देशांना आर्थिक मदत
- श्रीमंत राष्ट्रांकडून होणाऱ्या भांडवली गुंतवणुकीच्या सुरळीत प्रवाहासाठी उभे राहिले.

IV खालील प्रश्नांची प्रत्येकी सहा वाक्यांत उत्तरे द्या.

22 भारताच्या परराष्ट्र धोरणाची मूलभूत तत्त्वे

- वसाहतवादाला विरोध
- साम्राज्यवादाला विरोध
- वर्णभेदाला विरोध
- अलिप्तवादी चळवळ
- नि:शस्त्रीकरणासाठी समर्थन
- संयुक्त राष्ट्र आणि जागतिक शांततेसाठी समर्थन
- आशिया आणि आफ्रिकन देशांच्या प्रगतीसाठी धोरण

23 मानवाधिकारांच्या संरक्षणासाठी भारताने उचललेली पावले.

- भारताने नेहमीच सार्वत्रिक मानवाधिकारांचे समर्थन केले आहे.
- संयुक्त राष्ट्र महासभेत मानवाधिकार संरक्षणाचे समर्थन करणे.
- मूलभूत हक्कांची हमी दिली आहे.
- वंशसंहार आणि सर्व प्रकारच्या शोषणाला विरोध करतो.
- संयुक्त राष्ट्र आणि इतर संस्थांच्या माध्यमातून मानवाधिकारांचे संरक्षण करा.
- राष्ट्रीय आणि राज्य मानवाधिकार आयोग स्थापन केले.

24 शस्त्रास्त्र स्पर्धेचे दुष्परिणाम:

- शस्त्रास्त्र स्पर्धा, भीती, अस्थिरता
- युद्धाची शक्यता निर्माण होते
- ते जागतिक शांततेच्या स्थापनेत अडथळा आणते.
- त्यामुळे अनावश्यक नुकसान होते
- आर्थिक अस्थिरता निर्माण होते
- आयझेनहॉवर यांच्या मते, "शस्त्रास्त्रांनी युक्त हे जग केवळ पैशाचा अपव्यय नाही; उलट, ते कामगारांचा घाम, शास्त्रज्ञांची बुद्धिमत्ता आणि मुलांच्या आकांक्षांचे फळ आहे."

25 दहशतवादाच्या आव्हानाला तोंड देण्यासाठी भारताने उचललेली पावले.

- राष्ट्रीय तपास संस्थेची (NIA) स्थापना
- विशेष टास्क फोर्सची निर्मिती
- जागतिक स्तरावर दहशतवादाला तीव्र विरोध
- राज्य सरकारांद्वारे दहशतवादविरोधी पथके (एटीएस)
- इंटेलिजन्स ब्युरो (आयबी) आणि रॉ
- गुप्तचर युनिट्सची स्थापना आणि बळकटीकरण
- आर्थिक बुद्धिमत्ता युनिट

26.

- नेहरूंच्या आदर्शवादाचा भारताच्या परराष्ट्र धोरणावर मोठा प्रभाव पडला.
- शांततापूर्ण तोडगा काढण्यासाठी काश्मीरचा मुद्दा संयुक्त राष्ट्रांकडे नेला.
- चीनसोबत पंचशीला करार
- अलाइनमेंटसाठी समर्थन
- वसाहतवाद विरोधी
- वर्णभेदविरोधी आणि साम्राज्यवादविरोधी धोरण

प्रकरण 22

जागतिक संघटना

1B 1945

2 A फ्रँकलिन डी. रुझवेल्ट

3 D न्यूयॉर्क

4 C सुरक्षा परिषद

5 A हेग

6 B 1948

7 D युनिसेफ

8 C काठमांडू

9B दुसऱ्या महायुद्धाची सुरुवात

10C सर्वसाधारण सभा

11D 5

12D जिनेव्हा

13 C WTO

14 C 9 वर्षे

II.

15 वसाहती प्रदेशांची त्यांच्या संक्रमण काळात काळजी घेणे.

16 पलाऊ प्रजासत्ताक

17 इटलीचे रोम

18 युनिसेफ ही दुसऱ्या महायुद्धानंतर मुलांच्या कल्याणासाठी स्थापन झालेली एक संघटना आहे.

19 आयएमएफला देशांच्या मध्यवर्ती बँकांची मध्यवर्ती बँक म्हटले जाते.

20 राष्ट्रकुलमध्ये ५६ सदस्य देश आहेत.

21 सार्कची स्थापना १९८५ मध्ये झाली.

22 युरोपियन युनियनचे मुख्यालय बेल्जियममधील ब्रुसेल्स येथे आहे.

23 आफ्रिकन युनिटीची स्थापना 1963 मध्ये झाली.

24 कारण या संस्थेच्या अखत्यारीतील सर्व प्रदेश सार्वभौम (स्वतंत्र) राष्ट्रे म्हणून उदयास आले.

25 युनिसेफद्वारे ग्रीटिंग कार्ड विकून जमा होणारा पैसा मुलांच्या कल्याणासाठी वापरला जातो.

26 ही आंतरराष्ट्रीय विवाद सोडवणारी सर्वात शक्तिशाली संस्था आणि संयुक्त राष्ट्रांची कार्यकारी संघटना आहे.

27 जागतिक संघटनेच्या स्थापनेत प्रमुख भूमिका बजावणारे महत्त्वाचे जागतिक नेते.

- इंग्लंडचे विन्स्टन चर्चिल
- रशियाचा जोसेफ स्टॅलिन
- अमेरिकेचे फ्रँकलिन डी. रुझवेल्ट

28 संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषदेचे स्थायी सदस्य पुढीलप्रमाणे आहेत:

युनायटेड स्टेट्स ऑफ अमेरिका, रशिया, ब्रिटन, फ्रान्स आणि चीन

29 जागतिक आरोग्य संघटनेची कामगिरी:

- मानवजातीच्या आरोग्याचे रक्षण आणि सुधारणा करणे.
- कॉलरा, प्लेग, मलेरिया, कंजिन्या (पुरळ) कोविड-19 यांसारख्या साथीच्या रोगांचे निर्मूलन करण्याचा प्रयत्न करते.
- ते एड्स आणि कर्करोगाविरुद्ध लढते.
- जगातून कंजिन्या (पुरळ) निर्मूलन करण्यात यशस्वी.
- लोकसंख्येचा स्फोट मिटवा.
- पर्यावरण संरक्षण, भूक आणि कुपोषण

30 अन्न आणि कृषी संघटनेची उद्दिष्ट्ये:

- शेतीची सुधारणा
- पौष्टिक अन्नाची तरतूद
- जगातील लोकसंख्येला भुकेपासून मुक्त करणे.
- ग्रामीण लोकांच्या राहणीमानात सुधारणा करणे

31 IBRD ची कार्ये:

- सर्व गरजू सदस्य राष्ट्रांना उद्योग आणि कृषी विकासासाठी मोठ्या कर्ज सुविधा.
- जागतिक व्यापाराला चालना द्या.
- वाहतूक आणि दळणवळणासाठी कर्ज.
- पेमेंट बॅलन्स ऍडजस्टमेंटचा प्रचार करा
- जगाचे आर्थिक पुनरुज्जीवन
- देयकांच्या संतुलनाचे समायोजन करण्यास मदत करते
- आंतरराष्ट्रीय आर्थिक सहकार्य

32 युरोपीय संघाच्या संस्था पुढीलप्रमाणे आहेत:

- युरोपियन कौन्सिल
- युरोपियन कमिशन
- युरोपियन संसद

- युरोपियन कोर्ट ऑफ जस्टिस
- युरोपियन सेंट्रल बँक

33 जागतिक आर्थिक समस्या सोडवण्यात आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीची भूमिका

- आंतरराष्ट्रीय आर्थिक सहकार्याला प्रोत्साहन द्या.
- आंतरराष्ट्रीय आर्थिक समस्या सोडवण्याचे उद्दिष्ट आहे.
- जागतिक व्यापाराला चालना देण्यासाठी प्रयत्नशील असते.
- त्याच्या कार्यक्षमतेसाठी आणि पारदर्शकतेसाठी कौतुक केले जाते.
- वेगवेगळ्या देशांच्या मध्यवर्ती बँकांची मध्यवर्ती बँक म्हणून वर्णन केले जाते.
- विकसित आणि गरीब राष्ट्रांमधील आर्थिक संबंधांमध्ये सुसंवाद साधण्याचा प्रयत्न करते.
- कामगार वर्गाच्या कल्याणाचे ध्येय ठेवून
- प्रत्येक सदस्य राष्ट्र दोन प्रतिनिधी पाठवते.
- एक कामगार वर्गातून, दुसरा व्यवस्थापनातून.
- त्याचे मुख्यालय जिनिव्हा येथे आहे.

IV. 35 संयुक्त राष्ट्रांच्या सदस्य संस्था पुढीलप्रमाणे आहेत:

- महासभा
- सुरक्षा परिषद
- आर्थिक आणि सामाजिक परिषद
- विश्वस्त परिषद
- आंतरराष्ट्रीय न्यायालय
- सचिवालय

36 संयुक्त राष्ट्रांची उद्दिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे आहेत:

- आंतरराष्ट्रीय शांतता आणि सुरक्षा राखणे
- राष्ट्रांमध्ये मैत्रीपूर्ण संबंध विकसित करा
- मूलभूत मानवी हक्कांवर विश्वास प्रस्थापित करा
- आंतरराष्ट्रीय समस्या सोडवण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय सहकार्य साधा
- न्याय प्रस्थापित करणे आणि आंतरराष्ट्रीय जबाबदारीचा आदर राखणे
- राष्ट्रांच्या कृतींमध्ये सुसंवाद साधण्याचे केंद्र

37 आर्थिक आणि सामाजिक परिषदेची कार्ये:

- आंतरराष्ट्रीय आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक बाबींचा अभ्यास करा आणि अहवाल सादर करा.
- निर्वासित, महिलांचा दर्जा, गृहनिर्माण इत्यादी प्रश्न त्याच्या कार्यक्षेत्रात येतात.

- मानवाधिकार आणि मूलभूत स्वातंत्र्यासाठी शिफारसी
- मानव संसाधन, संस्कृती, शिक्षण इत्यादी विषयांवरील आंतरराष्ट्रीय परिषद
- विशेषज्ञ संस्थांच्या (आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना, अन्न व कल्याण संघटना आणि जागतिक आरोग्य संघटना) कामात समन्वय साधते.

38 युनेस्कोची कार्ये:

- विज्ञान, शिक्षण आणि संस्कृतीचा प्रचार
- तांत्रिक शिक्षणाचा विकास, माहिती तंत्रज्ञान
- सांस्कृतिक आणि पर्यावरण अभ्यास
- ज्ञानाचा विकास
- राज्य आणि गैर-राज्य संस्थांना सहाय्य करते
- लोकशाही राखणे
- स्वातंत्र्याचे रक्षण करणे
- गरिबी निर्मूलन
- जागतिक शांततेची स्थापना, क्रीडा, विज्ञान आणि कला यांचा विकास
- सदस्य देशांमधील संबंध वाढवणे
- सदस्य देशांमधील युती अधिक मजबूत करते

40 सर्वसाधारण सभेची रचना आणि कार्ये:

रचना:

- या सर्वसाधारण सभेत संयुक्त राष्ट्रांचे सर्व सदस्य देश आहेत.
- प्रत्येक सदस्य देश ५ सदस्य पाठवू शकतो.
- त्यांना एकच मत आहे
- ते 17 उपाध्यक्ष आणि 7 स्थायी समित्यांसाठी 7 अध्यक्षांची निवड करते.
- विधानसभा आपल्या पहिल्या अधिवेशनात एका वर्षाच्या कालावधीसाठी अध्यक्षाची निवड करते.

कार्ये:

- सप्टेंबर ते डिसेंबर पर्यंतचे सत्र
- कोणत्याही तातडीच्या बाबींवर चर्चा करायची असल्यास विशेष सत्र आयोजित करावे.
- महत्त्वाच्या निर्णयांसाठी उपस्थित सदस्यांपैकी दोन-तृतीयांश सदस्यांची मंजुरी आवश्यक असते.
- वार्षिक अर्थसंकल्पाला या सर्वसाधारण सभेने मंजूर करणे आवश्यक आहे.
- जगातील सर्व प्रमुख घटनांच्या चर्चेत ते अग्रगण्य भूमिका बजावते.

41 सुरक्षा परिषदेची रचना आणि कार्ये

रचना:

- ते जागतिक मंत्रिमंडळ म्हणून ओळखले जाते
- यात 5 स्थायी आणि 10 अस्थायी सदस्यांचा समावेश आहे.
- अमेरिका, रशिया, ब्रिटन, फ्रान्स आणि चीन हे स्थायी सदस्य आहेत.
- दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी 10 अस्थायी सदस्य निवडले जातात.
- प्रत्येक सदस्य देशाला एक मत आहे
- स्थायी सदस्यांना नकाराधिकार असतो.

कार्ये:

- स्थायी देशांना नकाराधिकार असतो.
- आंतरराष्ट्रीय विवाद शांततापूर्ण मार्गाने सोडवणे
- आंतरराष्ट्रीय शांततेसाठी संयुक्त राष्ट्र शांतता रक्षक दलाला (IPKF) निर्देश द्या
- आंतरराष्ट्रीय न्यायालयाच्या न्यायाधीशांची निवड करते.
- महासचिव पदासाठी नावाची शिफारस करते

42 संयुक्त राष्ट्रांची उपलब्धी:

- कोरियातील संघर्ष, स्विस कालव्याचे संकट आणि व्हिएतनाम समस्या सोडवण्यात आल्या.
- काश्मीर आणि पॅलेस्टाईन-इस्रायल वादाच्या निराकरणासाठी कार्यरत
- निःशस्त्रीकरणाच्या ध्येयाच्या दिशेने प्रयत्न करणे
- आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (IMF), जागतिक व्यापार संघटना (W.T.O.) यांच्या माध्यमातून आर्थिक, वित्तीय आणि व्यापारविषयक समस्या सोडवा.
- संसर्गजन्य आणि असंसर्गजन्य रोगांचे निर्मूलन करण्याचा प्रयत्न करणे
- सार्वत्रिक मानवाधिकारांची घोषणा आणि अंमलबजावणी
- वर्णभेद, साम्राज्यशाही आणि वसाहतवाद संपवण्यासाठी प्रयत्न करणे
- जागतिक तापमानवाढीचे दुष्परिणाम रोखण्यासाठी प्रयत्न करणे

प्रकरण-8

सामाजिक स्तर

1 C कलम 17

2 A पंप

3 C महात्मा गांधीजी

4 B 1976

4 B 1955

6अस्पृश्यतेची बंदी

7जातिव्यवस्था

II

8 सामाजिक स्तरीकरण याच्या आधारावर निर्माण केले जाते

- उत्पन्न
- शिक्षण
- जात
- रंग
- लिंग
- रोजगार
- लोकांची बुद्धिमत्ता इत्यादी.

9 एखादी व्यक्ती दुसऱ्या व्यक्तीबद्दल जे मत बनवते ते त्यापूर्वी कायमस्वरूपी असते.

10 1889 चा नियम

11 स्तरीकरण म्हणजे जात, रंग, लिंग, व्यवसाय, बुद्धिमत्ता यांवर आधारित लोकांचे वर्गीकरण होय.

12

- वेगवेगळ्या कालखंडांमध्ये विविध प्रकारचे सामाजिक स्तरीकरण दिसून येते.
- देशांमध्ये ते वेगळे आहे
- भारतात ते जातीव्यवस्थेच्या स्वरूपात आहे.
- अमेरिकेत ते काळे आणि गोरे यांच्या स्वरूपात आहे
- आधुनिक समाजात हे 'आहे रे' आणि 'नाही रे' या स्वरूपात दिसून येते.

13 अस्पृश्यता निर्मूलनासाठी कोणत्या घटनात्मक आणि वैधानिक उपाययोजना

- कलम 17 अस्पृश्यतेच्या प्रथेवर बंदी घालते.
- 1955 मध्ये 'अस्पृश्यता गुन्हे कायदा'
- नागरिक हक्क संरक्षण कायदा-1976
- अस्पृश्यतेची प्रथा हा एक शिक्षापात्र गुन्हा आहे.
- समानतेच्या अधिकाराची हमी दिली आहे
- मागासलेल्या जाती आणि अनुसूचित जातींना आरक्षण
- अस्पृश्यता निर्मूलनासाठी राज्याची विशेष जबाबदारी
- अस्पृश्य हे समाजातील सर्वात खालचे स्तर आहेत.

- ही आपल्या समाजातील एक अमानवीय प्रथा आहे.
- महात्मा गांधींनी याला हिंदू समाजावरील 'कलंक' म्हटले आहे.
- लोक सामाजिक सुविधा आणि संधींपासून वंचित आहेत.
- त्यांना सार्वजनिक विहिरी किंवा तलावांमधून पाणी घेण्याची परवानगी नव्हती.
- मंदिरात प्रवेश दिला जात नाही
- सार्वजनिक ठिकाणी परवानगी नाही
- अस्पृश्यांचे शोषण झाले
- प्रसारमाध्यमांच्या माध्यमातून लोकांमध्ये जागरूकता निर्माण करा.
- कडक कायद्यांची अंमलबजावणी
- अस्पृश्यांना समाजाच्या मुख्य प्रवाहात आणा
- अधिक सुविधा उपलब्ध करून देणे
- मुलांमध्ये आणि लोकांमध्ये धर्मनिरपेक्ष विचार विकसित करा
- समान संधी द्या
- शोषित सामान्य लोकांसाठी आरक्षण
- अधीरता विकसित होते
- तिरस्कार
- अनादर
- द्वेषाच्या भावना निर्माण झाल्या
- सामाजिक विषमता वाढते
- सामाजिक संघर्षाला कारणीभूत ठरते

प्रकरण 9

श्रम आणि आर्थिक जीवन

I 1 D शिक्षक

2 B शेतमजूर

3 D आईचे प्रेम

4 B आत्मसमाधानासाठी चित्रकला

II 5 श्रम म्हणजे आर्थिक लाभ आणि भौतिक लाभ मिळवण्यासाठी केलेले प्रयत्न

6 श्रमविभागणी म्हणजे लोकांच्या आवडीनिवडी, गुणधर्म आणि क्षमतांनुसार त्यांच्याकडून केले जाणारे काम होय.

- कौशल्य आणि लिंग इ.वेतन आणि कामाच्या ठिकाणी होणारा भेदभाव थांबवण्यासाठी समान नागरी कायदा अमलात आला.

7 याचा अर्थ कोणत्याही विशिष्ट क्षेत्रात पुरेसे प्राविण्य, प्रशिक्षण आणि कौशल्य प्राप्त करणे असा होतो.

8 मजुरी, पगार किंवा इतर कोणताही भौतिक लाभ देणारी कामाची कृती.

9 विनामोबदला केलेले काम हे कोणत्याही निश्चित हेतूशिवाय केले जाते, परंतु त्यातून मानसिक समाधान मिळते.

10 योग्य वय, क्षमता, आवड आणि पात्रता असूनही काम न मिळणे.

11 1976 मध्ये

III 12

- पगारी काम
- मजुरी देतो
- पगार किंवा साहित्य लाभ

उदा. शाळेत शिकवणे, इमारत बांधकाम, वाहने दुरुस्त करणे

- बिनपगारी काम
- आर्थिक लाभ किंवा बक्षीस न घेता काम करा

उदाहरणार्थ, एखादा कलाकार आत्मसमाधानासाठी चित्र काढतो.

13

- जास्त लोकसंख्या
- यांत्रिकीकरण
- श्रम विभागणी
- सामाजिक विषमता
- भांडवलाची कमतरता
- निरक्षरता

14 आणि 15

- गरिबी
- आरोग्य
- भ्रष्टाचार
- कुटुंबाचे विघटन
- फसवणूक
- दरोडा

- गुन्हे
- फसवणूक
- वेश्याव्यवसाय इ

16

- लोकसंख्या नियंत्रण उपाय
- कुटीर उद्योगांना चालना
- कृषी क्षेत्राचा विकास
- औद्योगिक क्षेत्राचा विकास
- शैक्षणिक सुधारणा योजना
- पंचवार्षिक योजना
- व्यावसायिक शिक्षणाचा प्रचार
- ग्रामीण विकास योजना
- रोजगार हमी योजना
- माहिती आणि तंत्रज्ञान क्षेत्रातील प्रगती

17

- संघटित कामगार
- विशिष्ट कायदे आणि नियम आहेत
- विशिष्ट कामाच्या ठिकाणी काम करा
- कामाचे निश्चित तास ठेवा
- निश्चित वेतन आणि भत्ते असावेत
- वैद्यकीय सुविधा
- नोकरीची सुरक्षितता आहे
- बँका, शाळा, सशस्त्र दल इत्यादींमधील माजी कर्मचारी
- असंघटित काम
- कायदे आणि नियम नाहीत
- विशिष्ट कामाच्या ठिकाणी काम करू नका
- कामाच्या निश्चित वेळा नसतात
- निश्चित वेतन आणि भत्ते नसतात
- वैद्यकीय सुविधा नाहीत
- पगारी रजा आणि निवृत्तीवेतन मिळत नाही.
- नोकरीची सुरक्षा नाही

18

- कोणतेही निश्चित नियम आणि कायदे नाहीत
- कमी वेतन दिले जाते
- मोफत वैद्यकीय सुविधा नाहीत
- नोकरीची सुरक्षितता नाही
- येथे निश्चित पगार, सुट्टीचा पगार, निवृत्तीवेतन आणि भत्ते नाहीत.
- शोषणाची शक्यता आहे

19

- विशिष्ट कायदे आणि नियम आहेत
- ते एका निश्चित कामाच्या ठिकाणी काम करतात
- एक निश्चित वेळ आहे
- निश्चित पगार भत्ते आहेत
- वैद्यकीय सुविधा आहेत
- त्यांना पगारी रजा आणि निवृत्तीवेतन मिळते.
- त्यांच्याकडे विशेष कौशल्य आहे

20

- काम आणि वेतनाच्या वितरणातील असमानता
- स्त्रिया आणि पुरुषांची कामे सारखी नसतात.
- पुरुषांना अधिक चांगल्या नोकऱ्या दिल्या जातात.
- पुरुषांना अधिक जबाबदारी आणि पगार दिला जातो
- महिलांना कमी जबाबदारी आणि पगार दिला जातो
- लिंग, वय, क्षमता यांच्या आधारावर कामांच्या वाटपात असमानता आहे.
- वेतन देण्यामध्येही फरक असतो.

21

- श्रमविभागणीमुळे विशेष प्राविण्याला कारणीभूत ठरते.
- विशेष प्राविण्य म्हणजे कोणत्याही विशिष्ट क्षेत्रात पुरेसे प्राविण्य, प्रशिक्षण आणि कौशल्य प्राप्त करणे.
- त्यामुळे लोकांना विविध क्षेत्रांमध्ये काम करण्यास आणि आर्थिक नफा मिळवण्यास मदत झाली आहे
- आर्थिक स्तर आणि वर्गव्यवस्था निर्माण करते

प्रकरण 23

131

सामूहिक वर्तन आणि प्रतिरोध

I.

1)C) केरळ

2) B) आप्पिको चळवळ

3) A) मेधा पाटकर

4) B) कैगा अणुऊर्जा विरोधी चळवळ

5) A)प्रो. एम. डी. नंजुंडस्वामी

6) B) डी. देवराज अरस

7) A) चिपको चळवळ

8) D) उत्तराखंड

II.

9) सामूहिक वर्तन म्हणजे एखाद्या व्यक्तीचे समूहात असतानाचे वर्तन.

10) कोणत्याही पूर्व नियोजनाशिवाय विशिष्ट कारणांनी जमलेल्या लोकांचा समूह.

11) समूहाच्या हिंसक आणि विध्वंसक स्वरूपाच्या वर्तणुकीला दंगल म्हणतात.

12) कामगारांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी कामगार संघटनाद्वारे हालचाली.

13) या कारखान्यातून बाहेर पडणारा तीव्र वासाचा रासायनिक दूर बाहेर पडून पर्यावरणाचा नाश होत होता

14) जमावाची वर्तणूक

15) शेतकऱ्यांना जमीनदारांच्या जाचातून मुक्त करण्यासाठी

16) कारण या अणुऊर्जा प्रकल्पामुळे जंगलाचा नाश आणि भट्टीतून बाहेर पडणाऱ्यामुळे किरणोत्सगामुळे पर्यावरणाचे प्रदूषण होऊन या परिसरात राहणाऱ्या प्राणी प्रजातींच्या अस्तित्वाला धोका निर्माण होऊ शकतो

17) नर्मदा बचाव आंदोलन गुजरात राज्यात सुरू झाले.

18) पर्यावरणाबरोबर अनेक प्राणी प्रजाती धोक्यात येऊ लागल्यामुळे केरळ साहित्य परिषद व वन्यजीव संरक्षण या विरोधात चळवळ सुरू केली

19) ई.व्ही. रामस्वामी नायर यांनी आत्म गौरव चळवळ सुरू केली.

III. 20)

- व्यक्तीची अनियंत्रित परिस्थिती
- व्यक्तीचे अनियंत्रित वर्तणूक
- असभ्यवर्तन
- लोकांची गुन्हेगारी

- दंगलखोरांची मानसिकता

21)

- अधिकाऱ्यांचा वक्तशीरपणा
- पोलीस संरक्षण दल
- कायद्याप्रमाणे नियमावली

22)

- उत्तराखंड मधील गडवाल जिल्ह्यात सरकारने झाडे तोडण्यास परवानगी दिली.
- लोकांनी झाडे तोडण्यापासून रोखले.
- कारण त्यामुळे जंगलतोड होईल आणि पर्यावरणाचे नुकसान होईल अशी भीती होती
- सुंदरलाल बहुगुणा आणि चंडीप्रसाद भट्ट यांच्या नेतृत्वाखाली 1973 साली या चळवळीचे आयोजन करण्यात आले
- झाडे तोडण्याची परवानगी रद्द करण्यात आली.

23)

- या चळवळीचे आयोजन उत्तर कन्नड जिल्ह्यातील सलानी गावातील शेतकऱ्यांनी केले.
- जंगलात जेव्हा कंत्राट झाडे तोडण्यासाठी आले तेव्हा शेतकऱ्यांनी झाडांना मिठी मारून निषेध केला
- शेतकऱ्यांचा उद्देश वृक्षांची बेकायदेशीर तस्करी रोखणे आणि वृक्षारोपणाच्या पर्यावरणीय महत्त्वाबद्दल जागरूकता निर्माण करणे हा होता.

24)

- नर्मदा नदीवर धरण बांधण्याच्या विरोधात हा मोर्चा काढण्यात आला.
- मेधा पाटकर आणि बाबा आमटे यांनी चळवळीचे नेतृत्व केले.
- जंगलाचा नाश पर्यावरणाचा ऱ्हास आणि त्यामुळे वन्यजीवांना होणारे नुकसान या विरोधात एक आंदोलन करण्यात आले.

25)

- केरळच्या सायलेंट व्हॅलीमध्ये धरणाच्या बांधकामाविरुद्ध हा मोर्चा काढण्यात आला.
- धरणाच्या बांधकामामुळे सजीव प्रजातींचे जगणे कठीण होते.
- केरळ साहित्य परिषद आणि वन्यजीव उत्साहींनी या चळवळीचे नेतृत्व केले.
- त्यामुळे वन्यजीवांचे रक्षण करण्यात यश आले.

26)

- डॉ.शिवराम कारंथ त्यांच्या नेतृत्वाखाली या चळवळीला सुरुवात झाली.

- उत्तर कन्नड जिल्ह्यातील कैगा येथे अणुऊर्जा प्रकल्पाच्या स्थापनेविरुद्ध हा मोर्चा काढण्यात आला.
- जंगलतोड अणु किरणोत्सर्गामुळे होणारे पर्यावरणीय प्रदूषण आणि सजीव प्रजातींना होणारे नुकसान या विरोधात ही चळवळ सुरू करण्यात आली.

IV.

27) जमावाचे स्वरूप स्पष्ट करा.(साधारण)

- हा तात्पुरता समूह आहे.
- लोक एका विशिष्ट ठिकाणी एकत्र जमतात सदस्य एकमेकांच्या मतांनी भावनांनी आणि कृतीने खूप सहजपणे प्रभावित होतात.
- एखाद्या व्यक्तीच्या अंतर्गत भावना प्रकट होतील.
- समाजातील दोष दाखवून देणे.
- हे सामाजिक संस्थांच्या कार्यप्रणाली बद्दल लोकांचा असंतोष व्यक्त करते.

28)

- गोंधळ निर्माण करणे हाच उद्देश असतो
- गर्दीत किमान पातळीचा उद्देश किंवा एकता दिसून येत नाही.
- कधी कधी ते खूप नुकसान करतात.
- हल्ल्याचे कोणतेही विशिष्ट लक्ष नाही.
- कायदा आणि सुव्यवस्थेसमोर गंभीर आव्हाने आहेत

29)

- चिपको चळवळ
- अपिको चळवळ
- नर्मदा बचाव आंदोलन
- सायलेंट व्हॅली चळवळ
- कैगा विरोधी चळवळ
- कर्नाटक किनारपट्टी विरोधी

प्रकरण 24

सामाजिक समस्या

I.

1) B) 1098

2) D) बालमजुरीची प्रथा हा एक शिक्षापात्र गुन्हा आहे

3)C)1961

4)A) 1994

5) A) शिक्षण हक्क कायदा-2009

6)C)1986

7) B) कष्टमय जीवनापासून शाळेपर्यंत

II.

8) अल्पवयीन मुलांकडून करून घेतलेल्या कामाला 'बालकामगार' म्हणतात.

9) मुलीचे वयाच्या 18 वर्षांपूर्वी आणि मुलाचे वयाच्या 21 वर्षांपूर्वी होणाऱ्या लग्नाला बालविवाह म्हणतात.

10) गर्भाशयात मुलीच्या गर्भाची हत्या करणे.

11)जन्मानंतर स्त्री अर्भकाची हत्या करण्याच्या अमानवीय प्रथेला स्त्री अर्भकहत्या म्हणतात.

12) आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून गर्भाच्या लिंग निदान चाचण्या थांबवणे.

13) 2006

14) लैंगिक गुन्ह्यांपासून बालकांचे संरक्षण (पॉक्सो) कायदा 2013

15) 2012

16)1987

17)

- गरिबी
- घटस्फोट

- निरक्षरता.
- जास्त नियंत्रण
- घरगुती हिंसाचार.
- उद्योगपतींचा लोभ.
- मुलांचे अपहरण.

१८. बालमजुरीमुळे:-

- अनाआरोग्य
- पौष्टिक अन्नाचा अभाव.
- योग्य वैद्यकीय सुविधांचा अभाव.
- जबरदस्तीने रोजगार.
- आर्थिक आणि सामाजिक शोषण.
- निरागसता हिसकावून घेतली जाते
- मानसिक व शारीरिक छळ

19)

- गरिबी
- निरक्षरता
- हुंड्याचा भार.
- अज्ञान
- स्त्रीविरोधी कल्पना
- पुरुष मुलाची इच्छा

20)

- असमतोल लिंग गुणोत्तर
- स्त्रियांच्या दर्जाचा ऱ्हास
- महिलांवरील हिंसाचारात वाढ
- लिंगभेद

IV.

21)

- बालकामगार प्रतिबंध आणि नियंत्रण कायदा (1986)लागू करण्यात आला.
- उल्लंघन करणाऱ्या उद्योगपतींना 20,000/- रुपये भरावे लागतील.
- कलम २४ बालमजुरीस प्रतिबंध करते.
- राष्ट्रीय बालकामगार प्रकल्प (NCLP) 1988 अधिनियमित करण्यात आला आहे.
- बालकामगार पुनर्वसन कल्याण निधीची स्थापना करण्यात आली.
- 'बालकामगार निर्मूलन आणि पुनर्वसन कायदा' (२००६) लागू करण्यात आला.
- “कष्टाकडून शाळेकडे” हा प्रामुख्याने बालमजुरांना मुख्य प्रवाहातील शालेय शिक्षणात आणण्यासाठी सुरू करण्यात आलेला उपक्रम आहे.

22)

- लिंगभेद
- शिक्षणाचा अभाव
- कायद्याची योग्य अंमलबजावणीचा अभाव
- बाल हक्कांच्या अंमलबजावणीत जनतेच्या सहभागाचा अभाव
- पालकांची वृत्ती

23)

- मुलांचा सर्वांगीण विकास खुंटतो.
- प्रश्न विचारण्याची शक्ती गमावून बसतात.
- लैंगिक अत्याचारात वाढ होते
- मुलांच्या हक्कांचे उल्लंघन करते
- मुले कुपोषणाच्या जाळ्यात अडकतात.
- माता मृत्यूचे प्रमाण वाढते
- मुलगी विधवा होण्याची शक्यता
- सहज हिंसाचाराचा बळी

24

- जिथे कुठे बालविवाह होतो, तिथे तक्रार करता येते.
- टोल फ्री क्रमांक 1098 वरून तक्रार दाखल करू शकता.
- तुमचे नाव देखील उघड करण्याची गरज नाही.
- मुख्याध्यापक/व्हीए यांनाही कळवू शकता.

- H.M.आणि PDO यांना बालविवाह प्रतिबंधक अधिकारी मानले जाते.
- पोलीस ठाण्यात तक्रार दाखल करू शकता.
- कुठेही, केव्हाही तक्रार दाखल करा.

25)

- शाळा सोडण्याचे प्रमाण कमी करा.
- मुलींच्या शिक्षणाचे महत्त्व.
- १८ वर्षांखालील मुले शाळेत असावीत.
- जन्म नोंदणी अनिवार्य आहे.
- मुलींना सक्षम केले पाहिजे.
- बालविवाहाची तक्रार करावी.

26)

- महिलांचा आत्मसन्मान आणि प्रतिष्ठा कमी करते.
- त्यामुळे अंतर्गत संघर्ष निर्माण होतो.
- पुरुष आणि स्त्रियांमध्ये वैर निर्माण करते.
- अनैतिकता आणि हिंसाचार वाढतात.
- कौटुंबिक संबंध दुरावले जातात.
- आर्थिक अडचणींमुळे वधूंवर अन्याय होतो.
- लग्नाच्या नावाखाली फसवणूक.
- बालविवाहात वाढ.
- स्त्री भ्रूणहत्या आणि स्त्री अर्भकहत्या.
- घटस्फोटांची संख्या वाढते.

27)

- 'हुंडा प्रतिबंधक कायदा' (1961) लागू करण्यात आला.
- हुंडा देण्याची अट घालण्यास मनाई आहे.
- या कायद्याचे उल्लंघन करणाऱ्यांना 5000/-रुपये दंड किंवा 6 महिन्यांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा दिली जाते.
- हुंडाबळी "भारतीय न्याय संहिता (BNS)" च्या कक्षेत आणले गेले आणि
- भारतीय नागरिक सुरक्षा संहिता

- आंतरजातीय विवाह.
- आधुनिक मास मीडिया.
- स्वयंसेवी संस्था.
- महिला संघटना निर्मूलन करू शकतात.

प्रकरण 10

भारत भौगोलिक स्थान आणि प्राकृतिक वैशिष्ट्ये

I.

1.A)रुंद

2. B)बृहत्त हिमालयात

3. A) माउंट गॉडविन ऑस्टिन/K2

4.D)द्वीपकल्पीय पठार

5. C) नेपाळ आणि तिबेट

II.

6). निलगिरी टेकड्या

7) हिमालयातील नद्यांनी वाहून आणलेल्या गाळाच्या संचयनामुळे उत्तर भारताचे मैदान तयार झाले आहे.

8) डोंगराच्या पायथ्याशी असलेल्या टेकड्यांमध्ये मैदानी प्रदेश किंवा दऱ्यांच्या अरुंद पट्ट्या असतात, ज्यांना डून्स म्हणतात.

9) द्वीपकल्पीय पठार

10) ते पूर्णपणे बर्फाने झाकलेले आहेत.

11)अनैमुडी

12) इंदिरा पॉईंट

13) 82.30° पूर्व रेखांश

14) सह्याद्रीच्या पर्वतरांगा

15)सिंधू (Indus) नदी

16)12.87.263 चौ. कि.मी

17)कर्कवृत्त (23.30° उत्तर अक्षांश)

18) 6100कि.मी.

19) माउंट एव्हरेस्ट.

20) दक्षिण पूर्व भाग

21) उत्तर गोलार्ध

III 22)

- शिमला
- मसूरी,
- नैनिताल,
- राणीखेत,
- चक्रता
- दार्जिलिंग

23)

- उत्तरेकडील पर्वत.
- उत्तरेकडील मैदानी प्रदेश
- द्वीपकल्पीय पठार.
- किनारपट्टीची मैदाने आणि बेटे.

24)

- भारताचे सर्वात मोठे प्राकृतिक विभाग.

- येथे खनिजांचे समृद्ध साठे आहेत.
- नद्या अनेक धबधबे तयार करतात
- उपयुक्त जलविद्युत निर्मिती.

25)

पश्चिम घाट	पूर्व घाट
पश्चिम घाट उंच आहेत	पूर्व घाट उंच नाहीत
ते निरंतर आहेत	ते नदीच्या खोऱ्याने विभागलेले आहेत
दख्खनच्या पठाराच्या पश्चिमेला वसलेले आहेत ते सरळ आहेत	दख्खनच्या पठाराच्या पूर्वेला वसलेले आहेत ते सरळ नाहीत

26)

- भारतीयांच्या जीवनावर प्रभाव टाकला.
- उत्तर आशियाई प्रदेशांतून येणाऱ्या थंड वाऱ्यांना अडथळा निर्माण करणे.
- ते अनेक नद्यांची उगमस्थाने आहेत.
- जलविद्युत निर्मिती सुलभ करणे
- अनेक प्रकारच्या वनस्पती आणि प्राण्यांचे निवासस्थान
- खनिजांचा खजिना.
- पर्यटन आणि धार्मिक केंद्र म्हणून महत्त्वाचे.

27)

- द्वीपकल्पीय पठार हे दक्षिणेकडून सतलज-गंगा मैदानापासून दक्षिणेकडे हिंद महासागरापर्यंत पसरलेले आहे.
- त्याचे एकूण क्षेत्रफळ १६ लाख चौरस किलोमीटर आहे.
- हे द्वीपकल्पीय पठार त्रिकोणी आकारात तयार झाले आहे.
- ते उत्तरेकडे रुंद असून दक्षिणेकडे अरुंद आहे.

28)

- शिवालिक टेकड्यांची निर्मिती सर्वात अलीकडे झाली आहे.
- हे हिमालयाच्या दक्षिणेस वसलेले आहेत.
- या अत्यंत कमी उंचीच्या रांगा आहेत याला हिमालयाच्या पायथ्याच्या टेकड्या असेही म्हणतात.
- येथे सपाट मैदाने आणि दऱ्या निर्माण झाल्या आहेत त्यांना डून्स म्हणतात.

प्रकरण 11

भारताचे हवामान

I.1.B) पर्जन्यछायेचा प्रदेश आहे

2.A) जमीन आणि समुद्र यांच्यातील तापमान आणि दाबातील फरक

3. B) काला बैसाखी

4.A) अंधिस

5. D) आंबेसरी

6. C) कॉफीची फुले

7. C) ऑक्टोबर-नोव्हेंबर

8.B) 118 से.मी.

II.9) उन्हाळ्यात सूर्याची किरणे उत्तर गोलार्धावर लंबरुप पडतात आणि ते समुद्रापासून दूर असते.

10 स्थानिक तापमान, पारंपरिक प्रवाह आणि वाऱ्यांमुळे

11) उत्तर भारतीय पर्वतीय प्रदेश आणि द्वीपकल्पीय पठार

12) अरबी समुद्र शाखा आणि बंगालचा उपसागर शाखा

13) तमिळनाडू

14) हिवाळी हंगाम

15) पश्चिम घाटाच्या पश्चिम बाजूमुळे मान्सूनच्या वाऱ्यांना अडथळा निर्माण होतो आणि मुसळधार पाऊस पडतो.

16) गंगानगर (राजस्थान)

17) मॉसिनराम (मेघालय)

18) रोयली (राजस्थान)

19) जमीन आणि समुद्राच्या तापमान आणि दाबातील फरकामुळे

20) दक्षिण भारत तीन बाजूंनी जलस्रोतांनी वेढलेला आहे.

21)भारतात उष्णकटिबंधीय मान्सून प्रकारचे हवामान आहे.

22)स्थानिक स्थानिक तापमान आणि पारंपारिक कारणामुळे पारंपरिक पर्जन्यवृष्टी होते.

23)

- उन्हाळा मार्च ते मे
- नैऋत्य मान्सून पावसाळा (जून - सप्टेंबर)
- परतीचा मान्सून हंगाम (ऑक्टोबर - नोव्हेंबर)
- हिवाळ्याचा हंगाम (डिसेंबर - फेब्रुवारी)

24)

- अक्षांश,
- समुद्रसपाटीपासून उंची,
- समुद्रापासून अंतर,
- वाऱ्याची दिशा,
- पर्वत रांगा,
- महासागर प्रवाह इ

25)

- सर्वत्र पसरलेल्या नैऋत्य मोसमी पावसामुळे,
- तापमानात घट होते.

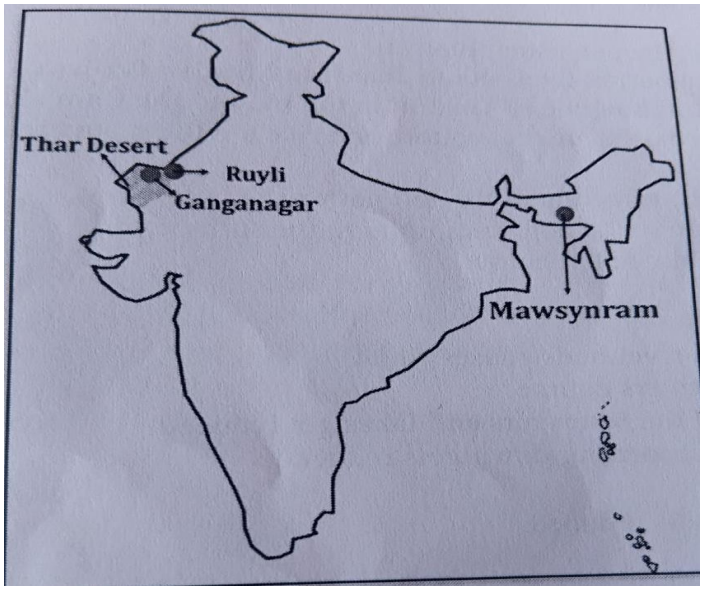
- या ऋतूत सूर्यकिरणे दक्षिण गोलार्धावर सरळ पडतात.
- परिणामी, उत्तर गोलार्धात तापमानात घट होते.
- त्यामुळे हा प्रदेश उच्च दाबाचा प्रदेश बनतो.
- नैऋत्य मोसमी वारे ओसरू लागतात.

26) पश्चिम घाटाचा पश्चिम भाग, पश्चिम बंगाल, आसाम आणि ईशान्येकडील राज्ये अंदमान आणि निकोबार

27)

- शेती हा मुख्य व्यवसाय आहे.
- हवामानाचा अर्थव्यवस्थेवर मोठा प्रभाव असतो.
- नैऋत्य मोसमी वारे भारताच्या शेतीवर नियंत्रण ठेवतात.
- पावसाच्या कमतरतेमुळे दुष्काळ पडतो.
- मुसळधार पावसामुळे पूर येतो.
- ते जीवित आणि मालमत्तेचे नुकसान करतात.
- म्हणूनच असे म्हटले जाते की भारतीय शेती म्हणजे ' मान्सूनचा जुगार आहे

28) map

प्रकरण 12

भारतातील माती

1.B) लाल माती

2. C) गाळाची माती

3.A) काळी माती

4.B) काळी माती

5.A)लाल माती

6. B)लॅटेराइट माती

7.A)वाळवंटी माती

8. A)डोंगरी माती

9.D) लॅटेराइट

10.A) काळी माती

II.11) काळी माती कापूस लागवडीसाठी सर्वोत्तम असते, म्हणून तिला काळी कापसाची माती असेही म्हणतात.

12) त्यात चिकणमातीच्या कणांचा अधिक समावेश असतो.

13) कारण तिथे वार्षिक 200 सेंटिमीटर पेक्षा जास्त पाऊस पडतो.

14) विविध नैसर्गिक शक्तींद्वारे पृष्ठभागावरील मातीचे वहन होण्याला मृदा धूप म्हणतात.

15) जमिनीची धूप रोखणे आणि तिची सुपीकता टिकवून ठेवणे याला मृदा संवर्धन (मातीचे संरक्षण) म्हणतात.

16) अतिवृष्टी आणि उच्च तापमान असलेल्या प्रदेशात लॅटेराइट मृदा तयार होते.

17) गाळ साचल्यामुळे जलाशयांची साठवण क्षमता कमी होते.

18) पर्वतीय माती.

III19)

- जंगलतोड
- चरण्यापेक्षा
- शेतीच्या अशास्त्रीय पद्धती,
- जास्त सिंचन,
- वाहणारे पाणी,
- वारा आणि समुद्राच्या लाटा.

20.

- मोठ्या प्रमाणात विघटित सेंद्रिय पदार्थ आहेत.
- त्यात भरपूर नायट्रोजन आणि सेंद्रिय अवशेष असतात.
- हिमालयात आढळते
- डोंगराळ भागात तयार होतो
- कॉफी, चहा, मसाले, फळे ही प्रमुख पिके आहेत

21)

- द्वीपकल्पीय पठारात विस्तृतपणे वितरित
- दक्षिणेकडील कन्याकुमारीपासून मध्य प्रदेशातील झाशीपर्यंत पसरलेले
- त्याचा विस्तार पश्चिमेला गुजरातच्या कच्छ प्रदेशापासून पूर्वेला राजमहल टेकड्यांपर्यंत आहे.
- बाजरी, तंबाखू, तेलबिया, ऊस, कापूस आणि तांदूळ ही प्रमुख पिके आहेत.

22)

- पावसामुळे जमिनीतील खनिजे वाहून जातात.
- ते जमिनीच्या पृष्ठभागावर फेरिक ऑक्साईड आणि ॲल्युमिनियम मागे सोडत आहे.
- त्यामुळे ही मातीसुद्धा रंगाने लाल दिसते.

IV.

23)

- नदीच्या पात्रात गाळ साचल्यामुळे पूर येतो.
- नदीच्या प्रवाहाची दिशा बदलणे.

- जलाशय आणि तलावांची साठवण क्षमता कमी होते.
- खाली झिरपणाऱ्या पाण्याचे प्रमाण कमी होते.
- नैसर्गिक झरे आटून जातात..
- शेतीची उत्पादकता कमी होते.

24)

काळी माती	**लॅटेराईट माती**
अग्निजन्य खडकांच्या अपक्षयामुळे तयार झालेली आहे.	200 से.मी. पेक्षा जास्त पाऊस असलेल्या ठिकाणी आढळते.
ही सुपीक आहे.	सुपीकता खूप कमी असते.
ओलावा टिकवून ठेवण्याची क्षमता आहे.	नायट्रोजन आणि खनिजांची कमतरता
यात लोह चुना आणि मॅग्नेशियम कार्बोनेट भरपूर प्रमाणात असतात	लाल रंगाची असते.
कोरडवाहू शेतीसाठी योग्य	लोह ऑक्साईडने संपन्न असते
या मातीत कापूस,मका,गहू, कांदा, मिरची ही महत्त्वाची पिके येतात.	ही माती चहा व कॉफी आणि मळ्यातील पिकाला उपयुक्त आहे.

25)

- गाळाची माती
- काळी माती
- लाल माती
- लॅटराइट माती
- वाळवंटी माती
- डोंगराची माती

26.

वाळवंटी माती	**गाळाची माती**

अत्यंत कमी पर्जन्यमान आणि उच्च तपमान असलेल्या प्रदेशात आढळते.	पर्वतावरून गाळ वाहून आणतात आणि त्याचा संचय करतात.
लाल आणि तपकिरी रंग	खूप मोठ्या प्रदेशात पसरली आहे.
भारताच्या वायव्य भागात आढळते.	मुख्यतः उत्तरेकडील मैदानी प्रदेशात आढळते.
पाणी धरून ठेवण्याची क्षमता कमी असल्यामुळे लवकर कोरडी होते.	गहू तांदूळ ऊस कापूस आणि ताग ही प्रमुख पिके होत.
ज्वारी बाजरी खजूर पिकविले जातात.	नदीकाठी आढळते.

27)

काळी माती

- काळ्या मातीला 'रेगुर माती' असेही म्हणतात.
- ही जागा कापूस लागवडीसाठी सर्वात योग्य आहे.
- याला 'काळी कापसाची माती' असेही म्हणतात.
- अग्निजन्य खडकांच्या अपक्षयातून तयार झाले.
- त्यात चिकणमातीच्या कणांचे प्रमाण अधिक असते.
- ती सुपीक असून पाणी धरून ठेवण्यास सक्षम आहे.
- या प्रकारची माती महाराष्ट्रात आढळते.
- गुजरात, मध्य प्रदेश, पश्चिमी भाग
- आंध्र प्रदेश आणि उत्तर कर्नाटक.
- हे कोरडवाहू शेतीसाठी अत्यंत योग्य आहे.
- कापूस, ज्वारी, गहू, कांदा, मिरची, तंबाखू,
- तेलबिया, लिंबू आणि द्राक्षे हे प्रमुख आहेत
- या जमिनीत वाढणारी पिके.

लाल माती

- द्वीपकल्पीय पठाराचा लाल मातीने व्यापलेला सर्वात मोठा भाग.
- ते दक्षिणेकडील कन्याकुमारीपासून उत्तरेकडील झाँसीपर्यंत पाहिले जाऊ शकते.

- त्याचा विस्तार गुजरातच्या कच्छ भागापासून ते झारखंडमधील राजमहाल टेकड्यांपर्यंत आहे.
- या प्रकारच्या जमिनीत वाढणारी प्रमुख पिके म्हणजे नाचणी, तंबाखू आणि तेलबिया.
- सिंचनाची सोय असल्यास भात, ऊस, कापूस इत्यादी पिके घेता येतात.

28)

- समांतर नांगरणी
- शेतीला बांध घालणे.
- डोंगर उतारावरील सपाट पायरीची शेती
- जंगलतोड रोखणे
- जंगलांच्या वाढीस प्रोत्साहन देणे
- जनावरांच्या चरण्यावर नियंत्रण ठेवणे
- पाण्याचा नियोजनबद्ध वापर करणे
- नद्यांवर धरणे बांधणे

प्रकरण 13

भारतातील अरण्य संपत्ती

1)B) गंगेचा त्रिभुज प्रदेश

2) A) पानझडी मान्सून अरण्ये

3)D) अल्पाईन अरण्ये

4) A) वाळवंटी अरण्ये

5) D) मध्य प्रदेश

6) B) हरियाणा

7) D) मॅंग्रोव्ह अरण्ये

8) C) निलगिरी

II.

9). सुंदरीची झाडे गंगा पात्रात भरपूर आढळतात.

10) एखाद्या क्षेत्रात नैसर्गिकरित्या वाढणाऱ्या एकूण वनस्पती समूहाला जंगल किंवा नैसर्गिक वनस्पती म्हणतात.

11) कोरड्या हिवाळ्यात झाडांची पाने गळतात.

12) उष्णकटिबंधीय गवताळ प्रदेशातील जंगले.

13)मानवी, प्राणी आणि नैसर्गिक आपत्तींपासून अरण्याचे संरक्षण करणे.

14) विविध प्राण्यांचे त्यांच्या नैसर्गिक अधिवासात संरक्षण करणे.

15). उत्तराखंडचे जिम कॉर्बेट

16) वनस्पती आणि प्राणी यांच्या विविधतेचे संरक्षण करणे.

17) 33% वनक्षेत्र.

18) उत्तराखंड

19) 7,13,789 चौ. किमी

20) साल, बायरा, टून, सिल्व्हर, स्प्रूस, लॉरेल.

21)

- भरती-ओहोटीमुळे मॅंग्रोव्ह अरण्ये होतात.
- हे भरती-ओहोटीच्या प्रभावाखाली असलेल्या नद्यांच्या त्रिभुज प्रदेशात, किनारपट्टीच्या प्रदेशात आणि मुखांजवळ आढळतात.
- गंगा, महानदी, गोदावरी आणि कृष्णा नद्यांच्या त्रिभुज प्रदेशात अशा प्रकारची जंगले आढळतात.
- गंगा खोऱ्यात 'सुंदरी'ची झाडे भरपूर आहेत आणिम्हणूनच या जंगलांना 'सुंदरबन' असे म्हणतात.

22)

- या प्रकारची जंगले भारतात अधिक प्रमाणात आढळतात.

- 75 ते 250 सेंटिमीटर पावसाची नोंद.
- हे एकूण वनक्षेत्राच्या सुमारे 65.5 % आहे.
- भारतात मान्सून हवामान असल्यामुळे, या प्रकारचे जंगल मोठ्या प्रमाणावर पसरलेले आहे.
- कोरड्या हिवाळ्यात झाडांची पाने गळून पडतात.
- या अरण्यांना पानझडी मान्सून अरण्य असेही म्हणतात

IV. 23)

सदाहरित अरण्ये	**पानझडी अरण्ये**
250 सेंटिमीटर पेक्षा जास्त पाऊस	75 ते 250 cm पर्जन्यमान क्षेत्र
ही अरण्ये मेघालय त्रिपुरा मणिपूर नागालँड अंदमान आणि निकोबार बेटे आणि लक्षद्वीप मध्ये आढळतात	भारतात मोठ्या प्रमाणात आढळतात
वर्षभर हिरवीगार असतात	कोरड्या ऋतूमध्ये पाणी गाळतात
समुद्रसपाटीपासून 900 मीटर पेक्षा जास्त उंची नसलेल्या प्रदेशात आढळतात	ही अरण्ये 65.5% एवढ्या प्रमाणात

24)

- कृषी विस्तार.
- प्राण्यांचे चरणे
- रस्ते आणि रेल्वे बांधकाम.
- सिंचन प्रकल्प.
- जंगलात आग
- खाणकाम.

25)

- सदाहरित अरण्ये
- पानझडी मान्सून अरण्ये
- उष्णकटिबंधीय गवताळ प्रदेशातील अरण्ये
- मॅंग्रोव्ह अरण्ये

- वाळवंटी अरण्ये
- हिमालयातील अल्पाइन अरण्ये

26)

उष्ण कटिबंधीय गवताळ अरण्ये	**वाळवंटी अरण्ये**
60 ते 75 सेंटीमीटर पर्जन्यमान क्षेत्र	ज्या प्रदेशात 50 सेंटिमीटर पेक्षा कमी पाऊस पडतो
उंच गवत आणि झुडपांच्या प्रजाती आढळतात	काटेरी झुडपे
दख्खनच्या पठाराच्या मध्यवर्ती भागात घरच्या वाळवंटातील अरवली पर्वतात आढळतात	वनस्पतींची मुळे खोलवर असतात
बाभूळ ,शिसम सलाई गवत ही येथील प्रमुख वनस्पती आहे	राजस्थानचे थर वाळवंट आणि पंजाब हरियाणा व गुजरात या राज्यांमध्ये आढळणारी ही अरण्ये आहेत

27)

- तामिळनाडू-मदुमलाई, कन्याकुमारी.
- पश्चिम बंगाल-महानंदा, चपरामरी.
- राजस्थान-बस्सी, सवाई मानसिंग.
- हरियाणा -कलेसार ,नहर
- पंजाब - बीर मोतीबाग हरिके
- आंध्र प्रदेश-कोल्लेरू, कृष्णा.

28)

- काझीरंगा राष्ट्रीय उद्यान- आसाम
- सुंदरबन राष्ट्रीय उद्यान - पश्चिम बंगाल
- हजारीबाग राष्ट्रीय उद्यान - झारखंड
- गिर राष्ट्रीय उद्यान-गुजरात

- कान्हा राष्ट्रीय उद्यान - मध्य प्रदेश
- ताडोबा राष्ट्रीय उद्यान-महाराष्ट्र

29)

- स्वच्छ हवा, अन्न आणि चारा पुरवते.
- चांगला पाऊस येण्यास मदत करते.
- जमिनीची धूप नियंत्रित करते.
- प्राणी आणि पक्ष्यांना निवारा पुरवते.
- औषधी वनस्पती देते.
- पर्यटकांना आकर्षित करते.
- रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देतात.
- पर्यावरणाचा समतोल राखतो.

30)

- वाळलेली झाडे तोडणे.
- रोगांपासून झाडांचे संरक्षण करणे.
- रोपे लावणे.
- पेरणी बियाणे.
- झाडांची अवैध तोड रोखणे.
- पाळीव प्राण्यांना चरायला सोडणे टाळणे.
- लोकांना रोपे लावण्यासाठी प्रेरित करणे.
- सामाजिक वनीकरण प्रकल्पांची अंमलबजावणी करणे.

प्रकरण 14

भारतातील जलसाधन संपत्ती

1)C) भारत

2) D) आंध्र प्रदेश

3) B) दामोदर नदी

4) A) हिराकुड

5) B) कोसी नदी

6) B) कृष्णा नदी

7) A) हिराकुड

8) A) भाक्रानानगल

9) C) अतिरिक्त वीज असलेल्या राज्यांकडून वीजटंचाई असलेल्या राज्यांना वीजपुरवठा करणे

II.

10) कालवे, विहिरी आणि कूपनलिकेमधून शेतीला कृत्रिमरित्या पाणीपुरवठा करणे.

11) थेरी धरण

12) कोसी प्रकल्प

13) पावसाचे पाणी गोळा करण्याला पर्जन्यजल संचयन म्हणतात.

14) पाण्याचा प्रवाह रोखून ते जमिनीत मुरू देणे, जेणेकरून भूजल पातळी वाढेल.

15) कारण त्यामुळे पश्चिम बंगालमध्ये मोठ्या प्रमाणावर जीवित आणि मालमत्तेची हानी होते.

16)अतिरिक्त वीज असलेल्या राज्यांकडून वीजटंचाई असलेल्या राज्यांना होणाऱ्या वीज पुरवठ्याला राष्ट्रीय विद्युत जाळे (नॅशनल पॉवर ग्रिड) म्हणतात.

17) दामोदर

18) अप्पर कृष्णा

19) विजयनगर जिल्ह्यातील होसपेट.

20)

- विहीर सिंचन
- टाकी सिंचन
- कालवा सिंचन

21.

- अधिक भागांना सिंचनाची सुविधा पुरवते.
- कमी पर्जन्यमान असलेल्या प्रदेशात अधिक उपयुक्त
- विहिरींचे बांधकाम आणि देखभाल सोपी आहे
- सिंचनाची सोय नसलेल्या भागांमध्ये आवश्यक.

बारमाही कालवे	**पुराचे कालवे**
नद्यावर धरणे बांधून पाणी जलाशयामध्ये साठविले जाते व कालव्याद्वारे शेतीला पुरविले जाते	धरणांच्या मदतीशिवाय कालव्यांच्या माध्यमातून थेट नदीतून पाणी काढले जाते

कालव्याद्वारे शेतीला पाणी पुरवले जाते त्याला बारमाही कामे म्हणतात	जेव्हा नदीची पातळी जास्त असते तेव्हा अतिरिक्त पाणी कालव्यामधून वाहून जाते

23)

- पाणी खूप मौल्यवान आहे.
- भारताकडे जलस्रोत विपुल आहे
- त्याचे वितरण अत्यंत असमान आहे.
- पाऊस केवळ पावसाळ्यापुरता मर्यादित असतो
- .मुसळधार पावसाच्या प्रदेशातही उन्हाळ्यात पाण्याची टंचाई दिसून येते.
- दुष्काळाच्या परिस्थितीवर 'पावसाचे पाणी साठवणे' हाच एकमेव उपाय आहे.

24)

- तुंगभद्रा,
- शिवनसमुद्र,
- योग.
- भद्रा
- अलमट्टी
- काळी
- सुपा ,कद्रा
- कोडसल्ली धरण.

25)

- पावसाच्या ठिकाणी पाणी साठवणे. उदा. घरांची आणि इमारतींची छप्परं.
- वाहत्या पावसाचे पाणी गोळा करणे. उदा. बंधारे बांधणे आणि पाणी साठवणे.

26)

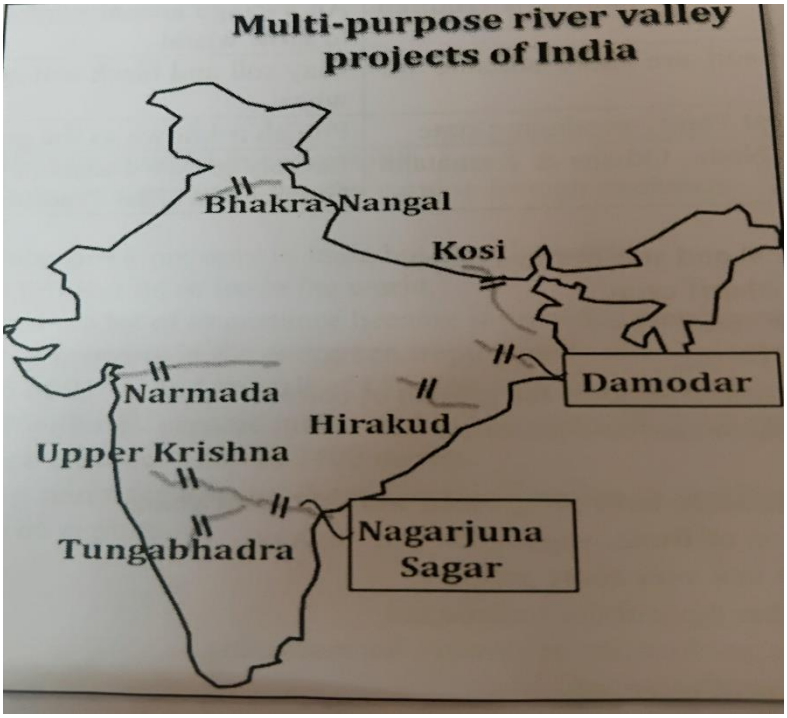
- पाण्याची उपलब्धता प्रदेशानुसार आणि काळानुसार बदलते.
- भारतातील पर्जन्यमान अनिश्चित आहे.
- पावसाचे असमान वितरण.
- कमी पर्जन्यमान असलेल्या प्रदेशात सिंचन अत्यंत आवश्यक आहे.

27)

- सिंचन सुविधा उपलब्ध करून देणे.

- जलविद्युत ऊर्जा निर्माण करणे.
- नद्यांमधील पूर नियंत्रणात आणण्यासाठी.
- नौकानयन सुविधा उपलब्ध करून देणे.
- घरगुती वापरासाठी आणि उद्योगांसाठी पाणीपुरवठा करणे.
- जमिनीची धूप नियंत्रित करण्यासाठी.
- मत्स्यव्यवसाय विकसित करणे.
- वनसंपत्ती वाढवण्यासाठी.

28) **भारतातील बहुउद्देशीय नदी खोरे प्रकल्प**

प्रकरण 25

भारतातील उपयुक्त जमिनीचा वापर आणि शेती व्यवसाय

1)C)पश्चिम बंगाल

2) A) पंजाब

3)C) स्थलांतरित शेती

4) B) व्यावसायिक शेती

II.

5) विविध उद्देशांसाठी जमिनीचा वापर करण्याला भू-वापर(जमिनीचा वापर) म्हणतात.

6) फलोत्पादन क्षेत्रातील प्रगतीला सुवर्ण क्रांती म्हटले जाते.

7) * रासायनिक बदलांमुळे पूर्वी शेतीसाठी वापरली जाणारी जमीन आता पडीक राहिली आहे.
*मातीच्या रचनेमुळे ती अनुपयुक्त झाली आहे.

8) पुष्पशेती म्हणजे विक्रीसाठी फुलांचे उत्पादन करणे होय.

9)बेळगाव जिल्ह्यातील निपाणी

10) हिवाळ्यात केलेल्या शेतीला रब्बी शेती म्हणतात.

11) एकाच शेतातून वर्षभरात दोन-तीन पिके घेण्याला सघन शेती म्हणतात.

12) स्वतःच्या वापरासाठी पिके घेणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या शेतीला उदर निर्वाह शेती म्हणतात.

13) मिश्र शेती म्हणजे पिके घेणे आणि पशुपालन, कुक्कुटपालन, मेंढीपालन, डुक्करपालन, मधमाशीपालन इत्यादींची एकत्रित लागवड करणे.

14) कारण पीक काढणीसाठी तयार होईपर्यंत त्याला साचलेल्या पाण्याची आवश्यकता असते.

15)उन्हाळी हंगामात घेतली जाणारी पिके / रब्बी आणि खरीप हंगामाच्या मधल्या काळात वाढणारी पिके.

16. A) खरीप किंवा मान्सूनच्या सुरुवातीचा पीक हंगाम
B) रबी किंवा मान्सूनोत्तर पीक हंगाम
C) गळीत किंवा उन्हाळी पीक हंगाम

17)

भात शेती	**गहू शेती**
भात शेतीसाठी 25° से.तापमानाची आवश्यकता असते	गव्हाच्या वाढीसाठी 10° ते 15 ° सेल्सिअस तापमानाची आवश्यकता असते
भाताच्या पिकासाठी दरवर्षी सरासरी 100 ते 200 से.मी. पावसाची आवश्यकता असते	गहू पिकविण्यासाठी सरासरी 50 ते 70 से.मी. वार्षिक पावसाची आवश्यकता
गाळाची जमीन आणि चिकन माती भात शेतीसाठी अधिक योग्य असते	गहू पिकविण्यासाठी चिकन आणि काळी माती सर्वात योग्य असते
पश्चिम बंगाल हे सर्वाधिक भात उत्पादन करणारे राज्य आहे	पंजाब गव्हाचे कोठार म्हणून ओळखले जाते
आंध्र प्रदेश ,तमिळनाडू ,ओरिसा आणि कर्नाटक हे प्रमुख उत्पादक आहेत	पंजाब ,हरियाणा, बिहार, राजस्थान, गुजरात आणि उत्तर प्रदेश मध्ये मोठ्या प्रमाणात हे पीक घेतले जाते.

18)

- कापूस हे उष्णकटिबंधीय आणि उपोष्णकटिबंधीय पीक आहे.
- हे खरीप पीक म्हणून घेतले जाते.
- ते 20° ते 25° से. तापमानात चांगले वाढते.
- 75 ते 150 से.मी. पर्जन्यमान.
- काळी माती आणि चिकणमाती कापसाच्या वाढीस पोषक ठरतात.
- ओलावा टिकवून ठेवू शकणारी काळी कापसाची माती

19)

- अलिकडच्या वर्षांत फलोत्पादन आणि पुष्प शेतीमध्ये चांगली प्रगती झाली आहे.
- यात फळे, भाजीपाला आणि फुलांच्या लागवडीचा समावेश होतो.
- पिकांचे उत्पन्न आणि काढणी अतिशय कमी कालावधीत होते.
- पुष्पशेती म्हणजे विक्रीसाठी फुलांचे उत्पादन होय.
- इतर कृषी तंत्रांपेक्षा व्यावसायिक.
- शेतीला फायदेशीर काम केले.
- शासनाने अधिक महत्त्व दिले आहे.
- शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविण्यात मदत केली

20)

- भारतामध्ये फलोत्पादनासाठी आवश्यक असलेल्या सर्व सुविधा उपलब्ध आहेत.
- विविध परिस्थिती.
- जमीन फॉर्म.
- हवामान
- सिंचन सुविधा,
- माती
- श्रम
- बाजार
- सरकारी प्रोत्साहन.

21)

- जून किंवा जुलै महिन्यात बियाणे पेरले जातात.
- सप्टेंबर आणि ऑक्टोबर महिन्यांत पिकांची काढणी केली जाते.
- देशातील सर्वाधिक पिकाखालील क्षेत्र या हंगामात लागवडीखाली येते.
- या हंगामात भात, नाचणी, कापूस, ज्वारी, मका आणि तेलबियांची लागवड केली जाते.

22)

- भात हे भारतातील सर्वात महत्त्वाचे अन्नपीक आहे.
- जगात सर्वाधिक भातशेतीचे क्षेत्र भारतात आहे.
- हे प्रमुख खरीप पीक आहे.
- 25°C तापमान आणि 100-200 सेमी वार्षिक पर्जन्यमान आवश्यक आहे.
- सुपीक गाळाची जमीन आणि चिकणमाती शेतीसाठी सर्वात योग्य आहे.
- पीक काढणीसाठी तयार होईपर्यंत त्याला साचलेल्या पाण्याची आवश्यकता असते.
- वाढीसाठी सपाट जमिनीची आवश्यकता असते.
- सिंचन आवश्यक आहे.
- पश्चिम बंगाल हे सर्वाधिक भात उत्पादन करणारे राज्य आहे.
- आंध्र प्रदेश, तामिळनाडू, ओडिशा आणि कर्नाटक हे प्रमुख उत्पादक आहेत.

23)

- भूस्वरूप
- मातीचा प्रकार
- हवामान
- जमीन धारण
- अन्न सवयी
- तंत्रज्ञान
- सिंचन सुविधा
- बाजार
- सामाजिक घटक

24)

- कापड गिरण्यांमध्ये कच्च्या कापसाचा वापर कच्चा माल म्हणून केला जातो.
- मोठ्या प्रमाणात कापसाची निर्यात करून परकीय चलन मिळवले जाते.

25)

- चहा हे केवळ भारतातच नव्हे तर जगभरात सर्वात लोकप्रिय पेय आहे.
- जगात सर्वाधिक चहाचे उत्पादन भारतात होते.
- चहा उत्पादनाला खूप महत्त्व प्राप्त झाले आहे कारण त्यामुळे रोजगाराची संधी मिळते.
- चहा हे सदाहरित उष्णकटिबंधीय आणि उप उष्णकटिबंधीय प्रदेशांमध्ये वाढणारे एक बहुवार्षिक पीक आहे.

- सरासरी 22° से. तापमान आणि 150-200 सें.मी. पर्जन्यमान आवश्यक आहे.
- त्यासाठी भरपूर सेंद्रिय पदार्थ असलेली सुपीक जमीन आणि वाळू मिसळलेली काळी माती असलेले डोंगराचे उतार आवश्यक असतात.
- चहा 1200 ते 2400 मीटर अशा जास्त उंचीवर चांगला वाढतो.
- आसाम, पश्चिम बंगाल, तामिळनाडू आणि केरळ ही प्रमुख चहा उत्पादक राज्ये आहेत
- .भारत चहा निर्यातीसाठी प्रसिद्ध आहे.

IV. 26)

- भूस्वरूप
- मातीचा प्रकार
- हवामान
- लोकसंख्या
- जमीन धारण
- रोजगार
- तंत्रज्ञान
- मानवी क्षमता
- सिंचन सुविधा
- बाजार

27)

- निव्वळ पेरणी क्षेत्र
- जंगल जमीन
- शेतीव्यतिरिक्त इतर कारणांसाठी जमिनीचा वापर
- पडीक जमीन
- गवताळ प्रदेश
- इतर बिनशेती जमीन

28

- सधन शेती
- उदरनिर्वाह शेती
- बैठी शेती
- स्थलांतरित शेती
- व्यावसायिक शेती

- मिश्र शेती
- वृक्षारोपण शेती

29.

- शेती हा भारतीयांचा मुख्य व्यवसाय आहे.
- हे देशाच्या सर्व भागांमध्ये पाहता येते.
- शेती लोकसंख्येला अन्नधान्याचा पुरवठा करते.
- हा उदरनिर्वाहाचा व्यवसाय आहे.
- रोजगाराच्या अधिक संधी उपलब्ध करून देतात.
- उद्योगांना कच्चा माल द्या.
- शेती अनेक उद्योगांचे पालनपोषण करते.
- वाहतूक, व्यापार, बँकिंग यांसारख्या तृतीयक व्यवसायांना समर्थन देते.

30)

- नैसर्गिक घटक
- सामाजिक घटक
- पाण्याची उपलब्धता
- वाहतूक सुविधा
- बाजार
- रासायनिक खते
- शेतकऱ्यांची वृत्ती
- आर्थिक घटक

प्रकरण 26

भारतातील खनिजे आणि शक्तिशाधने

1) C) बॉम्बे हाय

2) C) पेट्रोलियम

3) A) पेट्रोलियम

4) A) अभ्रक

5) C) पावागडा

II.

6) कारण त्याचा उपयोग युद्धकाळात आणि शांततेच्या काळातही केला जातो.

7) बेरिलियम

8) अभ्रकाला पर्याय उपलब्ध असल्यामुळे,

9) याचा उपयोग विविध उद्योगांमध्ये केला जातो.

10) सोने

11) कर्नाटकातील हट्टी सोन्याची खाण

12) आसाम मधील दिग्बोई

13) पारंपरिक ऊर्जेच्या वापरामुळे हरितगृह परिणाम आणि त्यामुळे पृथ्वीच्या वातावरणाच्या तापमानात होणारी वाढ 'जागतिक तापमानवाढ' म्हणून ओळखली जाते.

14) अनेक उपयोगांमुळे कोळशाला काळा हिरा म्हटले जाते.

15) राजस्थानच्या जैसलमेर जिल्ह्यातील नौख गाव

III.पुढील प्रश्नांची प्रत्येकी दोन वाक्यांत उत्तरे द्या.

16)

- कीटकनाशकांच्या निर्मितीमध्ये वापरले जाते.
- स्फोटके
- कृत्रिम तंतू
- प्लास्टिक,
- रासायनिक खत इ

17)

- हरित गृह परिणाम वाढतो.
- पृथ्वीच्या वातावरणाच्या तापमानात वाढ
- पर्यावरण प्रदूषण कमी करण्यासाठी
- वापर कमी करणे आवश्यक आहे
- पर्यावरण संतुलन राखण्यासाठी

18)

- पैरुलोसाईट
- सैलोमलिलन
- मॅग्नेटाइट
- ब्रानाइट
- होलँडाईट

19)

- स्टीलचे उत्पादन
- रसायने
- विद्युत उपकरणे
- रंगीत काच

20)

- लोहखनिज
- मँगनीज धातू,
- बॉक्साईट धातू
- अभ्रक
- सुवर्ण धातू.

21)

- युरेनियम
- बेरीलियम
- थोरियम
- लिथियम.

22)

- सौर ऊर्जा
- पवन ऊर्जा
- भरती-ओहोटी
- भू औष्णिक ऊर्जा
- बायोगॅस इ.

IV 23)

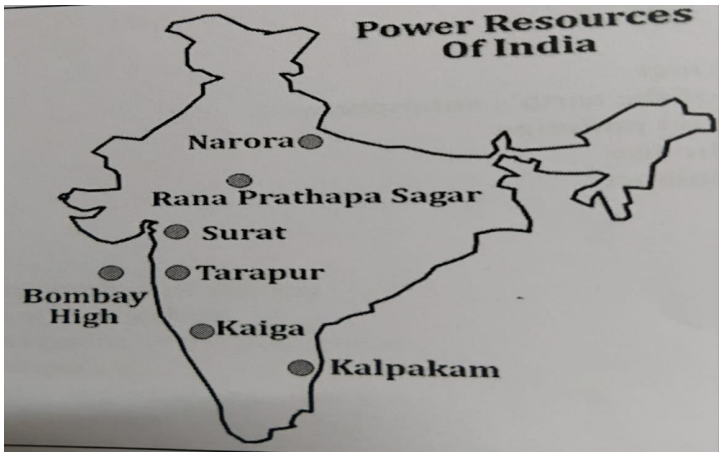
- टेलिफोन आणि टेलिग्राफ उत्पादन
- काचेचे उत्पादन
- रंग वार्निश
- विद्युत उपकरणे
- कृत्रिम रबर
- केमिकल इंडस्ट्रीज

24)

- अपारंपरिक संसाधनांचा वापर.
- जलविद्युत निर्मितीचे महत्त्व.

- पर्यायी स्थानिक ऊर्जा संसाधनांचा वापर.
- अपारंपरिक ऊर्जा संसाधनांच्या वापरास प्रोत्साहन देणे.
- ऊर्जा संसाधनांचा वापर कमी करण्यासाठी लोकांमध्ये जागरूकता निर्माण करणे.
- घन कचऱ्यापासून ऊर्जा निर्मिती करणे.

25 MAP

प्रकरण 27

भारतातील वाहतूक आणि दळणवळण

1) D) मुंबई

2) D) कोलकाता

3) A) राष्ट्रीय महामार्ग 44

4) D) विशाखापट्टणम

5) A) GPS

6)C) नाविक (भारतीय नक्षत्राच्या साहाय्याने नौकानयन)

7) D) भारत

8) वस्तू, सेवा, माहिती यांची एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी होणारी हालचाल.

9) लडाखमधील उमलिंग्ला खिंड

10)1988

11) वस्तूंना प्रत्यक्ष स्पर्श न करता अंतराविषयी माहिती गोळा करणे.

12) मुंबई बंदरावरील ताण कमी करण्यासाठी नवशेवा नावाचे बंदर बांधण्यात आले आहे.

13) जनसंपर्क माध्यम हे एकाच वेळी मोठ्या संख्येने लोकांपर्यंत पोहोचण्याचे साधन आहे.

14) रस्ते वाहतूक

15) सुवर्ण चतुर्भुज महामार्ग देशातील दिल्लीसारख्या प्रमुख महानगरांना जोडतात.
मुंबई - चेन्नई आणि कोलकाता राष्ट्रीय महामार्गाच्या 4/6 लेनमधून.

16) केम्पेगौडा आंतरराष्ट्रीय विमानतळ.

17) A) रस्ते वाहतूक B) रेल्वे वाहतूक C) जलवाहतूक D) हवाई वाहतूक

18) A) राष्ट्रीय महामार्ग B) राज्य महामार्ग C) जिल्हारस्ते D) गावातील रस्ते

19)

- देशाच्या आर्थिक विकासात भूमिका बजावा.
- जड माल आणि मोठ्या संख्येने प्रवासी वाहून नेण्यासाठी उपयुक्त.
- कमी खर्चात प्रवास करण्यासाठी उपयुक्त.
- कृषी आणि फलोत्पादन उत्पादनांची जलद गतीने वाहतूक करा

20)

- भारत हा खेडेगावांचा देश आणि कृषीप्रधान राष्ट्र आहे.
- गावांच्या आणि शेतीच्या विकासासाठी रस्ते महत्त्वाचे आहेत.
- शेतीमालाची बाजारपेठेपर्यंत वाहतूक करणे शक्य आहे.
- गावकऱ्यांना लागणाऱ्या जीवनावश्यक वस्तूंची वाहतूक रस्त्याने केली जाते.

21)

- रस्ते वाहतुकीचे जोडमार्ग, रेल्वेमार्ग.
- रस्ते मालाच्या वाहतुकीची सोय करतात.
  पर्यावरणीय प्रदूषणाचे कारण.
- वाहनांची वाढलेली घनता आणि अपघात.
- पाऊस, पूर आणि चक्रीवादळांमुळे झालेली प्रचंड झीज.
- बांधकाम आणि व्यवस्थापन अपुरे आहे.
- रस्त्याच्या कडेला मूलभूत गरजांची कमतरता

22)

- तुतीकोरीन,
- चेन्नई,
- विशाखापट्टणम,
- परदीप,
- कोलकाता आणि
- हल्दिया

23.)

- कांडला
- मुंबई,
- नाव्हाशेवा,
- मार्मगोवा
- न्यू मंगलोर आणि
- कोची.

24)

- लोकांना वेगवेगळ्या ठिकाणच्या विविध घटनांबद्दल माहिती मिळू शकते.
- सरकारच्या धोरणांची जाणीव आहे
- .लोकांना कृषी आणि उद्योगाबद्दल शिक्षित करणे.
- जलद विकास शक्य आहे.
- व्यापार आणि वाणिज्य यांची मूलभूत आवश्यकता.
- एकता दृढ करण्यासाठी त्याचा उपयोग केला जातो.
- देशाच्या एकीकरण आणि स्थिरतेसाठी मदत करते.

25).

- GIS तंत्रज्ञानावर आधारित नकाशे अधिक आकर्षक असतात.
- त्यातून अचूक माहिती मिळते.
- विविध प्रकारच्या माहितीचे सहजपणे विश्लेषण केले जाऊ शकते.
- मॉडेल तयार केले जाऊ शकतात.
- हवामानातील बदलांविषयी आगाऊ सूचना.
- हे संगणकावर आधारित विश्लेषण आहे.
- नकाशे खूप वेगाने तयार करता येतात.
- नकाशाकाराशिवाय नकाशात बदल करता येतो.

26)

- नैसर्गिक आपत्तींच्या भौगोलिक स्थानाचे मूल्यांकन करणे.
- योग्य सुरक्षा उपाययोजना करण्यात आल्या आहेत.
- गिर्यारोहकांना (ट्रेकर्सना) अचूक ठिकाण आणि मार्ग जाणून घेण्यासाठी उपयुक्त.
- सैनिक, वैमानिक, मच्छीमार आणि खलाशी मार्ग आणि दिशा जाणून घेण्यासाठी जीपीएसचा वापर करतात.

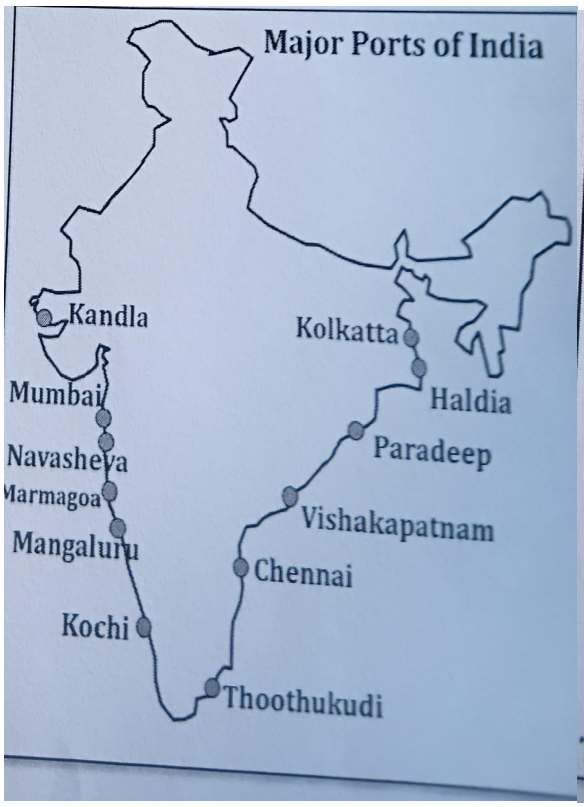
- वाहतूक प्राधिकरण वाहतुकीचे व्यवस्थापन करण्यासाठी याचा वापर करतात.
- शहरांमध्ये अनेक सेवांसाठी घरपोच मदत.
- जी पी एस गूगल मॅप्सवर मार्ग दाखवतो.

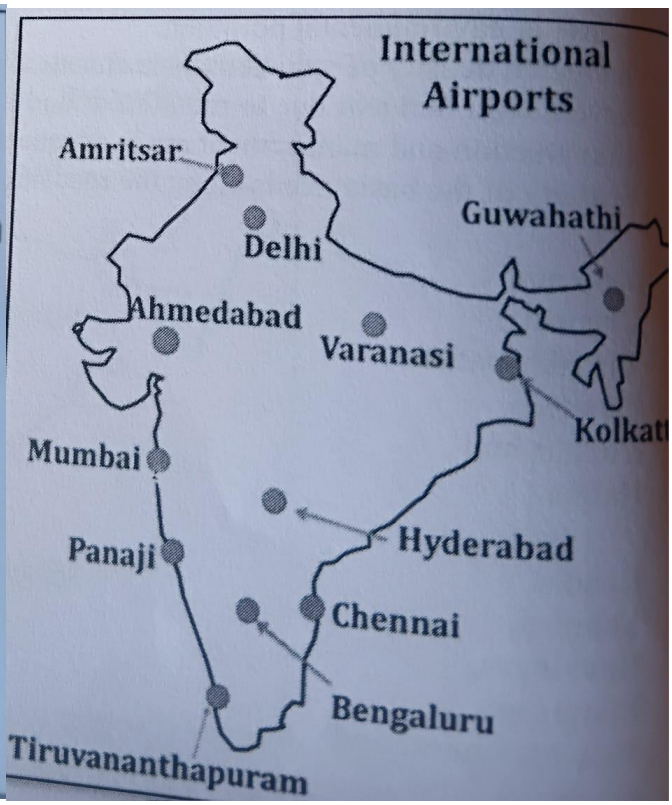
27).

- त्या कालावधीशी संबंधित खरी, अचूक आणि विश्वसनीय माहिती.
- भौगोलिक सर्वेक्षणाच्या तुलनेत ही माहिती संकलनाची एक जलद आणि कमी खर्चाची पद्धत आहे.
- संगणकाच्या साहाय्याने माहितीचे सहजपणे विश्लेषण करता येते.
- उपग्रहांकडून रिमोट सेन्सिंग प्रतिमा मिळवता येतात.
- नैसर्गिक आपत्तींशी संबंधित अभ्यास करता येत
- नैसर्गिक संसाधनांचे विश्लेषण करण्यासाठी प्रतिमा महत्त्वपूर्ण आहेत.

28).

- पोस्ट्स,
- वृत्तपत्र आणि रेडिओ,
- दूरदर्शन,
- उपग्रह,
- संगणक नेटवर्क,
- इंटरनेट,
- ई-मेल,
- मोबाईल टेलिफोन इ.28MAP 29 MAP

प्रकरण 28

भारतातील प्रमुख उद्योगधंदे

I. 1)D)कुल्ती - पश्चिम बंगाल 2) B) मुंबई 3. A) बंगलोर ४. C) 1969

5. D) भारत

II 6) देशाच्या काही विशिष्ट भागांमध्ये उद्योगांचे अधिक केंद्रीकरण झालेले असते. या भागांना "औद्योगिक क्षेत्र" असे म्हणतात.

7) कारण हा उद्योग इतर अनेक उद्योगांना कच्चा माल पुरवतो.

8) वेगवेगळ्या प्रकारच्या तंतूंपासून कापड तयार करण्याच्या प्रक्रियेला वस्त्रोद्योग म्हणतात.

9) महाराष्ट्रातील मुंबईमध्ये सर्वाधिक कापड गिरण्या आहेत, त्यामुळे मुंबईला भारताचे मँचेस्टर म्हटले जाते.

10) सेरामपूर, पश्चिम बंगाल

11) माहिती तंत्रज्ञान उद्योग.

12) भारतात अतिशय वेगाने प्रगती करणारा उद्योग म्हणजे माहिती तंत्रज्ञान होय. याला 'ज्ञान आधारित' असे म्हणतात.

13) कारण ते मानवी ज्ञानावर आधारित आहे.

14) सॉफ्टवेअर उद्योगाच्या आणि त्याच्या निर्यातीच्या वाढीस प्रोत्साहन देणे.

15) कारण बंगळूर हे माहिती तंत्रज्ञानाचे प्रमुख केंद्र आहे

16) बंगलोर

17) डॉ. विक्रम साराभाई

18)

- इस्रो म्हणजे भारतीय अंतराळ संशोधन संस्था.
- शोध आणि बचाव कार्याचा अनुभव अधिक चांगला करण्यासाठी INSAT सादर करण्यात आले.
- मंगळावर पहिल्यांदा पोहोचणारा भारत हा पहिला देश होता.
- इस्रोने प्रक्षेपित केलेल्या उपग्रहाद्वारे दक्षिण ध्रुवावर पाऊल ठेवणारा भारत हा पहिला देश होता.

19)

- बांबू
- लाकडाचा लगदा
- गवत

IV.

20)

- माणसाच्या आधुनिक आर्थिक घडामोडींमध्ये उद्योग अत्यंत महत्त्वाचे आहेत.
- देशाचा आर्थिक विकास हा त्याच्या औद्योगिक विकासावर अवलंबून असतो.
- आवश्यक वस्तू आणि साहित्य प्रदान करा.
- रोजगाराच्या संधी निर्माण करतात.
- आधुनिक संस्कृतीची मुख्य वैशिष्ट्ये.
- मुलभूत सुविधा द्या
- प्रादेशिक विषमता कमी करते.
- लोकांचे राहणीमान सुधारते.
- कच्च्या मालाचे तयार मालात रूपांतर करा.
- राष्ट्रीय उत्पन्नात मोठे योगदान.

21)

- सरकारने 1986 साली जैवतंत्रज्ञानाच्या विकासासाठी एक स्वतंत्र महामंडळ सुरू केले.
- शेतीमध्ये मोठी क्रांती सुरू झाली.
- वनस्पती आणि प्राण्यांमधील कलमीकरणाची प्रक्रिया.

- नवीन बियाणे, औषधे, सेंद्रिय खते यांचा वापर.
- सोयाबीन, मका, कापूस इत्यादी संकरित बियाणे विकसित केली.
- वनस्पती जैवतंत्रज्ञान आणि पर्यावरण.
- जैवविविधता आणि वैद्यकीय जैवतंत्रज्ञानाचा वापर केला जात आहे.
- भारतातील अनेक राज्यांनी जैवतंत्रज्ञान विकसित केले आहे.
- त्यांपैकी केरळ, गुजरात आणि कर्नाटक प्रमुख आहेत.

V.

22)

- कच्च्या मालाची उपलब्धता,
- ऊर्जा संसाधने,
- पाण्याची उपलब्धता
- बाजार सुविधा,
- वाहतूक सुविधा,
- मजुरांची उपलब्धता,
- कमी किंमतीत जमिनीची उपलब्धता,
- तंत्रज्ञान,
- बंदर सुविधा,
- सरकारी धोरणे.

23)

- 1) टाटा लोखंड आणि पोलाद उद्योग(TISCO)-जमशेटपूर, (झारखंड)
- 2) इंडियन आयर्न अँड स्टील कंपनी (IISCO)-बर्नपूर, पश्चिम बंगाल
- 3). विश्वेश्वरय्या लोह आणि पोलाद कंपनी - (VISCO) भद्रावती, कर्नाटक.
- 4) लोखंड आणि पोलाद कंपनी -भिलाई,छत्तीसगड
- 5) लोखंड आणि पोलाद कंपनी- रुरकेला, ओरिसा
- 6) लोखंड आणि पोलाद कंपनी - दुर्गापूर, प बंगाल
- 7)लोखंडाने पोलाद कंपनी- बोकारो, झारखंड
- 8) लोखंडाने पोलाद कंपनी- सेलम, तामिळनाडू
- 9) लोखंडाने पोलाद कंपनी- विशाखापट्टणम, आंध्र प्रदेश

24)

- हुगळी प्रदेश
- मुंबई-पुणे प्रदेश

- अहमदाबाद-वडोदरा प्रदेश
- दामोदर व्हॅली प्रदेश
- दक्षिणी औद्योगिक क्षेत्र
- राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्र
- विशाखापट्टणम-गुंटूर प्रदेश
- कोल्लम-तिरुवनंतपुरम प्रदेश

25)

- मानवी ज्ञानाच्या विकासामुळे प्रगत तंत्रज्ञानाचा वापर वाढला.
- हे टेलिफोनमध्ये वापरले जाते.
- इंटरनेट संप्रेषण.
- संरक्षण विभाग, शस्त्रे आणि अणुबॉम्ब.
- उपग्रह प्रक्षेपण.
- चंद्रयान सारखे चंद्रावरील प्रकल्प.
- शहर प्रशासनात शासकीय कार्यालयांमध्ये पारदर्शकता. [नेम्मडी केंद्र. सकला, जनस्पंद]
- जागतिक आर्थिक प्रणालीचा विकास
- शैक्षणिक, सामाजिक आणि आर्थिक घडामोडी आणि निवडणुका.

26)

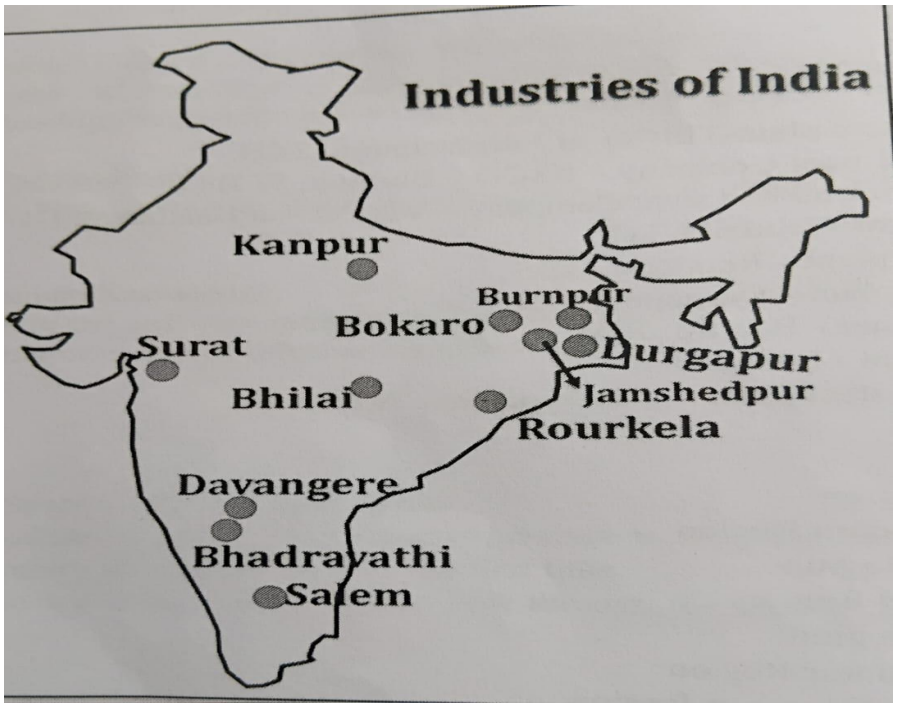
- सरकारने १९८६ साली जैवतंत्रज्ञानाच्या विकासासाठी एक स्वतंत्र महामंडळ सुरू केले.
- शेतीमध्ये मोठी क्रांती सुरू झाली.
- वनस्पती आणि प्राण्यांमधील कलमीकरणाची प्रक्रिया.
- नवीन बियाणे, औषधे, सेंद्रिय खते यांचा वापर.
- सोयाबीन, मका, कापूस इत्यादी संकरित बियाणे विकसित केली.
- वनस्पती जैवतंत्रज्ञान आणि पर्यावरण.
- जैवविविधता आणि वैद्यकीय जैवतंत्रज्ञानाचा वापर केला जात आहे.
- भारतातील अनेक राज्यांनी जैवतंत्रज्ञान विकसित केले आहे.
- त्यांपैकी केरळ, गुजरात आणि कर्नाटक प्रमुख आहेत.

27)

- सुपीक जमीन
- ऊसाचा पुरवठा
- ऊर्जा संसाधने
- पाण्याची उपलब्धता

- अनुकूल हवामान
- मजुरांची उपलब्धता
- वाहतूक आणि दळणवळण
- तंत्रज्ञान
- सरकारी धोरणे

28) Map

प्रकरण 29

भारतातील नैसर्गिक आपत्ती प्रकोप

1)D)ग्लोबल वार्मिंग

2) D) वनीकरण

3) B) पूर नियंत्रण

4) D) मॅंग्रोव्ह अरण्ये

5) C) केरळ

6) A) पूर नियंत्रण

II.

7) तीव्र उष्णतेमुळे दमट आणि अस्थिर हवेचे वस्तुमान निर्माण होते, ज्यामुळे चक्रीवादळे येतात.

8)नदीतील पाण्याचे प्रमाण वाढल्याने तिला पूर येतो.

9) खोलवर असलेल्या खनिज साठ्यांपर्यंत पोहोचण्यासाठी जमिनीचे उत्खनन केल्याने भूस्खलन होऊ

शकते.

10). भूस्खलन म्हणजे डोंगराच्या किंवा टेकडीच्या माथ्यावरून तीव्र उतारावरून खाली घसरणारा जमिनीचा मोठा भाग होय.

11) समुद्राच्या लाटांमुळे होणाऱ्या किनारी भागाच्या झिजेला किनारी धूप म्हणतात.

12) पृथ्वीच्या आत निर्माण झालेल्या दाबामुळे तिच्या वरच्या थरांमध्ये होणाऱ्या कंपनाला किंवा हालचालीला भूकंप म्हणतात.

13) जीवित आणि मालमत्तेच्या हानीस कारणीभूत ठरणाऱ्या नैसर्गिक विनाशकारी घटना या नैसर्गिक असतात.

14)मान्सूनच्या वाऱ्यांमुळे किनारपट्टीच्या भागावर आदळणाऱ्या उंच लाटांमुळे.

15) किनारी भागाची धूप रोखण्यासाठी

16) तमिळनाडू, ओरिसा

III.

17)

- नद्यांच्या दुतर्फा बांधलेले बंधारे.
- नद्यांवर धरणे बांधणे.
- पुराचा इशारा देण्यासाठी केंद्रे स्थापन करणे
- .नदीच्या खोऱ्यांमध्ये वनीकरण.
- गाळाचा संचय कमी करा.

18)

- भूस्खलनामुळे लहान नद्यांचा प्रवाह रोखला जातो.
- वाहतुकीवर परिणाम झाला आहे.
- ओढे आणि वनस्पती पाण्याखाली जातात.
- जीवितहानी आणि मालमत्तेचे नुकसान.

19)

- जमिनीचा मोठा भाग समुद्रात बुडतो.

- घरे आणि मालमत्ता पाण्याखाली जाऊन त्यांचे नुकसान होईल.

20)

- किनारपट्टीवर वाळू उत्खननावर बंदी घालणे.
- मजबूत भिंती बांधणे
- मोठ्या खडकाळ दगडांचा साठा.
- किनारपट्टीवर मॅंग्रोव्ह अरण्यांची वाढ करणे

21)

- पृथ्वीच्या अंतर्भागात दाब वाढतो.
- मॅग्मा मध्ये बदल.
- शहरीकरण.
- धरणे बांधणे
- जंगलतोड
- खाणकाम इ.

IV. 22)

- चक्रीवादळे खूप विनाशकारी असतात.
- लोकांचे जीवन पूर्णपणे बदलले.
- त्यांच्यामुळे मोठ्या प्रमाणात मृत्यू होतात.
- अंतर्देशीय जलाशयांमुळे पाणी खारट होते
- .वाहतूक व्यवस्था, वीजपुरवठा आणि दैनंदिन जीवनावर वाईट परिणाम होतो.
- पिके पूर्णपणे नष्ट होतात.
- संसर्गजन्य रोगांचा त्रास होतो.
- त्यामुळे मोठी जीवितहानी झाली.
- मातीचे सुपीक थर वाहून जाणे.

23)

- सखल भागातून लोकांचे स्थलांतर
- वाहतूक सुविधा सुरू ठेवण्यास तयार. रेल्वे आणि बसचे मार्ग बदलणे.
- लष्कराच्या बटालियन सज्ज.
- लोकांना सतत माहिती देणे.
- अन्न, पिण्याचे पाणी आणि कपडे तयार ठेवा.
- औषधे आणि वैद्यकीय सुविधा तयार आहेत.

24)

- मान्सूनचा पाऊस किंवा मुसळधार पाऊस.
- नद्यांमध्ये गाळ साचणे.
- मोठ्या प्रमाणात पाण्याचा अचानक निचरा.
- नद्या आपला मार्ग बदलत आहेत.
- चक्रीवादळादरम्यान मुसळधार पाऊस.
- समुद्रातील भूकंप.
- मानवनिर्मित कारणांमुळे जंगलतोड होते.
- अयोग्यरित्या बांधलेली धरणे.
- कमकुवत संरक्षक भिंती.
- जमिनीवर केलेले अवैध अतिक्रमण.

25)

- सतत वाहणारे पाणी आणि भरती-ओहोटीमुळे माती वाहून जाते.
- चिकणमातीच्या थरावर भुसभुशीत मातीचा संचय.
- उंच डोंगराळ भागात बांधलेले रेल्वेमार्ग, रस्ते आणि कालवे.
- खाण कामाच्या प्रदेशात जमीन कोसळणे सामान्य आहे.
- खनिज साठ्यांपर्यंत पोहोचण्यासाठी पृथ्वीचे उत्खनन करणे.
- जंगलतोड आणि खोल नांगरणी.

26)

- जीवितहानी आणि मालमत्तेचे नुकसान.
- वाहतुकीस अडथळा,
- संसर्गजन्य रोगांचा प्रसार,
- भरतीसंबंधी क्रियाकलाप वाढणे,
- नदीच्या दिशेत बदल.
- त्सुनामी,

27)

- बहुमजली इमारतींवर निर्बंध घालणे.
- घरांच्या बांधकामासाठी हलक्या साहित्याचा वापर करणे.
- स्थिरता सुनिश्चित करण्यासाठी घरे बांधणे.
- भूकंपग्रस्त भागांना मूलभूत सुविधा पुरवणे.
- वीज पुरवठा खंडित करत आहे.

28)

- लोकांच्या मालमत्तेचे नुकसान
- जमिनीचे आणि पिकांचे नुकसान
- दूरसंचार आणि वीजपुरवठ्यात व्यत्यय
- पृष्ठभागावरील मातीची धूप
- वाहतूक सुविधा विस्कळीत

29)

- रोगांचे प्रमाण वाढणे,
- जंगलतोड,
- अयोग्यरित्या बांधलेली धरणे आणि पूल कमकुवत धारणा भिंती,
- जमिनीवर केलेले अवैध अतिक्रमण,
- रेल्वे, रस्ते आणि कालव्यांचे बांधकाम
- पृथ्वीचे उत्खनन.

30)

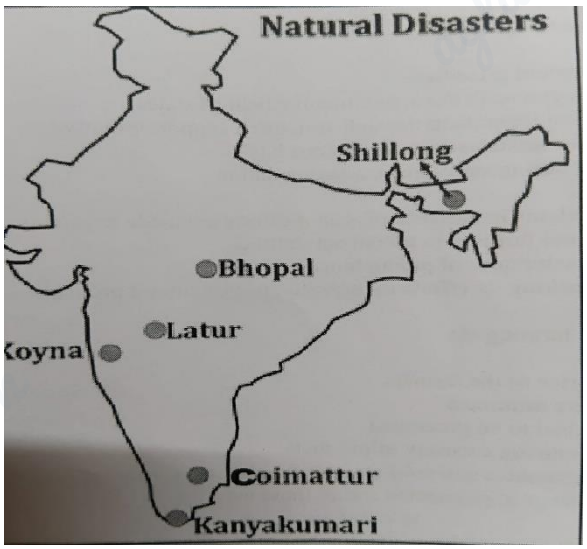
- भूकंप
- पूर
- दुष्काळ
- भूस्खलन
- किनारपट्टीची धूप
- हिमस्खलन
- ढगफुटी
- उष्णतेच्या लाटा

31)

- अन्न वितरण.
- पिण्याचे पाणी.
- औषध वितरण.
- तात्पुरती निवारा सुविधा.
- आवश्यक मूलभूत सुविधा.

VI.भारतीय नकाशात खालील ठिकाणे चिन्हांकित करा.

32) A) कोयना B)लातूर C) भोपाळ D)कोईमतुर E) कन्याकुमारी F) शिलाँग

प्रकरण 15

अर्थव्यवस्था आणि सरकार

1)C) डॉ. एम. एस.स्वामीनाथन

2) D) उपाध्यक्ष

3. B) सर्वसमावेशक वाढ

4) A) राष्ट्रीय विकास परिषद आयोग

5) C) निती आयोग

6) D) 2015

7)C) पंतप्रधान

8) आर्थिक स्थिरता म्हणजे जेव्हा अर्थव्यवस्था तीव्र चढ-उतारांशिवाय प्रगतीच्या दिशेने वाटचाल करते.

9) देशात निर्माण झालेले उत्पन्न आणि संपत्ती शक्य तितक्या समानतेने वितरित केली पाहिजे.कोणत्याही भेदभावाशिवाय होणाऱ्या न्यायाला सामाजिक न्याय म्हणतात.

10). देशाच्या संसाधनांचा फायदेशीरपणे उपयोग करून सरकारची प्रक्रिया सुरक्षित करणेआपल्या लोकांचे जास्तीत जास्त समाधान याला आर्थिक नियोजन म्हणतात.

11)कारण त्यांनी भारतात आर्थिक विकास साधण्यासाठी नियोजनाच्या गरजेवर भर दिला.

12) या काळात अन्नधान्य उत्पादनात झालेल्या प्रचंड वाढीला 'हरित क्रांती' म्हटले जाते.

13) कृषी उत्पादनांची खरेदी, प्रक्रिया आणि विक्रीत वापरण्यात येणारे सुधारित तंत्रज्ञान.

14). कृषी उत्पादन आणखी वाढवण्यासाठी प्रयत्न करणाऱ्या निसर्गस्नेही/पर्यावरणस्नेही तंत्रज्ञानाला 'दुसरी हरित क्रांती' किंवा 'सदाहरित क्रांती' म्हटले जाते.

III.

15

- शक्य तितक्या कमाल मर्यादेपर्यंत उत्पादन वाढवणे
- रोजगाराच्या संधी वाढवणे,
- आर्थिक विषमता कमी करणे
- आर्थिक स्थिरता सुनिश्चित करणे
- अर्थव्यवस्थेचे आधुनिकीकरण
- राहणीमानाचा दर्जा सुधारणे

16)

- राष्ट्रीय विकास प्राधान्यक्रम
- राज्यांच्या सक्रिय सहभागासह क्षेत्रे आणि धोरणे
- संरचित समर्थन उपक्रमांद्वारे जलद सहकारी संघराज्यवाद
- राज्यांसोबत सातत्यपूर्ण आधारावर यंत्रणा
- सशक्त राज्ये एक सशक्त राष्ट्र घडवतात हे ओळखून

17)

- कृषी क्षेत्रातील समस्या सोडवण्यासाठी प्रोत्साहन देण्याचे प्रयत्न केले जातात.
- भारतीय शेतीमध्ये सेंद्रिय आणि नैसर्गिक शेती
- पर्यावरण स्नेही उत्पादन तंत्र
- सरकार या तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून कृषी उत्पादन वाढवण्याचे प्रयत्न करत आहे.
- सेंद्रिय शेती
- शून्य-गुंतवणूक शेती इ

18)

- शेतकऱ्यांना योग्य भाव मिळवून देणे.
- कृषी बाजारपेठांमध्ये सुधारणा झाली.
- जास्तीच्या उत्पादनावर प्रक्रिया करावी लागली.
- विविध उत्पादनांच्या निर्मितीसाठी वापरले जाते.
- जास्तीचे उत्पादन साठवण्यासाठी धान्य कोठारे आणि शीतगृहांचे बांधकाम.
- या सर्व कामांसाठी अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यात आला आहे.

19)

- लोकांना अन्न, निवारा, वस्त्र, शिक्षण आणि आरोग्य सुविधा पुरवणे.
- लोकांच्या आर्थिक व्यवहारांमध्ये हस्तक्षेप करणे

178

- विकास प्रक्रियेत सरकारचे महत्त्व वाढवणे.

20)

- सेंद्रिय आणि नैसर्गिक शेतीला चालना द्या.
- निसर्ग अनुकूल कृषी तंत्र.
- पर्यावरणपूरक आणि स्थिर कृषी पद्धतींची अंमलबजावणी करणे.
- शून्य-गुंतवणूक

21)

- राष्ट्रीय उत्पन्नात वाढ.
- अन्नधान्यामध्ये स्वयंपूर्णता.
- रोजगाराच्या संधींमध्ये वाढ.
- विज्ञान आणि तंत्रज्ञानात प्रगती.
- उद्योग आणि सेवा क्षेत्राचा विस्तार
- कृषी क्षेत्रात विकास.
- सर्व क्षेत्रात आधुनिक तंत्रज्ञान.
- आमच्या अभियंत्यांच्या सेवा निर्यात केल्या
- आयुर्मान वाढले आहे.
- साक्षरतेचे प्रमाण वाढले

22)

- सुगी पूर्वतंत्रज्ञान
- सुगी नंतरचे तंत्रज्ञान
- जास्त उत्पन्न देणाऱ्या धान्यांचा वापर.
- पाण्याचा नियमित पुरवठा.
- रासायनिक खतांचा वापर.
- कीटकनाशके आणि जंतुनाशकांचा वापर.
- कृषी बाजारपेठांमध्ये सुधारणा झाली.
- जास्तीच्या उत्पादनावर प्रक्रिया करावी लागली
- धान्य कोठारे आणि शीतगृहे बांधा.

23)

सुगी पूर्व (काढणीपूर्व) तंत्रज्ञान: -

- जास्त उत्पन्न देणारी धान्ये.
- विशिष्ट पोषक तत्वे प्रदान करणे,

- पाण्याचा नियमित पुरवठा.
- रोगांपासून संरक्षण.
- रासायनिक खतांचा वापर.
- कीटकनाशके आणि जंतुनाशके.
- सिंचन सुविधांचा विस्तार करण्यात आला.

सुगी नंतरचे (काढणीनंतरचे) तंत्रज्ञान:-

- शेतकऱ्यांच्या उत्पादनांना चांगला भाव मिळाला.
- कृषी बाजारपेठांमध्ये सुधारणा झाली.
- जास्तीच्या उत्पादनावर प्रक्रिया करावी लागेल.
- धान्य कोठारे आणि शीतगृहांचे बांधकाम.
- नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर.
- अतिरिक्त उत्पादन साठवण्यासाठी गोदामांचे बांधकाम
- बाजार सुविधा

24)

- पुरेशा नोकऱ्या देण्यात अयशस्वी.
- श्रीमंत आणि गरीब यांच्यातील दरी वाढत आहे.
- समानता आणि सामाजिक न्याय अजून साध्य व्हायचे आहेत.
- मूलभूत सुविधांचा अभाव. *गरिबी पूर्णपणे नाहीशी करता येत नाही.

प्रकरण 30

ग्रामीण विकास

I.

1) B) कमी होत आहे
2) A) गांधीजी
3) C) 73 वी घटना दुरुस्ती
4) B) त्रिस्तरीय प्रणाली
5) B) लोकशाही
6) C) सुवर्ण ग्रामोदय योजना
7) A) स्त्री शक्ती
8) D)महात्मा गांधी
9) A) आश्रय योजना

II.

10) ग्रामीण विकास म्हणजे स्थानिक पातळीवर स्वयंपूर्ण आणि समृद्ध गावे निर्माण करून ग्रामीण लोकांच्या सामाजिक आणि आर्थिक स्थितीत सुधारणा

11)विकेंद्रीकरणाद्वारे आत्मनिर्भर, स्वयंपूर्ण. या प्रक्रियेला महात्मा गांधींनी 'ग्राम स्वराज्य' असे म्हटले.

12) प्रशासकीय अधिकार प्रदान करणे, आणि. गावाच्या विकासाची जबाबदारी तेथील लोकांवर सोपवणे यालाच सत्तेचे विकेंद्रीकरण म्हणतात

13) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना आणि स्वर्णजयंती ग्राम स्वराज्य योजना

14) A) जिल्हा पंचायत B) तालुका पंचायत C) ग्रामपंचायत

15) A) आश्रय योजना

B) आंबेडकर-वाल्मिकी गृहनिर्माण कार्यक्रम.

C) पंतप्रधान गृहनिर्माण योजना

D) बसव वसंती योजना

IV. 16)

- प्रामुख्याने शेतीवर अवलंबून आहे.
- ग्रामीण लोकांमध्ये गरिबी वाढली आहे.
- एक तृतीयांश लोक उदरनिर्वाहाच्या पातळीखाली जगतात.
- ग्रामीण कुटीर उद्योग लोप पावत आहेत.
- बहुतांश लोक प्राथमिक क्षेत्रात काम करतात.
- शहरी आणि ग्रामीण भागांमधील दरी हळूहळू वाढत आहे.

17)

- मुलभूत सुविधा दिल्या पाहिजेत.
- शेती हा एक फायदेशीर आणि आकर्षक व्यवसाय असला पाहिजे.
- काम करण्याची क्षमता वाढवली पाहिजे.
- ग्रामीण लोकांचे शहरांकडे होणारे स्थलांतर टाळता येऊ शकते.
- उत्पादकता वाढवली पाहिजे.
- कृषी उत्पादनांचे मूल्य वाढवणे.
- रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे,
- लघुउद्योगांमध्ये सुधारणा होऊ शकते.
- शहरी सुविधा ग्रामीण भागातही.

- गावकऱ्यांना विकासाच्या प्रक्रियेत सहभागी होता आले पाहिजे.

18)

- ग्रामीण लोकांना ग्रामीण विकासात सहभागी होण्यास सक्षम करणे.
- ग्रामीण समुदायाला मूलभूत सुविधा पुरविणे.
- रोजगाराच्या संधी निर्माण करतात.
- सिंचनाचा विस्तार
- ग्रामीण आणि कुटीर उद्योगांमध्ये सुधारणा होऊ शकते.
- आरोग्य आणि स्वच्छता सुविधांचा विस्तार.
- अन्न प्रक्रियेला प्रोत्साहन देणे
- प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले जाऊ शकतात
- .लघुउद्योगांमध्ये सुधारणा होऊ शकते.
- गरिबी आणि बेरोजगारीचे निवारण करणे.

19)

- सर्व गावांमध्ये घरबांधणी गट (WHG) तयार करण्यात आले आहेत.
- गरीब ग्रामीण महिलांचे संघटन.
- महिलांना आर्थिकदृष्ट्या स्वावलंबी बनवणे
- उत्पादक क्रियाकलापांमध्ये व्यस्त रहा.
- बचत जमा करणे आणि कर्जाची परतफेड मिळवणे.
- मद्यपान आणि जुगार थांबवण्यासाठी कार्यरत.
- बालविवाह, हुंडा आणि जातीय व्यवस्था यांसारख्या सामाजिक दुष्प्रवृत्ती थांबवण्यात आल्या.
- स्वच्छ आणि प्रगतिशील समाज घडवण्यासाठी योगदान द्या.

20)

- गावाच्या विकासाची जबाबदारी तेथील लोकांवरच सोपवणे.
- आत्मनिर्भर, स्वावलंबी आणि समृद्ध गावे विकसित केली जाऊ शकतात.
- या प्रक्रियेला महात्मा गांधींनी ग्रामस्वराज्य म्हटले.
- विकेंद्रीकरण सर्व प्रकारच्या शोषणाला आळा घालते.
- मानवी स्वातंत्र्य आणि प्रतिष्ठेचे रक्षण करते.
- ते करुणा आणि सहकार्य यांसारख्या मानवी मूल्यांचे पालनपोषण करते.

प्रकरण 31

सार्वजनिक अर्थव्यवस्था आणि अंदाजपत्रक

1) C) मार्च 31

2) D) केंद्रीय अर्थमंत्री

3) C) तुटीचा अर्थसंकल्प

4) C) कंपनीवरील कर

5) C) 31 मार्च

6) एखाद्या व्यक्तीच्या किंवा कुटुंबाच्या उत्पन्न, खर्च आणि कर्जाच्या व्यवस्थापनाला वैयक्तिक अर्थव्यवस्था म्हणतात.

7) शासनाचे उत्पन्न आणि खर्च.

8) शासनाने तयार केलेल्या वर्षाच्या अंदाजित उत्पन्न आणि खर्चाच्या विवरणाला अर्थसंकल्प म्हणतात.

9) जर खर्च उत्पन्नापेक्षा जास्त असेल तर त्याला तुटीचा अर्थसंकल्प म्हणतात.

10) आर्थिक प्रगती साधण्याचा प्रयत्न करा.

11) A) शिक्षण सेवा B) आरोग्य सेवा

12) संरक्षण खर्च

13) वित्तीय धोरण

14) ज्या व्यक्तीवर कर लादला जातो, त्या व्यक्तीकडून तो भरला जातो तेव्हा त्याला प्रत्यक्ष कर म्हणतात.

15) शासनाकडून वित्तीय आणि सामाजिक सेवा, राष्ट्रविकास उपक्रम आणि विकासकामांवर होणाऱ्या खर्चाला नियोजित खर्च म्हणतात.

16) देशातील नागरिक, बँका, वित्तीय संस्था आणि उद्योगांकडून घेतलेले कर्जाला अंतर्गत कर्ज म्हणतात

17) कर लादताना सरकारने वापरलेल्या या तत्त्वाला कर-समर्थक तत्त्व म्हणतात.

18) नागरिकांनी कोणत्याही मोबदल्याच्या अपेक्षेशिवाय भरलेल्या पैशाला कर म्हणतात.

19) वित्तीय तूट = (महसूल प्राप्ती + गैर-कर्ज भांडवली प्राप्ती) - एकूण खर्च

20) जर अंदाजपत्रकात खर्चाच्या तुलनेत उत्पन्न जास्त दिसत असेल, तर त्याला बचत उत्पन्न खर्च (अंदाजपत्रक) म्हणतात.

21) अंदाजपत्रकाचे (उत्पन्न खर्चाचे) तीन प्रकार आहेत. ते पुढीलप्रमाणे:

अ) बचतीचे अंदाजपत्रक

ब) तुटीचे अंदाजपत्रक

क) संतुलित अंदाजपत्रक

22)

- शेती आणि शेतीशी संबंधित उपक्रम,
- उद्योग,
- संपर्क
- इंधन,
- विज्ञान आणि तंत्रज्ञान,
- ग्रामविकास इ

23) केंद्र सरकार महसूल गोळा करण्यासाठी विविध प्रकारचे कर लावते. याला कर महसूल म्हणतात उदा.आयकर, आयात कर.

24) सरकार कर सोडून इतर मूळ आधारापासून उत्पन्नाचा संग्रह करतो याला करेत्तर महसूल असे म्हणतात.

25)

- आयात निर्यात कर
- वस्तू आणि सेवा कर
- विदेशी प्रवास कर
- केंद्र अबकारी कर

26)

- आयकर
- कंपनीवरील कर
- संपत्ती कर
- मुद्रांक शुल्क

27)

- सरकार उच्च उत्पन्न गटांवर जास्त दराने कर आकारते.
- कमी उत्पन्न गटांवर कमी कर दर.
- गरिबांना आयकरातून सूट आहे.
- श्रीमंतांकडून वापरल्या जाणाऱ्या चैनीच्या वस्तू आणि सेवांवर जास्त दराने कर आकारला जातो.
- सर्वसामान्य लोकांकडून वापरल्या जाणाऱ्या वस्तू आणि सेवांवरील करांचा कमी दर.

28)

- अंदाजपत्रक तूट,
- महसुली तूट,
- वित्तीय तूट आणि
- प्राथमिक तूट.

29)

वैयक्तिक अर्थव्यवस्था (खाजगी अर्थव्यवस्था):-

- एका व्यक्तीचे किंवा एका कुटुंबाचे उत्पन्न आणि खर्च.
- उत्पन्नाची गणना करा आणि मग त्यानुसार खर्च करा.
- व्यवहार गोपनीय ठेवले जातात.
- जेव्हा एखादी व्यक्ती किंवा कुटुंब पैसे वाचवते, तेव्हा त्यांच्या समृद्धीत भर पडते.

सार्वजनिक अर्थव्यवस्था:-

- शासनाच्या उत्पन्न आणि खर्चाशी संबंधित.
- प्रथम आपल्या खर्चाची गणना करते आणि नंतर आपल्या उत्पन्नाचे समायोजन करते.
- सार्वजनिक आर्थिक बाबींवर विधी मंडळाच्या दोन्ही सभागृहांमध्ये चर्चा केली जाते.
- सरकारने पैशांची बचत केल्यास विकास खुंटतो.

30) केंद्र सरकारचे करेतर महसुलाचे स्रोत:-

- भारतीय रिझर्व्ह बँकेने कमावलेला निव्वळ नफा.
- भारतीय रेल्वेने मिळवलेला नफा.
- टपाल आणि दूरसंचारचा नफा.
- सार्वजनिक क्षेत्रातील उद्योगांचा महसूल,
- नाणी आणि टांकसाळींकडून मिळणारा महसूल.
- विविध प्रकारचे शुल्क आणि दंड इत्यादी.

31)

प्रत्यक्ष कर :-

- ज्या व्यक्तीवर कर लादला जातो, तिच्याकडून तो भरला जातो.
- आयकर.
- कंपनीवरील कर.
- संपत्ती कर.
- मुद्रांक शुल्क.

अप्रत्यक्ष कर :-

- कराचा भार इतरांवर हस्तांतरित करता येतो.
- आयात-निर्यात कर.
- वस्तू आणि सेवा कर.
- परदेश प्रवास कर.
- केंद्र अबकारी कर

32)

- सरकार राष्ट्राची प्रगती लक्षात घेऊन व्यवस्थापन केले आहे.
- देशाच्या संपत्तीचे न्याय्य वितरण करण्याच्या पद्धती तयार करते.
- सर्व लोक आरामात जगावेत असा प्रयत्न करतो.
- राष्ट्राची प्रगती साधता येते.
- धोरणांमुळे प्राधान्य क्षेत्रांमधील सार्वजनिक खर्चात वाढ होते.
- अर्थव्यवस्थेच्या सर्व क्षेत्रांमध्ये संतुलित वाढ.
- दारिद्र्य आणि बेरोजगारीचे निर्मूलन करा.
- आर्थिक स्थिरता प्रस्थापित करण्यासाठी.

33) केंद्र सरकारच्या योजना खर्चात खालील खर्च केले जातात.

1) वित्तीय सेवा - कृषी, उद्योग, ग्रामीण विकास इत्यादी.

2) सामाजिक सेवा - शिक्षण, आरोग्य, कुटुंब कल्याण, गृहनिर्माण, सामाजिक कल्याण

3) सामान्य सेवा - शांतता, कायदा व सुव्यवस्था राखण्यावरील

प्रकरण 16

बँकेचे व्यवहार

1) C) बँको

2) A) भारतीय रिझर्व्ह बँक

3) A) बचत खाते

4) B) आवर्ती ठेव खाते

5) A) टपाल विभाग

6) A) चालू खाते

7) A) चालू खाते

8) D) बचत खाते

9) B) बांक

10) B) मुदत ठेव खाते

II.

11) भारतीय रिझर्व्ह बँक

12) सुरक्षित ठेव लॉकर सेवा उपलब्ध करून द्या

13) स्वयंचलित टेलर मशीन

14) कारण भारतातील सर्व बँकिंग व्यवहार भारतीय रिझर्व्ह बँकेद्वारे नियंत्रित केले जातात.

15) बँक ठेवीदारांकडून ठेवी स्वीकारते आणि गरजू कर्जदारांना कर्जाच्या स्वरूपात देते.

16) बँका ग्राहकांकडील अतिरिक्त पैसा गोळा करतात आणि ज्यांना पैशाची गरज आहे त्यांना तो कर्ज म्हणून देतात.

17) स्टेट बँक ऑफ इंडिया.

III.

18)

- पैशाचा व्यवहार
- व्यक्ती/संस्था/कंपनी
- ठेवी स्वीकारणे
- कर्ज देणे
- पेमेंट आणि पैसे काढणे
- एजन्सी आणि उपयुक्तता सेवा
- नफा आणि सेवाभिमुखता
- सतत वाढणारी कार्ये
- लिंक कनेक्ट करत आहे
- बँकिंग व्यवसाय
- नाव ओळख

19)

- मध्यवर्ती बँक / भारतीय रिझर्व्ह बँक
- व्यावसायिक बँका
- औद्योगिक विकास बँका
- जमीन विकास किंवा कृषी बँका
- स्वदेशी बँका (सावकार/साहुकार)
- सहकारी बँका

20)

- जनतेकडून ठेवी स्वीकारल्या जात आहेत.
- जनतेला कर्ज देणे.
- एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी पैसे हस्तांतरित करणे.
- चेक, ड्राफ्ट आणि बिलांची वसुली करणे.

  बिलांची सवलत.
- सेफ डिपॉझिट लॉकर भाड्याने घेणे.
- परकीय चलन आयोजित करणे.
- मौल्यवान वस्तू सुरक्षित ताब्यात ठेवणे.
- पतपत्र जारी करणे
- सरकारी व्यवहार करणे

21)

- पोस्ट ऑफिस बचत बँक.
- राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्र
- किसान विकास पत्रक
- मासिक आवर्ती ठेवी
- पोस्टल लाइफ इन्शुरन्स
- पेन्शन पेमेंट
- पैसे हस्तांतरण

22)

- 1) तुम्हाला कोणत्या प्रकारचे खाते उघडायचे आहे ते ठरवा.
- 2) तुमच्या पसंतीच्या बँकेत जाऊन त्यांच्या कार्यालयाला भेटा.
- 3) खाते अर्ज किंवा प्रस्ताव अर्ज भरा
- 4) तुमचे खाते उघडण्यासाठी संदर्भ द्या.
- 5) रीतसर भरलेला बँक खाते अर्ज सादर करा
- .6) अधिकारी सादर केलेल्या सर्व तपशिलांची पडताळणी करतील.
- 7) प्रारंभिक ठेव जमा करावी लागेल.

23) **बचत खाते :-**

- ठेवींच्या संख्येवर कोणतेही बंधन नाही.
- पगारदार व्यक्ती / ज्यांचे नियमित उत्पन्न निश्चित आहे अशा व्यक्तींद्वारे सुरू केले जाते.
- हे विद्यार्थ्यांना, ज्येष्ठ नागरिकांना आणि निवृत्तीवेतनधारकांना दिले जाते.

- आमच्या बचतीवर थोडे व्याज मिळते.

चालू खाते :-

- मोठ्या प्रमाणात नियमित व्यवहार करणाऱ्या व्यापाऱ्यांनी सुरू केले आहे.
- एका दिवसात कितीही वेळा जमा किंवा काढता येतात.
- केवळ व्यावसायिकांनी सुरू केले.
- ग्राहकांना त्यांच्या ठेवींवर सेवा शुल्क भरावे लागते.

प्रकरण 32

उद्योजकता

1) उद्योजकता

2) उद्योजक हा व्यवसाय प्रक्रियेतील नवीन कल्पनांचा प्रवर्तक असतो.

3) उद्योजकता - ही एका उद्योजकाची कृती प्रक्रिया आहे, ज्याद्वारे तो आपला उद्योग स्थापित करण्याचे काम हाती घेतो.

4) 1978

5) ग्रामीण भागातील लघुउद्योगांच्या प्रोत्साहनासाठी एकात्मिक प्रशासकीय साहाय्य प्रदान करणे.

6) फ्रेंच

7) ग्रामीण आणि मागासलेल्या भागांचे औद्योगिकीकरण करून.

II. 8)

- सर्जनशीलता
- नेतृत्व
- नावीन्य
- संघटन कौशल्य
- समस्या सोडवणे
- जोखीम घेणे
- बांधिलकी
- ध्येयाभिमुखता
- निर्णय घेणे
- साध्य प्रेरणा

9)

- विविध योजना तयार करतो.

- तो उत्पादन घटकांचे संघटन करतो.
- उत्पादन, तंत्रज्ञान, विपणन इत्यादींबाबत निर्णय घेतो.
- तो नवीन पद्धतींचा शोध लावतो.
- तो गोष्टींमध्ये प्रभावीपणे समन्वय साधतो.
- तो धोका आणि अनिश्चितता पत्करतो.
- तो त्याच्या संस्थेच्या अर्थसंकल्पाचे व्यवस्थापन पाहतो.
- तो व्यवसायाकडे जाण्याचा मार्ग दाखवतो.

10

- ही काहीतरी निर्माण करण्याची आणि उभारण्याची क्षमता आहे.
- गोंधळ आणि विरोधाभास ओळखण्याची ही एक कला आहे.
- हे विचारपूर्वक जोखीम घेते आणि लाभ मिळवून देते.
- ही क्रियाकलापांची पद्धतशीर प्रक्रिया आहे
- हा बदलाचा हेतुपूर्ण आणि संघटित शोध आहे.
- ते एक तत्वज्ञान आहे.
- हे सर्व क्षेत्रात अस्तित्वात आहे.

11.

- भांडवल निर्मिती आणि बचतीला चालना देते.
- .मोठ्या प्रमाणात रोजगार उपलब्ध करून देते.
- देशाचा जीडीपी वाढविण्यात मदत करते.
- नवीन उत्पादने आणि सेवा आणते.
- लोकांना कमी किंमतीत उत्तम दर्जाच्या वस्तू मिळवण्यास सक्षम करते.
- उद्योगांच्या विकासाला चालना देते.
- उत्पन्न आणि संपत्तीचे केंद्रीकरण कमी करते.
- देशाच्या निर्यात व्यापाराला चालना देते.
- नवनवीन कल्पनांद्वारे नफा वाढवण्याचा प्रयत्न करते.

12.

- जाहिरात कंपन्या
- व्यापार विषयक सल्ला केंद्रे
- औद्योगिक सल्ला केंद्रे
- भाड्याने करा वरील उपकरणे
- झेरॉक्स केंद्रे

- औद्योगिक संशोधन आणि विकास
- औद्योगिक प्रयोगशाळा
- सायबर किंवा इंटरनेट कॅफे
- केबल आणि टीव्ही जोडणे
- सौंदर्य प्रसाधन गृहे आणि पाळणा गृहे

13.

- राष्ट्रीय कृषी आणि ग्रामीण विकास बँक (नाबार्ड)
- भारतीय औद्योगिक विकास बँक (आयडीबीआय)
- निर्यात आणि आयात बँक (एक्झिम बँक)
- इंडस्ट्रियल फायनान्स कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया.
- भारतीय औद्योगिक पुनर्रचना बँक.
- व्यावसायिक आणि इतर बँका
- स्टेट फायनान्स कार्पोरेशन
- भारतीय जीवन विमा महामंडळ (LIC)
- युनिट ट्रस्ट ऑफ इंडिया (यूटीआय).
- जिल्हा औद्योगिक केंद्रे (डीआयसी)

14.

- लघु उद्योग विकास महामंडळ लिमिटेड (SIDC)
- लघु उद्योग मंडळ.
- राष्ट्रीय लघु उद्योग महामंडळ (NSIC)
- लघु उद्योग सेवा संस्था (SISI)
- औद्योगिक वसाहती.
- खादी आणि ग्रामोद्योग महामंडळ
- तांत्रिक सल्लागार संस्था.

15.

- प्रकल्प अहवाल तयार करण्यासाठी तांत्रिक साहाय्य.
- यंत्रसामग्री आणि उपकरणांची माहिती
- नवीन औद्योगिक वसाहतींना प्रोत्साहन देणे.
- विशेष प्रकारच्या प्रकल्प अहवालांना मंजुरी.
- कच्च्या मालाचे वाटप.
- स्वयंरोजगार योजनांअंतर्गत आर्थिक सहाय्य.

- एन.एस.आय.सी मार्फत उपकरण भाडेपट्टा योजनेअंतर्गत सहाय्य.
- केंद्र सरकारसोबत विक्री शास्त्राची साखळी जोडण्यासाठी सहाय्य.
- शासकीय उपक्रमांसोबत पूरक उद्योगांचे करार प्रकरण 33 करण्यासाठी साहाय्य.
- प्रदर्शने/व्यापार मेळे/खरेदीदार-विक्रेता मेळाव्यांच्या माध्यमातून विक्री साठी सहाय्य.
- लघु उद्योग नोंदणी/बँक कर्ज/उत्पादन विपणन यासंबंधीच्या समस्यांचे निराकरण करणे.
- युनिट्सच्या आधुनिकीकरणासाठी आर्थिक सहाय्य.
- निर्यात मदत करणे.

प्रकरण 33

ग्राहक शिक्षण आणि संरक्षण

I.

1)D) १५ मार्च

2) A) जिल्हा ग्राहक विवाद निवारण आयोग

3) A) ग्राहक

4) C) मुंबई (1965)

II.

5) ग्राहक घरी बसून थेट व्यापाऱ्यांकडून वस्तू खरेदी करू शकतो याला 'टेलिशॉपिंग' म्हणतात

6) उत्पादक आणि व्यापाऱ्यांकडून होणाऱ्या शोषणापासून ग्राहकांचे संरक्षण.

7)राज्य सरकार

8) 1986 (आता ते अस्तित्वात नाही)

9) जे वस्तू आणि सेवांचा वापर करतात त्यांना ग्राहक म्हणतात.

10) उत्पादक आणि व्यापाऱ्यांकडून होणाऱ्या शोषणापासून ग्राहकांचे संरक्षण.

11) ग्राहकांच्या हिताचे रक्षण करणे आणि त्यांच्या हक्कांचे संरक्षण करणे.

12) पुरवठादार/निर्माता.

13)

- मध्यस्थांची भूमिका बजावली.
- मध्यस्थांकडून वस्तूंची किंमत निश्चित करणे.
- ग्राहक आणि उत्पादक यांच्यातील दरी.
- टेली शॉपिंग
- ग्राहक आणि उत्पादक यांच्यात थेट व्यापार नाही

14)

- जागतिक ग्राहक चळवळीच्या इतिहासात 15 मार्च 1962 हा एक महत्त्वाचा दिवस आहे.
- त्या दिवशी, राष्ट्राध्यक्ष जॉन एफ. केनेडी यांनी अमेरिकन ग्राहकांना चार मूलभूत हक्क दिले:
    - ➤ सुरक्षिततेचा हक्क,
    - ➤ निवडण्याचा अधिकार,
    - ➤ माहितीचा अधिकार,
    - ➤ आपले म्हणणे मांडण्याचा अधिकार

15)

- सुरक्षिततेचा अधिकार
- निवडण्याचा अधिकार
- माहितीचा अधिकार
- ऐकण्याचा अधिकार.

16)

- वस्तूंवर अतिरिक्त शुल्क आकारणे
- खोटे वजन आणि
- भेसळयुक्त वस्तूंची विक्री
- कृत्रिम टंचाईची निर्मिती.
- बेकायदेशीर साठेबाजी.

17)

- जिल्हा आयोग. (मालाचे मूल्य एक कोटी रुपयांपेक्षा कमी असल्यास)
- राज्य आयोग. (एक कोटी रुपयांपेक्षा जास्त आणि दहा कोटी रुपयांपेक्षा कमी असल्यास)
- राष्ट्रीय आयोग. (दहा कोटींहून अधिक रकमेच्या तक्रारी)

18)

- प्रत्येक जिल्ह्यात एक मंच असेल.
- राज्य सरकारने नामनिर्देशित केलेले एक पात्र जिल्हा न्यायाधीश विचार विनिमयाचे अध्यक्षस्थान भूषवतात.
- ते एक कोटी रुपयांपेक्षा कमी मूल्याच्या मालाच्या तक्रारी स्वीकारते.
- तेथे दोन सदस्य असतात, त्यांपैकी एक स्त्री असते.

IV.

19)

- हा कायदा सुरक्षितता आणि गुणवत्तेला महत्त्व देतो.

- धोकादायक वस्तूंचे उत्पादन आणि विक्री टाळणे.
- बाजारातील व्यापारी गैरप्रकारांना प्रतिबंध.
- गुणवत्ता, वजन, माप आणि किंमत यांवर देखरेख.
- कोणतीही समस्या उद्‌भवल्यास ग्राहकांना नुकसान भरपाई देणे.
- ग्राहक शिक्षणाद्‌वारे जागरूकता निर्माण करणे.

20)

- ग्राहकांच्या जीवाला आणि मालमत्तेसाठी घातक असलेल्या वस्तूंच्या विक्रीपासून संरक्षण करण्याचा अधिकार
- माहितीचा अधिकार.
- निवडीचा अधिकार.
- ऐकण्याचा अधिकार.
- दाद मागण्याचा अधिकार.
- ग्राहक शिक्षणाचा अधिकार.
- शोषण थांबवण्याचा अधिकार.
- जीवनमान उंचावण्यासाठी निरोगी पर्यावरणाचा हक्क.

21)

- खटला दाखल करण्यासाठी कोणताही विहित नमुना नाही.
- तक्रार टंकलिखित किंवा हस्तलिखित असू शकते.
- तक्रारीमध्ये व्यक्तीचे नाव (तक्रारदार), संपूर्ण पत्ता आणि क्रमांक यांचा समावेश असावा.
- ज्या व्यक्ती किंवा संस्थेविरुद्‌ध तक्रार केली आहे, त्यांचा पत्ता नमूद करावा.
- मालाचा तपशील आणि नुकसानीची रक्कम स्पष्टपणे नमूद करावी.
- बिल किंवा पावती सोबत जोडली पाहिजे.
- कोणत्याही वकील किंवा कायदेतज्ज्ञाची आवश्यकता नाही.
- तक्रारीसाठी कोणतेही शुल्क किंवा मुद्रांक शुल्क आकारले जात नाही.
- ग्राहक स्वतःच वाद घालू शकतो.

****